PLAN UKUPNOG RAZVOJA OPĆINE

KULA NORINSKA

SMJERNICE ZA RAZVOJ OPĆINE KULA NORINSKA ZA RAZDOBLJE 2016.-2020.

OPĆINA KULA NORINSKA

Rujnička 1

20341 KULA NORINSKA

385 (020) 693-349

http://www.kulanorinska.hr

kula.norinska@du.t-com.hr

Lektura: Tomislav Salopek

Međunarodna agencija za razvoj d.o.o. izradila je Program ukupnog razvoja u skladu sa zahtjevima Općine Kula Norinska. Sadržaj ovog dokumenta isključiva je odgovornost naručitelja.

http://www.mara.hr/naslovnica.html

Mara d.o.o.

SADRŽAJ

UVOD ... 1
METODOLOGIJA IZRADE PLANA UKUPNOG RAZVOJA ... 3
USKLAĐENOST PLANA UKUPNOG RAZVOJA SA STRATEŠKIM EUROPSKIM I NACIONALNIM DOKUMENTIMA ... 5
POVIJESNI OSVRT ... 9
ANALIZA TRENUTNOG STANJA ... 10
PRIRODNA OBILJEŽJA ... 11
GEOLOŠKO-PEDOLOŠKA OBILJEŽJA ... 13
ZNAČAJKE SEIZMIČNOSTI PODRUČJA ... 14
HIDROGEOLOŠKA OBILJEŽJA ... 14
KLIMATSKA OBILJEŽJA ... 15
HIDROLOŠKA OBILJEŽJA ... 16
GEOMORFOLOŠKA OBILJEŽJA ... 16
VEGETACIJSKA OBILJEŽJA ... 17
OBILJEŽJA FAUNE ... 17
STANOVNIŠTVO ... 18
RADNI POTENCIJAL STANOVNIŠTVA ... 20
PRIRODNA I KULTURNA BAŠTINA ... 24
PRIRODNA BAŠTINA ... 24
KULTURNA BAŠTINA ... 25
INFRASTRUKTURA ... 29
PROMETNA INFRASTRUKTURA ... 29
VODOOPSKRBA ... 30
NAVODNJAVANJE, ODVODNJA I ZAŠTITA VODA OD ONEČIŠĆENJA ... 31
ELEKTROOPSKRBA ... 31
GOSPODARSTVO ... 33
POLJOPRIVREDA I STOČARSTVO ... 33
RIBARSTVO I AKVAKULTURA ... 35
INDUSTRIJA, OBRTNIŠTVO I PODUZETNIŠTVO ... 36
TURIZAM ... 38
DRUŠTVENA INFRASTRUKTURA ... 41
OBRAZOVANJE ... 41
ZDRAVSTVO I SOCIJALNA SKRB ... 42
STATUS I RAZVOJ UDRUGA CIVILNOG DRUŠTVA ... 42

SUBJEKTI I USTANOVE S PODRUČJA KULTURE, SPORTA I REKREACIJE 43
ZAŠTITA OKOLIŠA 46
ZBRINJAVANJE OTPADA 46
ZAŠTITA ZRAKA, VODE I TLA 47
INSTITUCIJA RAZVOJNOG UPRAVLJANJA 50
AKTIVNO VOĐENJE PRORAČUNA OPĆINE KULA NORINSKA 51
SWOT ANALIZA 53
RAZVOJNA VIZIJA, MISIJA I CILJEVI OPĆINE KULA NORINSKA 56
CILJ 1. RAZVOJ GOSPODARSTVA 59
CILJ 2. ZAŠTITA OKOLIŠA I PREVENCIJA OD ELEMENTARNIH NEPOGODA 65
CILJ 3. POVEĆANA KVALITETA ŽIVOTA KROZ UNAPRJEĐENO OBRAZOVANJE TE KULTURNE I SPORTSKE SADRŽAJE 68
POPIS PROJEKATA OPĆINE KULA NORINSKA 71
IDEJNI PROJEKT OPĆINE KULA NORINSKA ..... **Pogreška! Knjižna oznaka nije definirana.**
PLAN IMPLEMENTACIJE I EVALUACIJE PUR-A 76
ZAKLJUČAK 82
POPIS SLIKA 83
POPIS TABLICA 84

UVOD

Suvremena definicija pojma "ruralni" razvoj podrazumijeva integralni i višesektorski te održivi razvoj ruralnoga (negradskog) prostora. Integralni, odnosno cjelovit razvoj ruralnih područja bitan je zbog diversifikacije ruralne ekonomije koja se u vrijeme suvremenih strukturnih procesa i zbivanja suočava s brojnim problemima poput depopulacije, starenja stanovništva, fosilizacije pejzaža te općenito sve lošijim socioekonomskim pokazateljima koji čine ovaj prostor pasivnim i nepoželjnim za život. Zato je potrebno, uz osnaživanje ruralnih područja kao pokretača rasta i razvoja, iskoristiti potencijal te se koncentrirati na rješavanje socijalnih pitanja, poljoprivrede, turizma te povećanje kvalitete života lokalnoga stanovništva. Posebnu pozornost trebalo bi usmjeriti edukaciji i informiranju lokalnoga stanovništva kao bi razumjeli sadašnje i buduće potrebe.

Općina Kula Norinska suočena je brojnim izazovima, posebice u području zaštite okoliša gdje zagađenja predstavljaju prijetnju društvu, ekonomiji i održivom razvoju. Kako su okolišna zagađenja posljedica djelovanja raznih subjekata iz šireg područja (uključujući i međunarodno područje) na izazove ovakve vrste potrebno je odgovoriti kompleksnim projektima s fokusom na lokalnu, međunarodnu i akademsku suradnju, te uz pomoć detaljnih, utemeljenih i realističnih planova ukloniti barijere i omogućiti održivo korištenje potencijala za dobrobit stanovnika Općine.

Na području Općine nalaze se vrijedna kulturna i zaštićena prirodna baština (Zoološki-ornitološki rezervat Orepak, Modro oko i jezero Desne , područje donjeg toka i ušća rijeke Neretve i dr.) iznimno atraktivna brojnim turistima s destinacijom u Dubrovačko-neretvanskoj županiji. Kulturnu baštinu i prirodnu baštinu je potrebno valorizirati u turističke svrhe, zaštititi od elementarnih nepogoda, požara i onečišćenja te tako izravno doprinijeti razvoju gospodarstva te povećanju kvalitete života građana. Općina Kula Norinska prepoznala je važnost sustavnog razvoja te pristupila izradi Plana ukupnog razvoja koji nudi logičke odgovore na identificirane izazove. Plan ukupnog razvoja planski je dokument politike ruralnog razvoja kojim se određuju strateški ciljevi i prioriteti održivoga društveno-gospodarskog razvoja, a služi Općini i stanovnicima za učinkovito i precizno upravljanje razvojem. Izrada Plana ukupnog razvoja temelji se na širokoj ocjeni postojećega stanja, analizi postojećih problema, definiranju ciljeva zasnivanih na realnim i dostižnim mjerama, te na prepoznavanju potencijalnih novih prijetnji. Pozitivna društvena, okolišna i poduzetnička klima koja proizlazi iz provedbe Plana razvoja povećat će kvalitetu života građana, smanjiti odlazak lokalnoga stanovništva u urbane sredine, a njihove potencijale iskoristiti u svrhu osobnog i lokalnog razvoja.

Program ukupnog razvoja izrađen je u skladu s Programom ruralnog razvoja Republike Hrvatske, a prema smjernicama Europske komisije o lokalnom razvoju pod vodstvom zajednice za lokalne aktere koja potiče korištenje participativnim mehanizmom pa stoga ova strategija, kao i projekti, potječu iz zajednice.

Program ukupnog razvoja općine Kula Norinska kao Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske imaju sljedeće ciljeve:

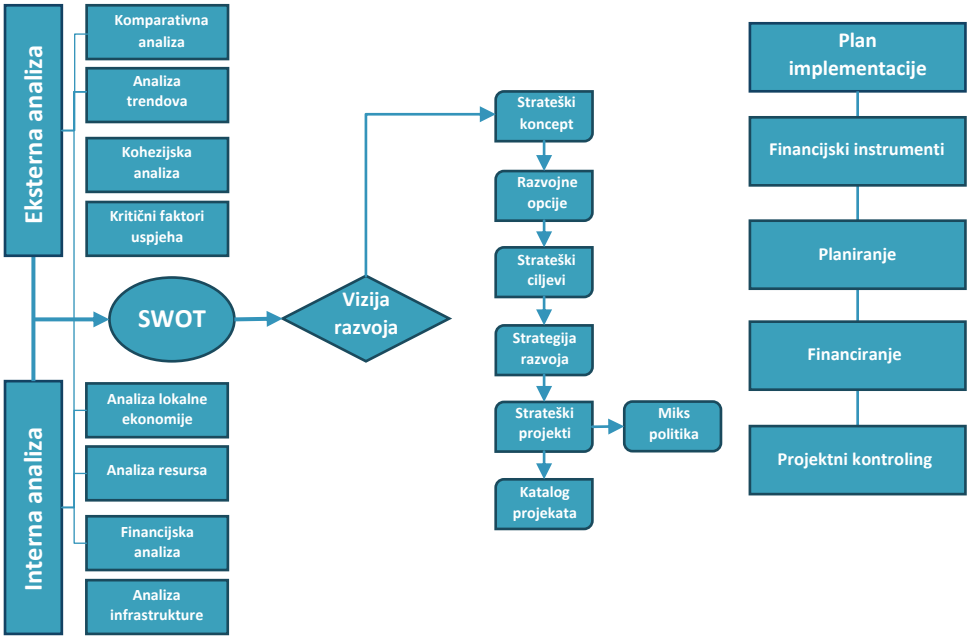
- podržati ruralni razvoj putem lokalnih inicijativa i partnerstava;
- unaprijediti i poticati politiku ruralnog razvoja;

- podignuti svijest koristeći se pristupom „odozdo prema gore” i važnost definiranja LRS-a;
- podignuti razinu obrazovanja i informiranosti ruralnoga stanovništva;
- poboljšati životne i radne uvjete i dobrobit ruralnoga stanovništva;
- stvoriti nove, održive mogućnosti zarađivanja dohotka;
- održavati i stvarati nova radna mjesta;
- diversifikacija gospodarskih aktivnosti.

METODOLOGIJA IZRADE PLANA UKUPNOG RAZVOJA

Program ukupnog razvoja izrađuje se pomoću mehanizma LEADER, inovativnim višesektorskim pristupom koji se temelji na suradnji s lokalnom zajednicom. Primjenu pristupa LEADER/CLLD (Common-Led Local Development / Lokalni razvoj pod vodstvom zajednice) preporučila je Europska komisije za izradu strategija ruralnog razvoja.

Izrada strateškog dokumenta razvoja (Plana ukupnog razvoja) obuhvaća četiri osnovna koraka: analizu postojećega stanja, identifikaciju ključnih problema i SWOT analizu, prepoznavanje vizije i strateških ciljeva te

identifikaciju potrebnih mjera i razvojnih projekata.

Slika 1 Metodologija strateškog planiranja

Plan ukupnog razvoja izrađivao se od 1. siječnja 2015. do 1. lipnja 2016. Izradi Programa ukupnog razvoja prethodile su aktivnosti definiranja obuhvata, vremenskog rasporeda izrade PUR-a te formiranja odbora za izradu strategije. Članovi odbora predstavnici su pojedinog sektora te ključni pokretači razvoja u Općini Kula Norinska. Početak procesa izrade uključivao je socioekonomsku analizu područja, analizu provedbe strategija u prethodnom razdoblju, dok je unutarnja i vanjska analiza stanja uključivala provedbu rasprava, razmjenu ideja s ključnim dionicima. Radi što preciznije izrade Plana ukupnog razvoja provedena je i anketa koju su popunili

članovu uprave Općine Kula Norinska, a obuhvaćala je pitanja o općim gospodarskim, infrastrukturnim, okolišnim, obrazovnim i pokazateljima kvalitete života. Anketni obrazac formuliran je u 25 pitanja koja su zahtijevala posljednje kvantificirane podatke kako bi se mogla izraditi projekcija budućih pokazatelja. Svi izabrani pokazatelji po strateškim područjima prikazani su tablično nakon svakog poglavlja, a kvantificirana anketa dostupna je u posljednjem poglavlju zajedno s projekcijom realnih i izazovnih ciljeva do 2020.

SWOT analiza temelji se na analizi trenutačnoga stanja, strategija razvoja temelji se na SWOT analizi. Ciljevi, mjere i pokazatelji izrađeni su logikom intervencije te tako osiguravaju veću usmjerenost na rezultate.

Uvažena je i preporuka Europska komisije za izražavanje ciljeva u „SMART“ pojmovima, čime nastoji naglasiti njihovu specifičnost, mjerljivost, izvedivost ,realnost i vremensku ograničenost. Mjere su konkretni, specifični zadatci koji pridonose provedbi pojedinog cilja, a izrađeni su također na temelju logike intervencije uz primjenu metode analize održivosti. Mjere se provode s pomoću strateških projekata koje planiraju uprava i/ili građani. Strateški su projekti odabrani putem konzultacija s ključnim dionicima i upravom, a na temelju unaprijed definiranih kriterija. Program ukupnog razvoja predstavljen je upravljačkom odboru i Odboru za izradu PUR-a, a nacrt je javno objavljen na internetskim stranicama Općine. Javne konzultacije provodile su se putem internetske stranice Općine, a tijekom perioda od 30 dana nije zaprimljen niti jedan komentar čime je zaključen proces izrade PUR-a. Vijeće Općine Kula Norinska usvojila je Program ukupnog razvoja Općine Kula Norinska 2016-2020 na sjednici skupštine DATUM, a njegovo donošenje objavljeno je u NN.

Nakon donošenja/odobrenja PUR-a preporučuje se njegovo podnošenje Ministarstvu poljoprivrede.

USKLAĐENOST PLANA UKUPNOG RAZVOJA SA STRATEŠKIM EUROPSKIM I NACIONALNIM DOKUMENTIMA

Program ukupnog razvoja doprinosi provedbi strategije Europa 2020, a time i prioritetima Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske. Tijekom programiranja Programa ruralnog razvoja 2014-2020, Ministarstvo poljoprivrede odlučilo je da bi tipovi operacija koje će se podržavati tijekom provedbe LRS-a, trebali biti u skladu s fokus područjima 2A, 2B, 2C+, 3A, 4A, 4B, 4C, 5C, 5D, 6A i 6B kako slijedi:

Fokusno područje 2. Jačanje isplativosti poljoprivrednog gospodarstva i konkurentnosti sviju tipova poljoprivrede u svim regijama te promicanje inovativnih poljoprivrednih tehnologija i održivog upravljanja šumama		
2A	Poboljšanje gospodarskih rezultata svih poljoprivrednih gospodarstava i olakšavanje restrukturiranja i modernizacije, osobito u cilju povećanja sudjelovanja u tržištu i tržišne usmjerenosti, kao i poljoprivredne diversifikacije;	1.3.1. Okrupniti i urediti posjede poljoprivrednog zemljišta 1.3.3. Pružiti potporu poljoprivrednicima za razvoj novih kultura i revitalizaciju postojećih 1.3.4. stimulirati razvoj ekološki prihvatljive poljoprivredno-prehrambene proizvodnje
2B	Olakšavanje ulaska poljoprivrednika s odgovarajućom izobrazbom u sektor poljoprivrede, a pogotovo generacijske obnove;	1.2.2. Omogućiti edukativne programe i aktivnosti za unaprjeđenje znanja i vještina poljoprivrednika
Fokusno područje 3. Poticanje organiziranja lanaca opskrbe hranom, uključujući preradu i plasiranje poljoprivrednih proizvoda na tržište, dobrobit životinja te upravljanje rizikom u poljoprivredi		
3A	poboljšanje konkurentnosti primarnih proizvođača njihovom boljom integracijom u poljoprivredno prehrambeni lanac putem programa kvalitete, dodajući vrijednost poljoprivrednim proizvodima, putem promicanja na lokalnim tržištima i u kratkim krugovima opskrbe, skupina proizvođača i međustrukovnih organizacija;	1.2.1. Poticati razvoj malog i srednjeg poduzetništva (osobito u segmentu proizvodnje i prerade hrane) 1.3.3. Pružiti potporu poljoprivrednicima za razvoj novih kultura i revitalizaciju postojećih 1.4.1. Ulagati u tržišnu infrastrukturu i marketing poljoprivredno-prehrambenih proizvođača 1.4.2. Unaprijediti rad poljoprivredne zadruge
Fokusno područje 4. Obnavljanje, očuvanje i poboljšanje ekosustava povezanih s poljoprivredom i šumarstvom		

4A	obnova, očuvanje i povećanje bio raznolikosti, uključujući u područjima mreže Natura 2000. i u područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima i poljoprivredu velike prirodne vrijednosti, kao i stanje europskih krajobraza;	2.1.1. Ulagati u očuvanje prirodnog okoliša 2.1.3. Uspostaviti upravljački sustav i redukciju kanaliranja korita rijeke Neretve 2.1.4. Unaprijediti rad i nadzor protupožarnih službi
4B	bolje upravljanje vodama, uključujući upravljanje gnojivima i pesticidima;	2.1.3. Uspostaviti upravljački sustav i redukciju kanaliranja korita rijeke Neretve 2.2.1. Izgraditi suvremenu kanalizacijsku mrežu i sustav pročišćavanja otpadnih voda
4C	sprečavanje erozije tla i bolje upravljanje tlom.	1.3.1. Okrupniti i urediti posjede poljoprivrednog zemljišta 2.1.1. Ulagati u očuvanje prirodnog okoliša 2.1.3. Uspostaviti upravljački sustav i redukciju kanaliranja korita rijeke Neretve
Fokusno područje 5. promicanje učinkovitosti resursa te poticanje pomaka prema gospodarstvu s niskom razinom ugljika otpornom na klimatske promjene u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru		
5C	olakšavanje opskrbe i korištenja obnovljivih izvora energije, nusproizvoda, otpada, ostataka i drugih neprehrambenih sirovina u svrhu bio gospodarstva;	1.3.4. Stimulirati razvoj ekološki prihvatljive poljoprivredno-prehrambene proizvodnje 2.1.1. Ulagati u očuvanje prirodnog okoliša 2.1.2. Ulagati i poticati korištenje obnovljivih izvora energije i provedbu programa energetske učinkovitosti
5D	Smanjenje emisija stakleničkih plinova i amonijaka koje uzrokuje poljoprivredna djelatnost;	1.3.4. Stimulirati razvoj ekološki prihvatljive poljoprivredno-prehrambene proizvodnje 2.1.1. Ulagati u očuvanje prirodnog okoliša 2.2.1. Izgraditi suvremenu kanalizacijsku mrežu i sustav pročišćavanja otpadnih voda
Fokusno područje 6. Promicanje društvene uključenosti, suzbijanja siromaštva te gospodarskog razvoja u ruralnim područjima		
6A	Olakšavanje diversifikacije, stvaranja i razvoja malih poduzeća kao i otvaranje radnih mjesta;	1.1.3. Poticati udruživanje mještana, edukacije i potporu razvoju turističkih sadržaja i proizvoda 1.1.4. Poticati stavljanje malih smještajnih kapaciteta u funkciju turizma 1.2.2. Aktivirati Poslovnu zonu Nova Sela 1.2.3. Osnovati ured za promociju, privlačenje i umrežavanje investitora
6B	Poticanje lokalnog razvoja u ruralnim područjima.	1.2.1. Poticati razvoj malog i srednjeg poduzetništva (osobito u segmentu proizvodnje i prerade hrane) 1.2.2. Aktivirati Poslovnu zonu Nova Sela 1.2.3. Osnovati ured za promociju, privlačenje i umrežavanje investitora 1.4.1. Ulagati u tržišnu infrastrukturu i marketing poljoprivredno-prehrambenih proizvoda

Tablica 1 Usklađenost PUR-a s prioritetima Programa ruralnog razvoja

Nadalje, Plan ukupnog razvoja Općine Kula Norinska u skladu s ciljevima sljedećih dokumenata:

- Sa smjernicama Europa 2020., Europskom strategijom za pametan, održiv i uključiv rast, gdje se promiče razvijanje ekonomije utemeljene na znanju i inovaciji, ekonomije koja učinkovitije iskorištava resurse, koja je zelenija i konkurentnija i koja njeguje visoku stopu zaposlenosti koja doprinosi društvenoj i teritorijalnoj povezanosti. Glavne razvojne smjernice strategije Europa 2020 su:
  - Pametna specijalizacija
  - Čista i energetski učinkovita vozila
  - Sektor zdravstvenih usluga i farmaceutika
  - Održivo, energetski učinkovito i inovativno graditeljstvo
  - Bio-utemeljene industrije i tržišta
  - Kulturne i kreativne djelatnosti
- Operativni program Konkurentnost i kohezija 2014.-2020., gdje se direktno poziva na prioritetnu os 6., poboljšanje sustava gospodarenja otpadom s ciljem smanjenja odlaganja otpada i promicanje održivog korištenja kulturne i prirodne baštine za potrebe lokalnog razvoja, prioritetnu os 9., promicanje socijalne uključenosti, borbe protiv siromaštva i svih oblika diskriminacije, kao i prioritetnu os 10.,ulaganje u obrazovanje, izobrazbu i strukovno osposobljavanje i cjeloživotno učenje.
- Plan ukupnog razvoja usklađen je sa Operativnim programom Učinkoviti ljudski potencijali 2014.-2020., osobito kroz promicanje održivog i kvalitetnog zapošljavanja i podršku mobilnosti radne snage, te promicanje socijalne uključenosti, borbe protiv siromaštva i svake diskriminacije, ulaganje u obrazovanje, osposobljavanje i strukovno osposobljavanje za vještine i cjeloživotno učenje te jačanje institucionalnih kapaciteta javnih tijela i zainteresiranih strana te učinkovite javne uprave.
- Programa ruralnog razvoja Republike Hrvatske do 2020., osobito sa ciljevima Prioriteta 2., vezano uz jačanje održivosti gospodarstva sa značajnim strukturnim poteškoćama, promjenama u strukturi poljoprivredne proizvodnje i povećanja produktivnosti, povećanja konkurentnosti sektora prerade i trženja poljoprivrednih proizvoda i okrupnjivanja poljoprivrednog zemljišta, te ciljevima Prioriteta 6., daljnji razvoj i jačanje lokalnih razvojnih inicijativa, diversifikacija djelatnosti i otvaranje novih radnih mjesta u ruralnim područjima te razvoj lokalne komunalne, društvene i prometne infrastrukture.
- Strategija pametne specijalizacije Republike Hrvatske koja je harmonizirana sa strateškim smjernicama Europske unije iskazanima kroz strategiju Europa 2020. Plan ukupnog razvoja Općine Kula Norinska prati ključne ciljeve ove strategije kroz poticanje gospodarskog rasta i radnih mjesta fokusirajući se na gospodarski i znanstveno-tehnološki sektor gdje Hrvatska ima najveći potencijal za pametni, uključiv i održivi rast temeljen na njenim komparativnim prednostima i potencijalima za napredak i izvrsnost.
- Plan ukupnog razvoja Općine Kula Norinska usklađen je sa smjernicama i ciljevima Nacionalnog akcijskog plana za obnovljive izvore energije do 2020. godine, gdje se nastoje ostvariti sektorski ciljevi upotrebom obnovljivih izvora energije, kako bi se do 2020. godine Strategijom energetskog razvoja postigao cilj od 35% obnovljivih izvora energije koji će sudjelovati u potrošnji električne energije.
- Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015. koja sadrži smjernice i mjere kao okvir za konkretne razvojne projekte za održivo korištenje kulturne baštine. Plan ukupnog razvoja usklađen je sa ciljevima navedene strategije, osobito sa Strateškim ciljem 1, gdje se nastoji povećati efikasnost i uspješnost politike zaštite i očuvanja kulturne baštine radi njezina održivog korištenja, Strateškim ciljem 2, gdje se nastoje povećati prihodi i druge koristi od održivog korištenja kulturne baštine, poput poduzetništva utemeljenog na kulturnoj baštini i kulturnog turizma te kroz osiguranje porasta proizvoda zasnovanih na kulturnoj baštini. Dokumenti su također usklađeni u Strateškom cilju 3, u nastojanju podizanja razine svijesti pojedinaca i zajednice o važnosti kulturne baštine i održivom korištenju kulturne baštine.

- Strategija prometnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje od 2014.-2030. godine kao temelj razvoja prometnog sektora u funkciji viših ciljeva gospodarske i socijalne politike u svrhu zadovoljenja potreba hrvatskih građana u smislu mobilnosti te u svrhu promicanja gospodarskog razvoja, društvene i teritorijalne kohezije.
- Plan ukupnog razvoja Općine Kula Norinska sa aspekta turizma je usklađen sa Strategijom razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine, gdje se nastoji ostvariti poboljšana struktura i kvaliteta smještaja, nova zapošljavanja, investicije i povećana turistička potrošnja.

POVIJESNI OSVRT

Općina Kula Norinska svoje ime duguje istoimenoj monumentalnoj utvrdi iz 16. st. koja se nalazi uz rijeku Neretvu, nasuprot ušća pritoke Norin. Povijest Kule Norinske predstavlja povijest cijele doline Neretve, zbog svoje znamenitosti i bogate kulturne povijesti. Kula se ranije nalazila i na grbu nekadašnje općine Opuzen, pod koju je administrativno pripadala, a i danas je ostala dio grba grada Opuzena. U prošlosti je Kula služila kao obrambena utvrda Turskog carstva od upada venecijanskih brodova u Neretvu. Njena vojna (zaštitna) funkcija koristila se do 19. stoljeća kada je pretvorena u vjetrenjaču, a danas nam svjedoči kao vrijedan spomenik kulture.

Iako podaci o godini građe Kule nisu u potpunosti precizni, smatra se da je sagrađena oko 1500. godine, odmah po dolasku Turaka u dolinu Neretve. Kao za sve krajeve koji su pali pod Tursku ruku, i Neretvansko područje bilo je suočeno sa teškim danima, jer Turci nisu štedjeli kršćane, te si iz Neretve mnoge pogubili, dok su drugi bili raseljeni po primorju i otocima. S obzirom da je Neretva bila jedini prirodni prilaz u Hercegovinu i Bosnu (Hercegovački sandžak), Turci su se upravo izgradnjom Norinske kule pobrinuli da čvrsto utvrde ovaj prolaz i tako zatvore vrata svim neprijateljima koji su prilazili s mora. Utvrda je izgrađena usred neretvanske doline, na neosvojivom obrambenom položaju na samom ušću gdje je pritok Norin ulazio u tadašnji tok Neretve. Kako se doznaje iz starog turskog putopisa, Kula je imala sedam katova, što ne odgovara današnjem stanju, ali u narodnoj predaji kruži priča da su dva kata Kule utonula u močvarno tlo, dok drugi pričaju o teoriji da su gornja dva kata srušena što zbog oštećenja, a što zbog bojazni stvarne mogućnosti potonuća Kule.

S obzirom na posebnost samog položaja i dobre opskrbe vojskom i oružjem, Kula je predstavljala strah i trepet za kršćane i simbol moći i vojne snage Turaka na ovim prostorima. Osim turske okupacije, Kula je bila i pod kratkom mletačkom vlašću, no tek nakon 1688. godine kada su Mleci ponovno napali Kulu došlo je do potpunog kraja turske vladavine Kulom i započelo razdoblje potpunog oslobođenja donje Neretve i ponovnog naseljavanja ovog prostora. Kasnije su Kulu Austrijske vlasti stavile na dražbu, te ju je kupio Niko Nonković i preuredio je u mlin na vjetar, čime je nekoć slavna i moćna utvrda izgubila svoju moć, slavu i sjaj.

ANALIZA TRENUTNOG STANJA

PRIRODNA OBILJEŽJA

Dubrovačko-neretvanska županija je najjužnija županija u Republici Hrvatskoj. Teritorijalno je organizirana u 22 jedinice lokalne uprave i samouprave, odnosno 5 gradova (Dubrovnik, Korčula, Ploče, Metković i Opuzen) i 17 općina (Blato, Dubrovačko primorje, Janjina, Konavle, Kula Norinska, Lastovo, Lumbarda, Mljet, Orebić, Pojezerje, Slivno, Smokvica, Ston, Trpanj, Vela Luka, Zažablje i Župa dubrovačka). Županijsko središte se nalazi u Gradu Dubrovniku. Dubrovačko-neretvanska županija prostire se na 9272,37 km2, što predstavlja 10,6% ukupne površine Republike Hrvatske. Površina pripadajućeg kopna je 1782,49 km2 (3,1% kopnenog teritorija Hrvatske). Pripadajuće more zauzima površinu od 7489,88 km2, odnosno 80,8% površine županije ili 24,1% mora Hrvatske. Smještena je unutar obuhvata Južnog hrvatskog primorja (suvremeni pojam Dalmacije), koje odgovara prostoru funkcionalnog okupljanja oko splitskog makro regionalnog središta te triju regionalnih centara: Zadra, Šibenika i Dubrovnika. Unutar Dubrovačko-neretvanske županije mogu se izdvojiti veće geografske cjeline:

- Poluotok Pelješac i otoci Korčula, Mljet i Lastovo (795,41 km2), koja od jedinica lokalne samouprave obuhvaća Grad Korčulu, te općine Blato, Janjina, Lastovo, Lumbarda, Mljet, Orebić, Smokvica, Ston, Trpanj i Vela Luka.
- Dubrovačko priobalje (571,83 km2), koje od jedinica lokalne samouprave obuhvaća Grad Dubrovnik, te općine Dubrovačko primorje, Konavle i Župa Dubrovačka.
- Donje neretvanski kraj (414,35 km2), geografska cjelina koja od jedinica lokalne samouprave obuhvaća gradove Metković, Opuzen i Ploče, te općine Kula Norinska, Porjezerje, Slivno i Zažablje.
- Teritorijalno-politički ustroj Dubrovačko- neretvanske županije, Prostorni plan Dubrovačko-neretvanske županije, 2010., Službeni glasnik Dubrovačko-neretvanske županije, 06/03., 03/05., 03/06.,07/10., 04/12 i 09/13.
- Prostor Županije čine dvije osnovne funkcionalne i fizionomske cjeline: relativno usko uzdužno obalno područje s nizom pučinskih i bližih otoka (od kojih su najznačajniji Korčula, Mljet, Lastovo i grupa Elafitskih otoka) te prostor Donje Neretve s gravitirajućim priobalnim dijelom.
- Prostor je prekinut državnom granicom sa Bosnom i Hercegovinom i samo na području Donje-neretvanske doline ima prirodnu vezu sa unutrašnjošću i spoj prema sjeveru i panonskom dijelu Hrvatske.
- Obalna duljina je vrlo razvedena i varira od zaštićenih uvala s pjeskovitim plažama egzotične ljepote do strme obale s klifovima izložene otvorenom moru.

- Krajobraznu raznolikost još samo nadopunjuje biološka raznolikost na kopnu i moru, što ovaj prostor svrstava u jedinstvene prostore na Sredozemlju. Stupanj biološke raznolikosti u akvatoriju Županije može se iskazati faktorom 100, što bi značilo da u ovom području obitavaju ili su povremeno nazočne sve do danas registrirane vrste morskih organizama u Jadranu.

R. br.	Dubrovačko – neretvanska županija	Kopno	More	Ukupno
1.	Površina županije	1782,49 km2	7489,88 km2	9272,37 km2
2.	Dužina državne granice	164,29 km2	253,42 km2	417,71 km2
3.	Dužina županijske granice	25,29 km2	118,66 km2	143,95 km2
4.	Dužina granice ukupno	189,58 km2	372,08 km2	561,66 km2
5.	% površine u odnosu na RH	3,15%	22,56%	10,32%
6.	Republika Hrvatska	Kopneni dio	Morski dio	Ukupno
7.	Površina	56 609,59 km2	33 200,00 km2	89 809,59 km2
8.	Dužina državne granice	950 km	2 978,00 km	2 028 km

Tablica 2 Dužina kopnene i morske granice Županije

Županija zauzima prostor od 9272,37 km2, što predstavlja 12,40% ukupne površine Republike Hrvatske, dok na kopno otpada 1782,49 km2, odnosno 3% kopnenog teritorija Hrvatske. Pripadno more je površine 1748,88 km2, odnosno 80,78% površine Županije ili 23% mora Republike Hrvatske, dok obalna dužina Županije iznosi 1024,63 km.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. u Županiji živi ukupno 122.783 stanovnika, 42 077 kućanstva od kojih je 42 012 privatnih. U Županiji je popisano 64 994 stambenih jedinica od čega se u 59 972 stanova stalno živi. Dubrovnik je najmnogoljudniji grad u Županiji s 42 641 stanovnika, 15 519 kućanstva i 20 115 stambenih jedinica od kojih se u 19.221 živi stalno. Iza Dubrovnika od gradova u Dubrovačko-neretvanskoj županiji po broju stanovnika je Metković sa 16 929 popisanih stanovnika, Ploče sa 10 102, Korčula sa 5 634 stanovnika, a Opuzen sa 3 264.

U općinama najveći broj stanovnika u županiji ima Župa dubrovačka s 8 460 stanovnika, u općini Konavle popisan je 8 571 stanovnik, Vela Luka 4 130, Orebić 4 101, Blato 3 583, Ston 2 410, Dubrovačko primorje 2 161, Slivno 1 997, Kula Norinska 1 748, Lumbardi 1 224, Mljet 1 081, Pojezerje 993, Smokvica 918, Lastovo 792, Zažablje 738, Trpanj 727 i Janjino 551.

Općina Kula Norinska smještena je na sjevernoj granici Dubrovačko-neretvanske županije. Općina graniči unutar Dubrovačko-neretvanske županije s pet jedinica lokalne samouprave i to: Grad Ploče, Grad Opuzen, Grad Metković, općina Pojezerje i općina Zažablje. Sjeverna granica Općine ujedno je i granica s Republikom Bosnom i Hercegovinom.

U sastavu Općine, uz općinsko središte nalazi se devet naselja: Kula Norinska, Nova Sela, Borovci, Desne, Podrujnica, Matijevići, Momići, Krvavac i Krvavac II. Općina Kula Norinska, prema zakonu o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj (NN RH br. 90/92 i 68/98) ustrojena je sa sjedištem u istoimenom mjestu, a u okviru Dubrovačko-neretvanske županije.

R.br.	Naselja	Površina u km2	Broj stanovnika
1.	Kula Norinska	1,37 km2	250
2.	Nova Sela	11,20 km2	36
3.	Borovci	13,13 km2	23
4.	Desne	14,76 km2	90
5.	Podrujnica	4,63 km2	135
6.	Momići	4,31 km2	205
7.	Krvavac	6,24 km2	577
8.	Krvavac II	4,97 km2	334

9.	Matijevići	1,25 km2	98
Ukupno		**61,86 km2**	**1748**

Tablica 3 popis stanovništva Općine po naseljima

Površina općine Kula Norinska (61,86 km²) ima 3,41% udjela površine i dužine u odnosu na Dubrovačko-neretvansku županiju, a dužina državne granice iznosi 3,32 km2, što je 0,35% dužine ukupne državne granice. Ukupno općinskih granica iznosi 43,39 km. U Dubrovačko-neretvanskoj županiji veliki dio teritorija područja je uz državnu granicu. Kopneni dio županije graniči s Bosnom i Hercegovinom i Republikom Crnom Gorom (Općina Konavle). Državna morska granica dodiruje Republiku Italiju (otočno područje) i Republiku Crnu Goru (Općina Konavle) te Bosnu i Hercegovinu (područje oko Neuma). Pogranično područje na kopnu su uz Grad Metković, Općine Pojezejre, Kula Norinska, Zažablje i Slivno. Pogranično područje na kopnu i moru je uz Grad Dubrovnik, općine Dubrovačko primorje, Župa dubrovačka i Konavle. Pogranično područje na moru čine Općine Mljet, Lastovo i Ston.

GEOLOŠKO-PEDOLOŠKA OBILJEŽJA

Samo područje Općine Kula Norinska i doline Neretve karakteriziraju zaravnjeni i naplavni tereni Neretve te kraški brdoviti, vapnenački reljef. Pedosfera delte Neretve je raznovrsna i ima karakteristike varijabilnog tla. Uz korita Neretve i Male Neretve nalaze se aluvijalna tla s ilovastim i karbonatnim nanosima te grubljim pijeskom. Uz područja koja su udaljenija od korita rijeka, nailazi se na praškasto-glinoviti materijal, gdje su prije hidromelioracija formirana srednje zaslanjena močvarna tla. Sjeverozapadno i jugoistočno od delte Neretve prostiru se plodna tla crvenice, bogate humusom, koja se nalazi u kanalima među škrapama, u dnu ponikvi i krških uvala. Osnovni tipovi tla koji prevladavaju na području Općine jesu:

- Kamenjar (litosol) – ova vrsta tla formira se na stijenama koje pri mehaničkom raspadanju daju kameni detritus[1]. Dominantan faktor nastanka ove vrste tla uglavnom su klimatski uvjeti koji uzrokuju smrzavanje i zagrijavanje stijena, dok je akumulacija humusa vrlo slaba. Veću rasprostranjenost imaju u planinskom i mediteranskom krškom području, a dominacija kamena i krupnog šljunka u tlu, temeljno je fizikalno obilježje litosola. Odlikuju se ekstremnom propustljivošću vode i gotovo potpunom nesposobnošću zadržavanja vode. Zbog male adsorpcijske površine i reducirane tekuće faze, litosoli su siromašni razgradivim oblicima biljnih hranjiva. Litosoli obiluju osebujnom vegetacijom kamenjara i točila. Zbog minimalne plodnosti, ovakva tla nemaju šumskogospodarsku važnost, ali su važna zbog zaštite prirode (vezivanje siparišta i ozelenjivanja krajolika u primorju).
- Sirozem (regosol) – ova vrsta tla formira se na stijenama nastalim raspadanjem regolita[2], finijeg mehaničkog sastava (eruptivne stijene zrnaste strukture, neki kristalasti škriljavci, pješčenjaci, lapori i kristalasti dolomiti). Mehaničko raspadanje stijena, pospješuje vegetacija svojim korijenjem, a akumulacijom humusa postupno ih prevodi u viši razvojni stadij. Posredni uzročnik je i klima, koja uzrokuje eroziju i tako omogućuje olakšan nastanak ovog tla. Bez obzira na slabašnu plodnost sirozema, u pošumljavanju se mogu postići zadovoljavajući rezultati pravilnim izborom vrsta, stoga valja uzeti u obzir karbonatnost i opskrbljenost tla vodom.
- Rendzina – ova vrsta tla formira se u različitim bio klimatskim uvjetima na supstratima koji sadrže više od 10 % kalcijeva karbonata i koji mehaničkim raspadanjem daju karbonatni regolit. Najzastupljenije su na sedimentnim stijenama u kojima se najčešće izmjenjuju lapor, pješčenjaci, glineni škriljci i vapnenci. Rendzine imaju posebnu šumsko-ekološku važnost zbog izražene vodo propusnosti i visoke poroznosti.
- Vapnenačko-dolomitna crnica (kalkomelansol) – ova vrsta tla formira se na tvrdim vapnencima i dolomitima koji imaju više od 98 % kalcijeva karbonata. Crnica je specifična za strma gorska i pred

[1] U geologiji, kameno kršje, nastalo mehaničkim drobljenjem stijena
[2] U geologiji, mrvljeni materijal, nastao na baznoj stijeni

planinska područja, a njena struktura je sitno mrvičasta, a sastav ilovast. Tlo karakterizira visoka propusnost, čak do 60 %, te nizak kapacitet zadržavanja vode. Crnica je obogaćena humusom (25%), ali je slabo opskrbljena razgradivim fosforom, a osrednje razgradivim kalijem.

- Smeđe tlo na vapnencu i dolomitu (kalkokambisol) – ova vrsta tla formira se isključivo na tvrdim i čistim vapnencima ili dolomitima koji imaju manje od 1 % netopivog ostatka. Kao izvor mineralnog dijela tla, lokalno se javlja i praškasti materijal eolskog porijekla. Struktura mu je mrvičasto-graškasta i ilovasta.
- Crvenica (terra rossa) – ova vrsta tla formira se iz netopivog ostatka čistih vapnenaca, pri čemu se ne može isključiti pritjecanje silikatnog materijala eolskim putem u dugotrajnoj genezi samog tla. Njezina kvaliteta izražena je u činjenici da lako upija i dugo zadržava vodu, što omogućuje vegetaciji da na njoj opstaje i tijekom suhih i vrućih ljetnih mjeseci. Po sastavu je teško tlo, poprilično zbijeno i sa malo humusa. Zbog veće količine oksida željeza i aluminija poprima izrazitu crvenkastu boju, a pogodna je za uzgoj vinove loze i voćaka.

ZNAČAJKE SEIZMIČNOSTI PODRUČJA

Seizmičnost je proces koji definira skup obilježja potresa u vremenu i prostoru. Kako bi se pospješile mjere prevencije od rizika potresa, provodi se istraživanje seizmičnosti s ciljem pronalaska zakonitosti nastanka potresa. U ostvarenju toga cilja najviše koriste seizmotektonske karte, koje ukazuju na uzročnike nastajanja potresa te njihova žarišta i količinu oslobođene seizmičke energije. Upravo je iz preventivnih razloga potrebno voditi evidenciju seizmoloških kretanja, kao jedan od temelja odgovarajućem planiranju, projektiranju, izgradnji te zaštiti.

Neretvansko područje se nalazi u zoni potresa VIII. stupnja MCS ljestvice (Mercalli-Cancani-Siebergova ljestvica). Delta Neretve pripada velikom seizmičkom bloku koji obuhvaća područje donjeg toka Neretve, kanal između Neretve i poluotoka Pelješca i srednji dio poluotoka Pelješca gdje se potresi više ističu intenzitetom, (VII-VIII0 MCS) nego učestalošću.

Sjeverozapadno kraško područje pripada seizmičkom bloku Biokova, gdje je potresna aktivnost posljedica tektonskih pokreta prouzrokovanih starošću i tektonskom građom Dinarida. Ovo područje također pripada zoni VIII. stupnja MCS. U proteklih 50 godina na neretvanskom području u nekoliko su navrata zabilježeni potresi srednje jačine (VII-VIII0 MCS) koji su izazvali veće materijalne štete (1942. i 1961.).

HIDROGEOLOŠKA OBILJEŽJA

Prema teritorijalnim osnovama za upravljanje vodama i ustrojstvu vodnog gospodarstva, Općina Kula Norinska većim dijelom pripada području sliva izvora uz rub doline na desnoj strani Neretve i manjim dijelom sliva na lijevoj strani Neretve. Siromaštvo površinskih voda (tekućica) i bogatstvo podzemnih voda, što je u skladu sa hidrogeološkim svojstvima prevladavajućih topljivih stijena, tipične su pojave za dalmatinski krš. Karbonatne stijene su topljive i na njima poniru velike količine vode u dublje dijelove podzemlja. Ta se voda ponovo javlja bilo kao stalni izvori, povremena vrela ili brojne vrulje. Također je specifično što se oborinske vode vrlo brzo spuštaju u podzemne tokove i izbijaju na rubu aluvijalnog područja u vidu mnogobrojnih kraških vrela, koja Neretvani nazivaju «vir» ili «oko». Takvi izvori postoje u predjelu Podrujnice, Kule Norinske, Luka i Desni. Vode ovih izvora sabiru se u tokovima Norina, Desank i brojnih kanala, a na kraju završavaju u Neretvi.

Voda se u višim predjelima zadržava samo u prirodno i umjetno stvorenim udubinama koje služe za napajanje divljači i stoke. Kontradiktornost ovog područja najviše dolazi do izražaja u činjenici da cijelo povišeno područje za vrijeme ljetnih mjeseci trpi od suše, dok je u najnižem aluvijalnom području vode u izobilju.

KLIMATSKA OBILJEŽJA

Područje Dubrovačko-neretvanske županije ima svoje značajke sredozemne klime, ali uz klimatske opreke koje su posljedica brdsko-planinske barijere neposredno uz obalu, niza otoka i povremenih kontinentalnih utjecaja. Prosječna godišnja temperatura je 17°C. Zime su blage, s prosječnom temperaturom od 9,6°C, što je i rezultat naglašenog utjecaja mora na temperaturni režim jer more smanjuje dnevne i godišnje razlike u grijanju i hlađenju zraka. Na proljeće je prosječna temperatura 14,5°C. Ljeta su vruća, s razdobljima suše, a prosječna temperatura je 24,5°C. Zbog modifikatorskog utjecaja reljefa pojedini dijelovi regije odlikuju se specifičnim klimatskim obilježjima. Najviše godišnje temperature su u srpnju ili kolovozu, do 34°C. Najveća količina oborina bilježi se na prijelazu iz jeseni u zimu, kao posljedica ciklonalne aktivnosti, s prosjekom od 200 mm u prosincu. Ljeti je prosječna količina oborina najmanja i iznosi svega 35 mm.

Od morskih su vjetrova najčešći jugo i bura. Jugo je topao, umjereno do jaki primorski vjetar, koji puše iz južnog kvadranta, a karakteriziraju ga izrazito loši bio meteorološki uvjeti. Izvorišno područje zračne mase u kojoj puše jugo je sjeverna Afrika, odakle pritječe kontinentalni tropski zrak. Pri prijelazu preko Sredozemnog mora zrak se navlaži, pa na područje Dalmacije dolazi topao i vlažan. Obično donosi kišu, povećava zračnu vlagu i temperaturu.

Bura je hladni kontinentalni vjetar, koji nastaje prelijevanjem hladnog zraka koji ispuni Panonsku zavalu i prelije se preko Dinarida. Obično puše u hladnijem dijelu godine, isušuje zrak i tlo, snižava temperaturu, povećava isparavanje i transpiraciju. Bura je vrlo značajna prirodna pojava i znatno utječe na život ljudi, organizama i vegetacije. Puše jakom, ponekad i orkanskom snagom, osobito u područjima gdje se gorje proteže blizu morske obale.

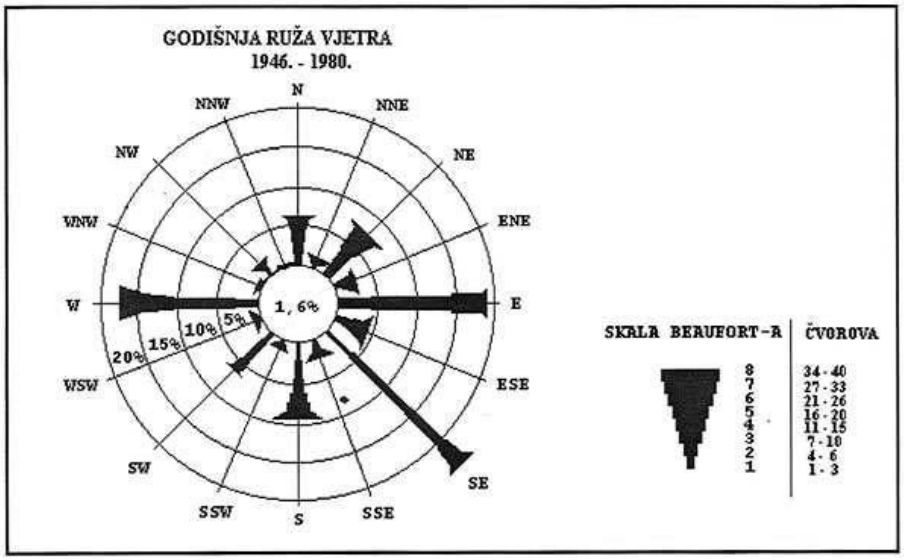
U toplijem dijelu godine u našem primorju puše maestral. Maestral puše ujednačenom brzinom i karakterizira lijepo i stabilno vrijeme. Dolazi kao sjeverozapadno etezijsko strujanja između azorskog maksimuma i polja niskog tlaka na istoku.

Područje Općine Kula Norinska ima značajke sredozemne klime. Ljeta su vruća s razdobljima suše, a ostala godišnja doba s obilnijim oborinama i umjerenim temperaturama. Najviše godišnje temperature su u srpnju ili kolovozu do 34 0C. Srednja godišnja temperatura zraka za razdoblje od 1925. do 1940. iznosila je 16,1, a od 1948. do 1960. 16,4 0C.

Temperaturne odnose pokazuje nam i prosječno godišnje kolebanje temperature koje iznosi 18,3 0C, kao i apsolutni minimum od –11 0C. Nasuprot tome, apsolutni maksimum od 41 0C, uz prosjek od 45 vrućih dana u godini, govori nam o jakosti ljetnih vrućina koje zajedno sa sušom izazivaju ljetni prekid vegetacije.

Na područje se slijeva najveća količina oborina na prijelazu iz jeseni u zimu, kao posljedicu žive ciklonalne aktivnosti, što je uzrok obilnih oborina, prosječno 200 mm u prosincu. Snijeg je na području općine općenito rijetka i kratkotrajna pojava, ali se povremeno javlja na vrhovima Male i Velike Rujnice, iznad 300-400 mn.v. Grad je dosta čest u cijeloj južnoj Dalmaciji, a pada ne samo ljeti, već i zimi. Rosa se pojavljuje najviše u ranu jesen, a češća je i dugotrajnija po visokim predjelima i udaljenim brdskim terenima. Raspored oborina u godini je izrazito nepovoljan, jer u ljetnom periodu postoji nedostatnost oborina, dok ih u jesen i zimi ima u suvišku.

Na području općine ima jakih i čestih vjetrova. Najvažniji su oni koji dolaze iz jugoistočnog i sjeveroistočnog kvadranta ali značajan je i zapadni vjetar.

Slika 2 Godišnja ruža vjetrova

Od morskih vjetrova najveću važnost ima jugo, a od kopnenih bura. Jugo je topao primorski vjetar, koji puše iz južnog kvadranta. Izvorišno područje zračne mase u kojoj puše jugo je sjeverna Afrika, odakle pritječe kontinentski tropski zrak. Pri prijelazu preko Sredozemnog mora zrak se navlaži, pa u naše krajeve dolazi topao i vlažan. Obično donosi kišu, povećava zračnu vlagu i temperaturu. Bura je hladni kontinentalni vjetar, koji nastaje prelijevanjem hladnog zraka koji ispuni Panonsku zavalu i prelije se preko Dinarida. Obično puše u hladnijem dijelu godine, isušuje zrak i tlo, snižava temperaturu, povećava isparavanje i transpiraciju. U toplom dijelu godine u našem primorju često puše maestral. Maestral puše ujednačenom brzinom i karakterizira lijepo i stabilno vrijeme. Dolazi kao sjeverozapadno etezijsko strujanje između azorskog maksimuma i polja niskog tlaka na istoku.

HIDROLOŠKA OBILJEŽJA

Neretva je najduža rijeka jadranskog slijeva (218 km) gdje je formirala i najveću deltu, a površina geografskog porječja iznosi 5581 km2. Protječe kroz terene različitog petrografskog sastava. U gornjem toku je kanjonastog tipa, a nizvodno se smjenjuju proširenja i sutjeske, tako da ima kompozitnu dolinu. Dolina se znatno proširuje u granicama južne Hrvatske tvoreći deltu, koju je prije suvremenih melioracijskih zahvata presijecalo dvanaest rukavaca. Vodni režim Neretve je tipično mediteranski, uz nizak vodostaj ljeti a visok zimi. Glavna značajka ove oscilacije vodnog režima je povećano zaslanjivanje glavnog toka tijekom ljetnih mjeseci, sve do mosta u Metkoviću.

Neretva je od Metkovića do ušća ograđena zemljanim nasipima i ima svrhu plovnog puta. Kroz općinu prolazi i rijeka Norin (izvor je Prud) kao vodotok desnog zaobalja rijeke Neretve. Desne su kotlina koja je izvorska zona gornjih horizonata (Vrgorskog polja i Rastoka). Cijeli slijev sakuplja se u središnjem dijelu doline u Desanskom jezeru, a odatle otječe u Neretvu kroz rječicu Desanku i u luku Ploče (jezero Vranjak) kroz Crnu rijeku. Unutar područja općine je i spoj rijeke Neretve sa Starom Neretvom. Po cijelom obodu delte značajno je prisustvo velikog broja izvora, koji su posebno aktivni u proljeće i jesen, ali većina tijekom ljeta opada ili presuši.

GEOMORFOLOŠKA OBILJEŽJA

Geomorfološke grupe tla, odnosno lito-geološke, reljefne i hidrološke osobine tala, uz prisutne klimatske uvjete bitno utječu na rasprostiranje vegetacije i način iskorištavanja zemljišta. Stoga je pojedine površine potrebno

iskorištavati, odnosno na njima uzgajati one kulture koje imaju predispozicije za odgovarajuća tla, a spriječiti neracionalno ili neodgovarajuće korištenje vrijednog poljoprivrednog tla u druge svrhe. Općina Kula Norinska ima površinu od 60,60 km2, od čega najviše otpada na šumske i poljoprivredne površine. Zemljište je najveća vrijednost nekog prostora i zbog toga njegovo korištenje treba planirati racionalno. Na prostoru Općine Kula Norinska prema pogodnosti za obradu izdvojene su dvije vrste tla. Prva, ujedno i najpogodnija skupina obuhvaća vrijedno obradivo tlo površine 208,22 hektara koje zauzima prostor Kule Noriske, Krvavca, Krvavca II i dio Desana. U predjelu Privlake nalazi se 321,43 ha vrijednog obradivog tla koje je trenutno neiskorišteno. Ostale obradive površine zauzimaju površinu od 38,30 ha površine općine.

VEGETACIJSKA OBILJEŽJA

Šumska zemljišta na području Općine Kula Norinska su uglavnom površine obrasle makijom, šikarom, šibljakom i neobraslo proizvodno šumsko zemljište, a manjim dijelom su prirodne mješovite šume alepskog bora, crnog bora i ostale crnogorice. Na području općine nema šuma s posebnom namjenom. U fitogeograsfkom pogledu, područje Dubrovačko-neretvanske županije pripada eumediteranskoj zoni jadranske provincije mediteranske regije u kojoj se, kao klimazonalna vegetacija, razvija šumska zajednica hrasta crnike (česvine) i crnog jasena (Fraxino orni-Quercetumilicis). Ako se promatra morska obala, prema vertikalnoj raščlambi obalnog reljefa, jasno se ističu dva morska krajolika, bijeli i crni. Crni morski kraj je supralitoralna stepenica pod utjecajem morskih mijena, a karakteristiku mu daju alge iz kloroficeje i cijanoficeje te lišajevi. Također se mogu naći neobrasle i slabo obrasle kopnene površine u pukotinama karbonatnih stijena pretplaninskog i planinskog, rjeđe brdskog i gorskog pojasa javlja se zajednica hazmofitske vegetacije Alpsko-karpatsko-balkanskih vapnenačkih stijena. Najveći dio vegetacijskog pokrova čine zajednice Stenomediteranske čiste vazdazelene šume i makija crnike. One čine skup zajednica vazdazelenih šuma i makije crnike, te šuma alepskog bora, koja je najrazvijenija u najtoplijem i najsušem dijelu istočno jadranskog primorja.

OBILJEŽJA FAUNE

U Dubrovačko-neretvanskoj županiji nastanjene su i obitavaju sljedeće životinjske vrste: vuk, koji obitava u brdskim predjelima prema granici Bosne i Hercegovine i čagalj koji uglavnom obitava u Pelješcu, zatim, lisica, vrste iz porodice kuna, uključujući vidru (strogo zaštićena vrsta, nastanjuje područje Neretve, izvorišni dio Rijeke Dubrovačke i Zatona). Bijeloprsi jež, zec i kunić, vjeverice, gorski puh, vrtni puh, sivi puh, divlja svinja, muflon (naseljeni), jelen lopatar (naseljeni), indijski mungos (naseljen s ciljem smanjenja broja zmija na Mljetu), 10 vrsta šišmiša koji su strogo zaštićeni, sjeverna medvjedica kojoj prijeti izumiranje, 308 vrsta ptica od kojih su 105 gnjezdarice.

Gmazovi i vodozemci: riječna kornjača, barska kornjača, kopnena kornjača čančar, zmije (poskok-otrovnica, zmajur i crnokrpica-poluotrovnice), gušteri; beznogi gušter blavor, zelembać, oštroglava gušterica, obična gušterica i kućni macaklin.

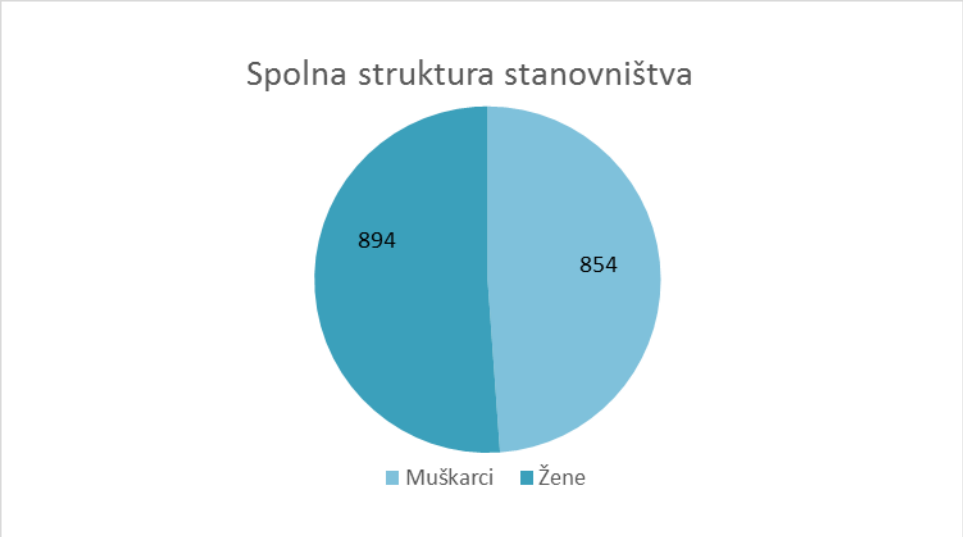
STANOVNIŠTVO

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011., Općina Kula Norinska broji 1766 stanovnika zajedno sa svojih 8 naselja i istoimeno naselje Kula Norinska.

R. br.	Županija/općina	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
1.	Dubrovačko-neretvanska županija	108 112	116 306	126 329	122 870	122 783
2.	Općina Kula Norinska	2 589	2 111	1 866	1 926	1 776

Tablica 4 Stanovništvo prema popisu od 1971.-2011.

Prema novijim podacima i statistici koju vodi Općina vidljivo je kako se broj stanovnika kontinuirano smanjuje tijekom protekle 4 godine, sa 1776 na 1748.

Slika 3 Spolna struktura stanovništva Općine Kula Norinska

R. br.	Stanovništvo	Muškarci	Žene	Ukupno
1.	Općina Kula Norinska	854	894	1 748
2.	Borovci	11	12	23
3.	Desne	47	43	90
4.	Krvavac	289	288	577
5.	Krvavac II	160	174	334
6.	Kula Norinska	115	135	250
7.	Matijevići	46	52	98
8.	Momići	100	105	205
9.	Nova Sela	17	19	36
10.	Podrujnica	69	66	135

Tablica 5 Spolna struktura stanovništva po naseljima, DZS 2011.

R.br.	Dob	0-19			20-34			35-59			60-95 i više		
1.	**Naselje**	**M**	**Ž**	**Ukupno**	**M**	**Ž**	**Ukupno**	**M**	**Ž**	**Ukupno**	**M**	**Ž**	**Ukupno**
2.	Borovci	1	-	1	1	-	1	6	2	8	3	10	13
3.	Desne	12	5	17	8	6	14	19	16	35	8	14	22
4.	Krvavac	80	76	156	53	56	109	102	96	198	53	57	110
5.	Krvavac II	45	41	86	33	39	72	53	55	103	28	37	65
6.	Kula Norinska	24	30	54	21	23	44	47	40	87	22	40	62
7.	Matijevići	11	19	30	8	10	18	17	11	28	9	14	23
8.	Momići	25	29	54	26	22	48	37	30	67	11	19	30
9.	Nova Sela	5	3	8	1	2	3	9	5	14	2	7	9
10.	Podrujnica	22	17	39	14	9	23	25	24	49	8	14	22

Tablica 6 Dobna struktura stanovništva, DZS 2011.

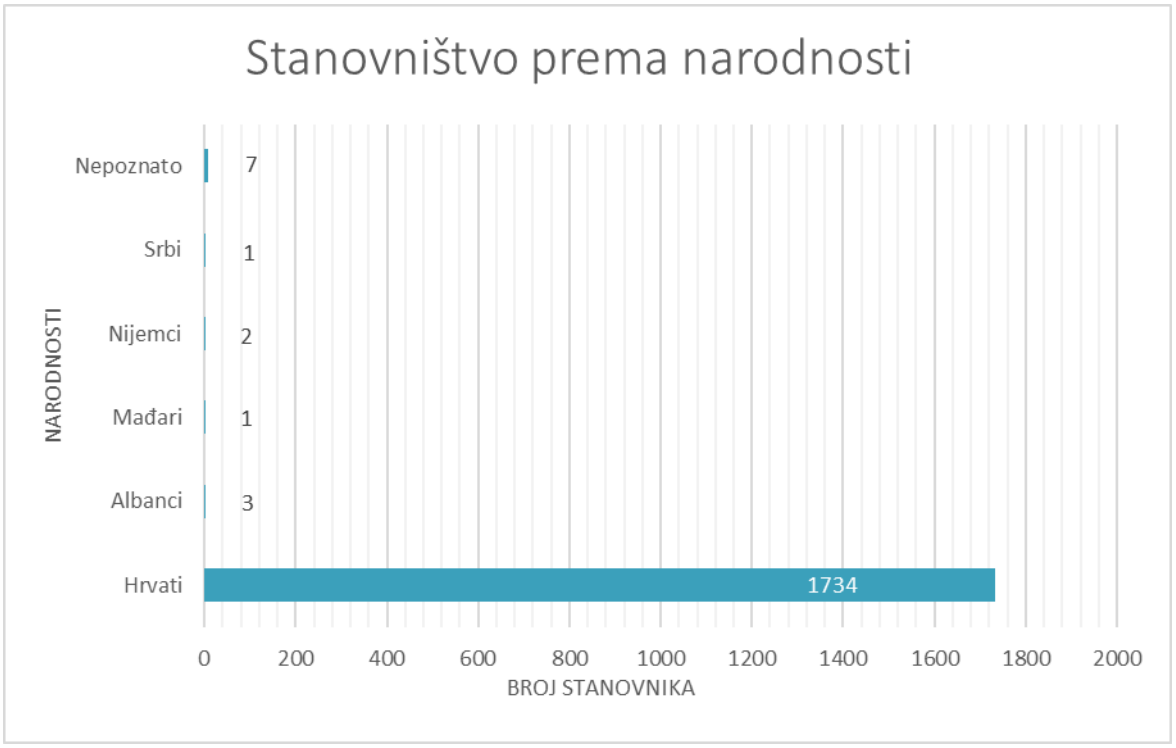
Ako se promatra dobna struktura stanovništva Općine Kula Norinska, onda je vidljivo da su omjeri muškaraca i žena po dobnim skupinama gotovo ujednačeni do 59 godine života, ali u trećoj životnoj dobi je mnogo više ženske populacije nego muškaraca. Dobna struktura stanovništva ukazuje na poprilično ravnomjernu dobnu disperziju stanovništva, dok u naseljima Krvavac, Krvavac II i Momići prevladava stanovništvo zrelije starosne dobi.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku i napravljenoj Projekciji stanovništva RH od 2010.-2061. (Publikacija je izdana 2011. godine i temeljena je na posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine) očekivano trajanje života u RH niže je za nekoliko godina od prosjeka zemalja EU. Ta je razlika viša za muškarce nego za žene, muško stanovništvo u RH ima kraće očekivano trajanje života od prosjeka za muško stanovništvo u zemljama EU.

R. br.	Živo-rođeni	Mrtvo-rođeni	Umrli	Umrla dojenčad		Prirodni prirast	Sklopljeni brakovi	Razvedeni brakovi	Vitalni indeks
				Ukupno	0-6 dana				
1.	15	-	23	-	-	-8	8	1	65,2

Tablica 7 Prirodno kretanje stanovništva Općine Kula Norinska, DZS 2014.

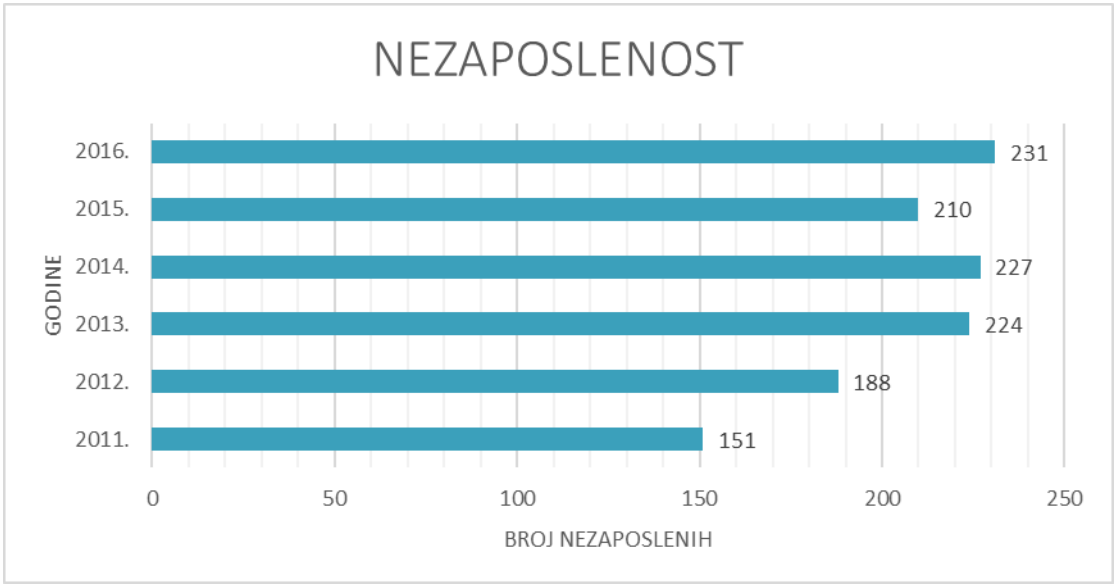
Iz prikazane tablice može se vidjeti da je vitalni indeks Općine Kula Norinska 65,2 što u demografiji stanovništva označava odnos broja rođenih prema broju evidentiranih smrtnih slučajeva za isto promatrano razdoblje. Unatoč negativnom prirodnom prirastu, u Općini Kula Norinska nije bilo mrtvorođene djece ni umrle dojenčadi, a valja spomenuti da i Dubrovačko-neretvanska županija nije imala u 2014. godini mrtvorođene djece kao ni umrle dojenčadi.

Slika 4 Stanovništvo prema narodnosti, DZS 2011.

U posljednjem popisu stanovništva (2011.), stanovništvo Općine Kula Norinska izjasnilo se o narodnosti kojoj pripada. Općina broji ukupno 1748 stanovnika, od čega je 1734 Hrvata, 3 Albanaca, 2 Nijemca, 1 Mađar, 1 Srbin i 7 osoba koje se nisu izjasnile o narodnoj pripadnosti. Prema prikazanim podacima na grafikonu, jasno je da Hrvati čine 99 % ukupnog stanovništva Općine.

RADNI POTENCIJAL STANOVNIŠTVA

Slika 5 Kretanje nezaposlenosti u Općini Kula Norinska, HZZ 2016.

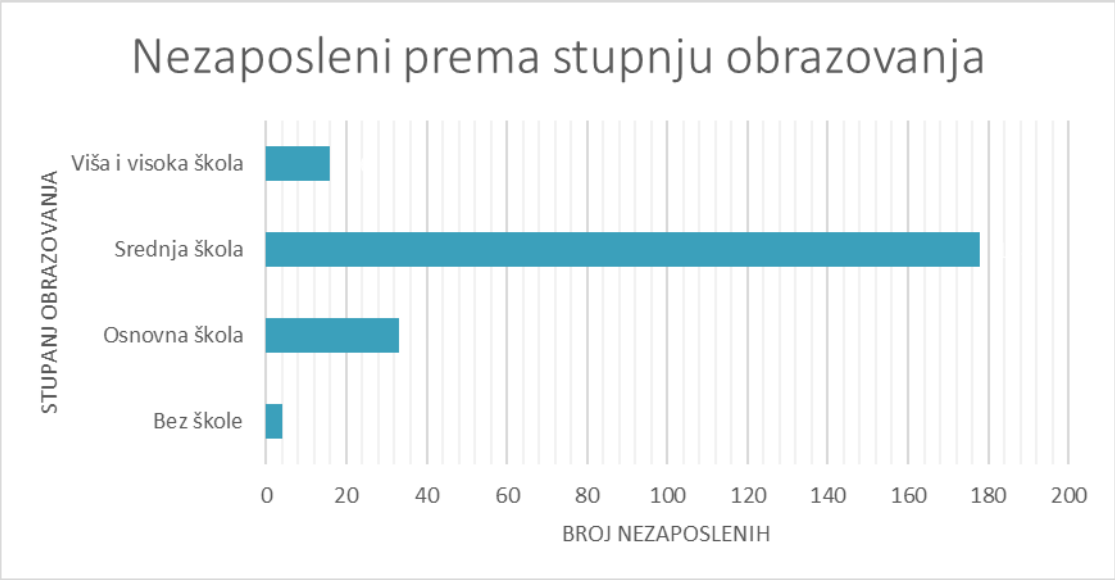
Nezaposlenost na području Općine Kula Norinska prema posljednjim podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, za ožujak 2016. godinu iznosila je 231 evidentiranih nezaposlenih osoba. Ako se promatra

razdoblje nezaposlenosti kroz pet prethodnih godina, onda je vidljivo da nezaposlenost raste i da je trenutno najviša u odnosu na protekle godine. U nastavku je prikazana struktura nezaposlenih prema stručnoj spremi, prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje za 2016. godinu.

R. br.	Broj stanovništva starog 15 i više godina	Udio stanovništva bez škole ili s osnovnom školom	Udio obrazovanog stanovništva u stanovništvu starom 15 i više g.	Udio VSŠ i VSS obrazovanog stanovništva
1.	1.488	22,1%	49,5%	4,7%

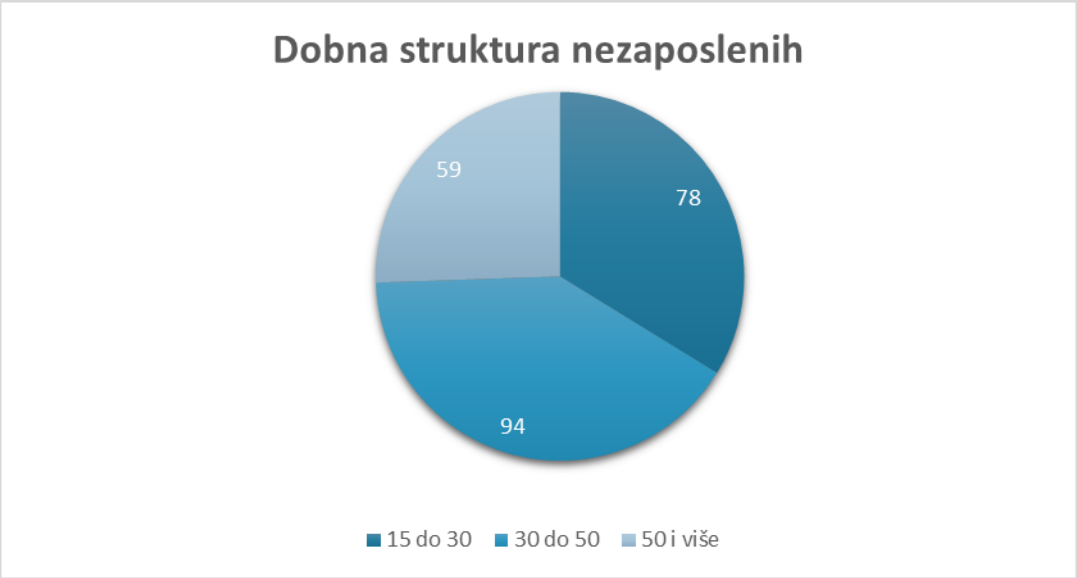
Tablica 8 Obrazovna struktura stanovništva, DZS 2011.

Obrazovna struktura pokazuje da dominira stanovništvo sa srednjom stručnom spremom, ali i stanovništva bez završene škole ili sa osnovnom školom čini udio od 22,1%, što se može loše odraziti na zaposlenost stanovništva.

Slika 6 Nezaposlenost prema stupnju obrazovanja, HZZ 2016.

Iz grafikona je vidljivo da je u Općini Kula Norinska najviše nezaposlenih sa srednjom stručnom spremom, čak njih 77% što ukazuje na smanjenu mogućnost zapošljavanja za tu skupinu nezaposlenih. Kako bi se taj problem riješio, potrebno je poticati mještane na određene programe prekvalifikacija koje provodi Hrvatski zavod za zapošljavanje ili stručnim usavršavanjem kroz specijalizirane programe unutar struke. Upravo bi se prekvalifikacijskim programima stekla nova zvanja koja bi omogućila bolji položaj na tržištu rada te samim time i veću mogućnost zapošljavanja s obzirom na dinamičnost uvjeta na tržištu rada i ubrzani razvoj društva u cjelini.

Slika 7 Dobna struktura nezaposlenih, HZZ 2016.

Ako se promatra kretanje nezaposlenih prema dobi, vidljivo je da najviše nezaposlenih ima između 30 i 50 godina, što čini 40% od ukupnog broja nezaposlenih. Ovakva situacija može ukazivati na svojevrsni problem, jer je uočljivo da se mogućnost ponovnog zapošljavanja s porastom životne dobi izrazito smanjuje. S obzirom da raspon seže u dvije dobne skupine, (od 30 do 50) teško je tvrditi koji udio u tome zauzimaju osobe starije od 45 godina.

R.br.	Područje djelatnosti	Broj zaposlenih
1.	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	10
2.	Prerađivačka industrija	30
3.	Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacijom	4
4.	Opskrba vodom	2
5.	Građevinarstvo	26
6.	Trgovina na veliko i malo	104
7.	Prijevoz i skladištenje	91
8.	Djelatnost pružanja smještaja te priprema i usluživanja hrane	26
9.	Informacije i komunikacije	3
10.	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	8
11.	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	7
12.	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	12
13.	Javna uprava i obrana, obavezno socijalno osiguranje	58
14.	Obrazovanje	19
15.	Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	19
16.	Ostale uslužne djelatnosti	6
17.	Nepoznato	4

Tablica 9 Zaposleni prema području djelatnosti, DZS 2011.

Iz tablice se može vidjeti da je najveći broj radno aktivnog stanovništva Općine Kula Norinska zaposlen u djelatnostima trgovine na veliko i malo, djelatnostima prijevoza i skladištenja te javnoj upravi.

R. br.	Izvor sredstava	Dubrovačko-neretvanska županija	Općina Kula Norinska
1.	Prihodi od stalnog rada	38.996	414
2.	Prihodi od povremenog rada	4.860	26
3.	Prihodi od poljoprivrede	5.081	16
4.	Starosna mirovina	18.784	173
5.	Ostale mirovine	11.443	257
6.	Prihodi od imovine	1.307	2
7.	Socijalne naknade	3.566	166
8.	Ostali prihodi	2.665	26
9.	Povremena potpora drugih	1.939	13
10.	Bez prihoda	40.861	758
11.	Nepoznato	91	0

Tablica 10 Stanovništvo prema glavnim izvorima sredstava za život, DZS 2011.

Na području Općine Kula Norinska evidentirano je 758 osoba, (odnosno 43,36%) bez ikakvih prihoda. Od starosne mirovine živi 9,9% stanovništva, od ostalih vrsta imovine njih 14,7%, a od socijalne naknade 9,5%.

R.br.	Općina	Prosječni dohodak per capita	Prosječni izvorni prihodi per capita	Prosječna stopa nezaposlenosti	Udio obrazovanog stanovništva 16-65 godina	Indeks razvijenosti
1.	Kula Norinska	18.709	1.446	17,6%	61,9%	73,51%

Tablica 11 Indeks razvijenosti Općine Kula Norinska, 2011. Izvor: MRRFEU 2011.

PRIRODNA I KULTURNA BAŠTINA

PRIRODNA BAŠTINA

Posebni zoološko-ornitološki rezervat „Orepak“- močvarno područje kod Metkovića

Površina prema aktu o zaštiti je 100 ha, a provedenom GIS analizom 106,8 ha. Rezervati Orepak, Podgrede i Prud zajedno predstavljaju najveće ostatke sredozemnih trščaka u Hrvatskoj. Područje je značajno za selidbe i zimovanje ptica. Prostrani trščaci su posljednja u Hrvatskoj sredozemna gnjezdilišta bukavca (Botaurus stellaris), čapljice voljak (Ixobrychus minutus), eje močvarice (Circus aeruginosus) i patke njorke (Aythya nyroca). Populacija bukavca jedna je od najvećih u Sredozemlju. Za brkatu sjenicu (Panurus biarmicus) neretvanski tršćaci predstavljaju jedini lokalitet gniježđenja u primorskome dijelu Hrvatske, a važni su i kao gnjezdilište vrlo velike populacije kokošice (Rallus aquaticus), zatim štijoka (Porzana sp.), trstenjaka (Acrocephalus sp.) i drugih vrsta.

Zaštićeni krajolik – Modro oko i jezero Desne

Područje Modro oko i jezero uz naselje Desne djelomično je potopljena krška depresija na desnoj obali Neretve koja je, ovisno o stanju voda, više ili manje ujezerena. Povezana je s Neretvom preko rječice Desanke i Crne rijeke. Uz rub brdskog područja nalazi se više izvora koji su kroz krško podzemlje povezani sa sustavom rijeke Matice. Najveće je Modro oko u obliku krškog jezerca čije vode imaju nebesko plavu boju. Jezero Modro oko ili kako ga mještani zovu „Neretvanska ljepotica“ dobilo je ime po viru, izvorištu dubokom 22,50 metara, što ga čini izrazito modrim. Izvor je kaptiran te se koristi za vodoopskrbu naselja Desne koje je u obuhvatu općine Kula Norinska. Područje karakterizira obilje vode i močvarnih staništa. Zajedno s jezerom Desne čini štićeni krajolik Republike Hrvatske Modro oko s planinom Velikom Rujnicom (618 m) u pozadini. Na tom području nalazi se više izvora koji imaju vodu tijekom cijele godine. Osim kao krajobraz, ovo područje je također značajno i sa stanovišta biološke raznolikosti jer sadrži ugrožena staništa, a važno je također za seobu i zimovanje ptica. Nužno je zaustaviti daljnju degradaciju ovoga prostora te ga namijeniti ponajprije ekološkom turizmu i promatranju ptica te osigurati provedbu odgovarajućeg plana upravljanja sukladno zakonu.

Slika 8 Modro oko - Desne

Područje donjeg toka i ušća rijeke Neretve

Samo područje donjeg toka i ušća rijeke Neretve uvršteno je u popis Ramsarske konvencije (Delta rijeka Neretve). Na području Delte Neretve u Republici Hrvatskoj od zaštićenih prirodnih vrijednosti nalaze se četiri posebna rezervata: tri ornitološka: Orepak, Pod Gredom i Prud, značajni za selidbu, gniježđenje i zimovanje ptica, te ihtiološko-ornitološki rezervat "Jugoistočni dio delte rijeke Neretve (Ušće Neretve)". To područje uključuje veliku površinu s caklenjačom na samom ulazu Neretve u more te okolne pličine i lagune važne za selidbu, zimovanje i gniježđenje brojnih ptičjih vrsta, te za mrijest ribe, ishranu i razvoj riblje mlađi. Osim rezervata, zaštitu uživaju također Modro oko i jezero Desne kao značajni krajobraz, park-šuma Predolac-Šibanica i stari čempres u Metkoviću. Svojim sjeverozapadnim rubom zalazi i posebni rezervat u moru - Malostonski zaljev. S bosansko-hercegovačke strane zaštićena područja su Park prirode „Hutovo blato“ i pojedina područja na rijeci Trebižat: vodopad Kravice, Koćuša i Peć Mlini.

KULTURNA BAŠTINA

Spomenik kulture – Utvrda Kula i Utvrda Vratar

Slika 9 Utvrda Kula Norinska

Kula Norinska je monumentalna utvrda iz 16. stoljeća, uz rijeku Neretvu, nasuprot ušća pritoke Norin po kojoj kula nosi ime, a tik uz magistralnu cestu na ulazu u grad Metković. Povijest Kule Norinske predstavlja i povijest cijele doline Neretve. Radi svoje znamenitosti i povijesne uspomene, naselje koje je nastalo s druge strane Neretve prozvalo se upravo po njoj Kula Norinska, a danas je sjedište i istoimene općine. Kula je bila višekatna s vratima prema rijeci i pomičnim mostom, utvrđena, s pristaništem za lađe. Kulu je gradio poznati graditelj Mustafa Skopljak. Kružnog je oblika podijeljena vijencima, s nizom otvora za topove. Građena je od opeke i obložena klesanim kamenom. Izvorno je bila smještena na samom ušću Norina u Neretvu, no kako je u 19.st. prokopano novo korito rijeke, danas je ostala na lijevoj obali, nasuprot selu. O važnosti Kule svjedoči i podatak da je ona bila na starom grbu nekadašnje općine Opuzen, pod koju je administrativno pripadala, a i danas se nalazi u grbu grada Opuzena. Kula je podignuta kao branič Turskog carstva od upada venecijanskih brodova u Neretvu. U vojne svrhe korištena je do 19. stoljeća kad je pretvorena u vjetrenjaču, a danas je vrijedni spomenik kulture, nažalost dosta zapušten i prepušten zubu vremena.

Utvrda Vratar

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine donijelo je 30. Kolovoza 2012. rješenje kojim se arheološko nalazište Vratar u Borovcima proglašava kulturnim dobrom.

Slika 10 Utvrda Vratar

Inicijativu za utvrđivanjem statusa kulturnog dobra pokrenula je Udruga za zaštitu, očuvanje i revitalizaciju baštine sela Borovci, a u organizaciji ove Udruge i nekoliko drugih aktivista u par navrata je utvrda Vratar očišćena od raslinja koje je desetljećima skrivalo drevnu tvrđavu iznad prometnice Vrgorac-Metković na predjelu Orepak, u blizini prometnice kojom se ulazi u naselje Borovci.

Sama utvrda je smještena na brdašcu Gradina na 97 metara nadmorske visine između zaseoka Vratar i Rastočići (oba pod mjestom Borovci), a brdašce je omeđeno većim dijelom rječicom Matica i močvarom te jednim dijelom kršem preko kojeg postoji kozja staza putem koje se može doći do utvrde.

Grad Vratar se nalazio u humskoj župi Luka i prvi put se spominje 1434. godine u povelji kojom Juraj Vojsalić vraća obitelji Radivojevića-Jurjevića-Vlatkovića njihove stare posjede. Smatra se da je bio sjedište vojvode Ivaniša Vlatkovića koji su svom titularu nosi Vratar. Pretpostavlja se da je grad Vratar nastao krajem 14. Ili početkom 15. stoljeća, a navodi se u sve tri povelje hercega Stjepana Vukčića Kosače kao i u dubrovačkoj korespodenciji iz 15. stoljeća. Vratar se spominje u mnogim dokumentima, od kojih je možda najzanimljiviji ugovor kojim je u Vrataru sklopljen savez između Dubrovčana i vladara Vlatkovića 25. III. 1452 protiv Hercega Stjepana Vukčića. Za protumjeru Herceg Stjepan Vukčić je ponudio Neretvu i Krajinu Mlečanima čemu su se odlučno protivili Vlatkovići pa su Mlečani udarili brodovljem i vojskom. No Vlatkovići za odmazdu u srpnju 1452. upadaju u Krajinu i ljudima koji su bili u službi Mlečana pale kuće i sela.

Dolaskom Turaka na ova područja krajem 15-tog stoljeća, utvrdu Vratar Turci su srušili, ali su prije toga od njenih vladara Vlatkovića (posebno Ivaniša) dobili mnoge glavobolje i gubitke u Hercegovini. Zidovi utvrde su debljina o 120 cm do čak 150 cm (veća od dvije kule koje se nalaze u sklopu utvrde). Zanimljivo je spomenuti i da je talijanska vojska u drugom svjetskom ratu izvršila manju prilagodbu – obnovu utvrde za potrebe stvaranja borbenog položaja za svoju vojsku. Obzirom da je i tada prometnica nad kojom se utvrda protezala bila vrlo važna, Talijani su prepoznali njen značaj i postavili jedan manji odred koji je nadzirao važnu prometnicu zaštićen zidinama utvrde. Danas se do utvrde može doći za 30-ak minuta pješačenja brdskom (kozjom) stazom od ceste (staza počinje od bućališta na samom ulazu u Borovce u zaseoku Rastočići), a na istoj se vije hrvatski barjak kojeg su volonteri postavili i koja s ceste jasno upućuje slučajne prolaznike da se na vrhu brda krije važan povijesni spomenik.

Staza stećaka – zaštićeni lokalitet na području naselja Borovci

Stećci su srednjovjekovni nadgrobni kameni spomenici koje susrećemo na gotovo cijelom području današnje Bosne i Hercegovine u istočnim dijelovima Srbije i Crne Gore te središnjim dijelovima Hrvatske. Iako se u stručnoj literaturi nalazi na podatke o pojavi stećaka od druge polovine 12. stoljeća, sa sigurnošću se može tvrditi da su ovi nadgrobni spomenici najčešći tijekom 14., 15. i početkom 16. stoljeća kada polako nestaju. Pojedini oblici (ploča, križ) i ukrasni motivi traju i znatno duže, ali to više nije klasična „umjetnost stećaka“. Područje obuhvaća ukupno 19 lokaliteta sa stećcima na području čitave Dubrovačko-neretvanske županije. S područja Neretve u Stazu je uključeno pet lokacija: Grablje (Prović), područje kod Crkve sv. Mihovila (Pozla Gora, Dubrave), Grebine (Crnoča), područje kod Crkve Male Gospe (Dobranje) i Zanoga u Borocima.

Slika 11 Stećci u Borovcima

Povijesni kontekst njihovog nastanka i razvoja vezuje se za razvoj i ustroj srednjovjekovnog društva na prostoru tadašnjih srednjovjekovnih država (kraljevstava) kao i niza obalnih komuna (u prvom redu Dubrovačke republike). Kraj izrade stećaka vezuje se za pojavu i širenje Osmanskog carstva od 2. polovice 15. i početka 16. stoljeća. Posljednji pokušaji prebrojavanja ovih spomenika došli su do brojke od oko 70 tisuća evidentiranih stećaka na oko 3300 lokaliteta. Međutim, s obzirom na posljednje aktivnosti (projekta HER.CUL) znamo da je taj broj samo relativan te da se unatoč njihovoj ugroženosti sigurno radi o većem broj lokaliteta i pojedinačnih spomenika. Prema oblicima u kojima ih se izrađuje dijele se u pet tipova s varijacijama: ploča, sanduk, sljemenjak, križina, stup. Po zastupljenosti najbrojniju skupinu čine sanduci i ploče, vjerojatno najraniji i osnovni oblici), a najmanji broj je sljemenjaka. Naziv stećak (od glagola-stajati) upotrebljava se tek od sredine 19. stoljeća dok su ih tijekom njihove izrade i upotrebe nazivali najčešće „kami“ (jednina kam) ili „bilizi“ (jednina bilig). Stećci se u pravilu klešu od kamena vapnenca, a kamenolomi se najčešće nalaze u blizini samih groblja radi lakše mogućnosti transporta s obzirom da se često radi o izuzetno teškim kamenim blokovima. Ova vrsta nadgrobnih spomenika se postavlja na najrazličitijim mjestima: najčešće uz same putove i oko crkava, ali i drugdje (prapovijesni tumuli-gomile, gradine, bunari itd.). Umjetničko oblikovanje stećaka očituje se u formi i ukrasu. Osnovnu umjetničku kvalitetu stećaka predstavljaju ukrasi izvedeni u dvije klesarske tehnike. Najčešća tehnika je niski reljef dok je graviranje odnosno urezivanje ili plitki reljef dosta rjeđa tehnika. Zanoga, Borovci - jugoistočno od groblja i crkve Sv. Nikole, evidentirana su 44 stećka bez ukrasa, grupirana uokolo tumula. Na jednom su tri manja udubljenja, recipijenti za blagoslovljenu vodu ili svijeće.

Arheološko područje vezano na prostor rimske metropole Narone

Pretpostavlja se da je Narona bilo rimsko naselje na području današnjeg sela Vid kod Metkovića, a najvjerojatnije se protezala u opsegu od 25 hektara, što je obuhvaćalo dobar dio današnjeg močvarnog područja. Od V. do IV. st. pr. Kr. kao rimska kolonija, Narona u I. st. pr. Kr. doživljava vrhunac, a pad u VII. st. po. Kr. Sa pojedinačnim kopnenim lokalitetom, Narona se protezala i na području Krvavca. Središnji dio Općine zaštićen je kao područje etnološke baštine - općinsko središte, odnosno povijesno-graditeljska cjelina.

Ruralna cjelina Kula Norinska

Ruralna cjelina razvila se južno od Metkovića na desnoj obali, na mjestu gdje je stara Napoleonova cesta prelazila Neretvu (nastalo od starije župe Bogalovići). Ime je dobilo po kuli podignutoj na pritoku Norina i Neretve. Kuće su smještene na padini koja se penje prema strmoj zaravni te predstavljaju sklopove tradicijske arhitekture. Na širem području od Kule Norinske, iznad sela je gomila na brdu Bobalj, prema sjeveru i sjeverozapadu naročito je zanimljivo područje sela Momići i Podrujnica na lokalitetu Privorac. Radi se o rubu brdovitog kraškog predjela prema aluvijalnoj, močvarnoj nizini Neretve i Norina.

Od ostalih naselja vrijedno je napomenuti naselje Desne, sela raštrkanog tipa ispod brda Rujnice, a uz obalu jezera koje se uvlači duboko u kopno. Prema srednjovjekovnim izvorima iznad sela je bila utvrda iz 14. st. pod vlašću hrvatsko-ugarskih kraljeva, od osobite važnosti u razgraničenju sa Dubrovčanima. Selo je raštrkanog tipa s nizom zgrada tradicijske ruralne arhitekture.

Župna crkva sv. Jurja

Crkva je sagrađena 1866. na mjestu stare srednjovjekovne crkve. Okružena je srednjovjekovnim nadgrobnim pločama. U selu je i manja kapela sv. Nikole, sagrađena u prošlom stoljeću.

U nastavku je prikazan popis arheoloških lokaliteta na području Općine Kula Norinska:

R. br.	NASELJE	POLOŽAJ	OPIS	RAZDOBLJE
1.	Bagalovići	Između Bobalija i Desne	1 gradina (masline) i 1 gomila	Prapovijest
2.	Kula Norinska	Bobalj, nad Kulom	4 gomile	Prapovijest
3.	Kula Norinska	Bobalj, Uništine	1 gomila	Prapovijest
4.	Borovci	Solarovine	2 gomile	Prapovijest
5.	Borovci	Krstičevića gomile	6 gomila	Prapovijest
6.	Borovci	Ikaćve gomile	8 gomila	Prapovijest
7.	Borovci	Zanoga kod Šipčina	Nekropola sa stećcima	Srednji vijek
8.	Borovci	Zanoga kod Šipčina	1 gomila	Prapovijest
9.	Borovci	Kod crkve Sv. Nikole	Nekropola sa stećcima	Srednji vijek
10.	Borovci	Gradina	5 gomila	Prapovijest
11.	Borovci	Gorož, Šipčine	Antički i srednjovjekovni lokalitet	Antika/srednji vijek
12.	Desne	Kod crkve Sv. Jurja	Nekropola sa stećcima	Srednji vijek
13.	Desne	Iznad sela	Srednjovjekovna utvrda 14.st.	Srednji vijek
14.	Krvavac	Iznad staze Krvavca i Runjaka	1 gomila (Čekajuša)	Prapovijest
15.	Kula Norinska	Utok Norina u Staru Neretvu	Utvrda sagrađena oko 1500.	Srednji/novi vijek
16.	Momići	Gomile	9 gomila i 1 gradina	Prapovijest
17.	Momići	Malo blato	Potencijalno sojeničko naselje	Prapovijest
18.	Momići	Pirovac	11 gomila	Prapovijest
19.	Momići	Orlov kuk	Nekoliko gomila	Prapovijest
20.	Momići	Kablina	1 gomila	Prapovijest
21.	Nova Sela	Rastačići, Kosa	1 gradina, skupna gomila	Prapovijest
22.	Nova Sela	Trševine	3 gomile	Prapovijest
23.	Nova Sela	Vratar	Stari grad/utvrda	Srednji/novi vijek
24.	Nova Sela	Čevrtaljčine	1 gomila	Prapovijest
25.	Nova Sela	Kulina	1 gomila/gradina	Prapovijest
26.	Rujnica	Blizu Crkve Sv. Roka	5 gomila	Prapovijest
27.	Nova Sela	Kulina	Potencijalno nalazište stari grad Novi	Srednji/novi vijek
28.	Rujnica	Sedlo	4 gomile	Prapovijest
29.	Runjaci	Između Bobalja i Desne	1 gomila	Prapovijest
30.	Runjaci	Uz cestu uz Desne	7 gomila	Prapovijest
31.	Runjaci	U Runjacima	8 gomila	Prapovijest
32.	Vrhdesne	----------	1 ili više gomila	Prapovijest

Tablica 12 Popis arheoloških lokaliteta s područja Općine

INFRASTRUKTURA

Infrastruktura podrazumijeva sve izgrađene objekte i sustave tehničke prirode koji omogućuju socijalno, političko, ekonomsko i komunikacijsko funkcioniranje društva, a najuobičajeniju infrastrukturu čine prometnice, vodovod i kanalizacija, komunikacijska mreža i elektroopskrba. Ovakva mreža resursa (sustava) namijenjena je društvenoj uporabi i treba biti neograničeno održavana specifičnim standardima usluge kroz kontinuiranu izmjenu i obnovu u svrhu održavanja razine kvalitete života stanovništva.[3]

PROMETNA INFRASTRUKTURA

Prometna infrastruktura predstavlja jedan od osnovnih uvjeta i oslonaca razvoja gospodarstva, a potrebe međunarodne razmjene, međuregionalnog povezivanja i razvoja turizma uvjetuju potrebu za podizanjem njene kvalitete.

CESTOVNI PROMET

- Kroz Općinu Kula Norinska prolaze važni prometni pravci:
- Cestovni pravac – D9 Metković-Opuzen na granici sa Bosnom i Hercegovinom
- Državna cesta –D8 (Jadranska magistrala-jedna od glavnih hrvatskih državnih cesta koja povezuje sjeverni i južni Jadran), prolazi kroz Krvavac II paralelno uz tok rijeke Neretve
- Državna cesta D62 – prolazi kroz naselja Orepak, Prušci, Zlojići, Romići, Momići i Matijevići
- Županijska cesta ŽC6217 – Rogotin (D8) – Komin – Krvavac – Kula Norinska (D62)
- Lokalna cesta LC69008 – Nova Sela (D62)
- Lokalna cesta LC69009 – Banja (ŽC6217)
- Desne – Kula Norinska (ŽC6217)

Stanje pojedinih županijskih i lokalnih cesta na području Općine Kula Norinska zahtijeva rekonstrukcijske i sanacijske radove zbog dotrajalosti asfalta i nedovoljne širine postojećeg kolnika, kako bi se osigurala bolja međusobna povezanost naselja Općine i povezanost sa obližnjim gradovima te nesmetano i sigurno odvijanje prometa. S obzirom da na području Općine traju radovi rekonstrukcije dionice ceste Kula Norinska-Desne, (asfaltiranje i proširivanje kolnika) očekuje se i rekonstrukcija ostatka dionice do samog ulaza u naselje Desne.

[3] Prostorni plan uređenja Općine Kula Norinska

ŽELJEZNIČKI PROMET

Na području Općine Kula Norinska prolazi trasa pomoćne magistralne željezničke pruge (dionica paneuropskog prometnog koridora):

- MP 13 Beli Manastir (državna granica) – Osijek – Metković – Strizivojna – Vrpolje (MG2) – Slavonski Šamac – (državna granica) te Metković (državna granica) – Ploče
- Budimpešta – Osijek – Sarajevo – Ploče (dionica transeuropskog prometnog koridora)

U granicama obuhvata PPUO Kula Norinska pruga je jednokolosječna i elektrificirana izmjeničnim sustavom 25 kv, 50 Hz i dozvoljava opterećenje 22,5 tona po osovini i 8 tona po metru, te je maksimalne brzine od 110 km/h. U Općini se nalaze stajališta Kula Norinska i Krvavac, te su na njima izgrađeni bočni peroni duljine 100, i visine 0,55m. Iako su svi željezničko-cestovni prijelazi u razini, osiguranje (signalizacija, rampe) nije zadovoljavajuće.

POMORSKI PROMET

Rijekom Neretvom prolazi međunarodni plovni put koji se od svog ušća u Jadransko more do grada Metkovića tretira kao pomorski plovni put. Na kraju plovnog dijela Neretve nalazi se luka Metković koja je od županijskog značaja. Na području Dubrovačko-neretvanske županije nalaze se dvije luke od međunarodnog značenja za Republiku Hrvatsku; luka Gruž - putnička luka i luka Ploče - teretna luka, šest luka od županijskog značenja, te 74 luke lokalnog značenja.

POŠTA

Mreža poštanskih ureda na području Dubrovačko-neretvanske županije u potpunosti je izgrađena i optimalna s obzirom na disperziju stanovništva i planirane potrebe ovog područja. Na području Općine Kula Norinska postoji jedan poštanski ured s dostavnim područjem: 20341 Kula Norinska, a spada pod organizacijsku jedinicu Metković. Drugih ustrojstvenih dijelova HP na tom prostoru nema, a planom razvoja poštanske infrastrukture i djelatnosti na području Općine Kula Norinska ne predviđa se otvaranje novih ureda, niti preseljenje ili ukidanje postojećeg.

TELEKOMUNIKACIJE I RTV MREŽA

Ustroj javnih telekomunikacija definiran je Zakonom o telekomunikacijama, Pravilnikom o javnim telekomunikacijama u nepokretnoj mreži i Pravilnikom o javnim telekomunikacijama u pokretnoj mreži. Na području Općine Kula Norinska postoje udaljeni pretplatnički stupnji u naseljima Kula Norinska, Nova Sela i Desne, te bazne stanice T-Mobile i VIP-NET mreže u Novim Selima.

Prostor Općine Kula Norinska pokriven je među ostalim i RTV signalom preko mreže postojećih objekata za emitiranje i prijenos RTV programa na prostoru Dubrovačko-neretvanske županije, a Kula Norinska ima izgrađen vlastiti TV pretvarač.

VODOOPSKRBA

Vodoopskrbni sustav Općine Kula Norinske riješen je putem tri vodoopskrbna sustava:

Neretvansko-pelješko-korčulansko-lastovski vodovod – ishodište vodovodnog sustava je izvor Prud minimalne izdašnosti 2770 l/s. Sustav je građen za ukupne potrebe kapaciteta Q=382,0 l/s. Za opskrbu ovog područja

vodovoda izveden je: Cjevovod Metković – Kula Norinska, kao dovodni cjevovod do vodospreme Kula Norinska ϕ 108 mm, dužine 2783 m. Vodospremnik „Kula Norinska“ zapremnine 500m3. Kroz naselje Krvavac II prolazi regionalni vodovod NPKL ϕ 622 mm.

- Naselje Desne spojeno je na vodoopskrbni sustav „Izvor Ploče“, a opskrbljuje se iz izvora „Modro oko“ preko vodospreme Desne.
- Naselje Krvavac II spojeno je na vodoopskrbni sustav putem Komunalnog poduzeća Metković.

Voda za piće na području Općine Kula Norinska uglavnom je zadovoljavajuće kvalitete, no znatan dio područja nije pokriven suvremenim vodoopskrbnim sustavom. Cjevovodi lokalnih vodovoda su vrlo lošem stanju, a većinu čine azbest-cementne cijevi.

NAVODNJAVANJE, ODVODNJA I ZAŠTITA VODA OD ONEČIŠĆENJA

Kako bi se štete svele na minimalnu moguću mjeru potrebna je primjena suvremenih tehnologija obrade tla i izgradnja melioracijskog sustava navodnjavanja. Dosadašnja primjena navodnjavanja nije adekvatna raspoloživim mogućnostima i koristila se kao interventna mjera, a primjenjivali su se mobilni uređaji za umjetnu kišu s prijenosnim agregatima. Za područje Općine Kula Norinska mogućnost navodnjavanja se sagledava u izgradnji objekata za manipulaciju vodom, kako bi se voda mogla koristiti u sušnim periodima i izgradnji planiranih akumulacija.

Osnovna mjera za osiguranje zaštite vode od zagađivanja je izgradnja zajedničkih sustava za pročišćavanje otpadnih voda naselja i industrije, kao i izbor adekvatnog recipijenta otpadnih voda. Izgradnjom kanalizacijskog sustava sprječavaju se lokalna zagađenja površinskih i podzemnih voda, a otpadne vode se dovode na lokaciju sustava za pročišćavanje. Što se tiče kanalizacijskog sustava i odvodnje, stanje je iznimno loše, odnosno nezadovoljavajuće jer kanalizacijski sustav uopće ne postoji. Na području Općine Kula Norinska nema sustava javne odvodnje (kanalizacije) pa se otpadne vode ispuštaju u septičke jame ili u najbliže vodotoke i sabirne kanale. Također nije riješena odvodnja otpadnih voda kućanstava i gospodarstava. Otpadne fekalne vode odvode se u septičke jame, često nepropisno izvedene tako da zagađuju okolni teren, dok se oborinske i otpadne vode odvode uglavnom otvorenim kanalima i jarcima u obližnje vodotoke, stoga je potrebno u Općini ishoditi potrebne uvjete za gradnju sustava odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda.

ELEKTROOPSKRBA

Iskorištavanje vodnog potencijala vodotoka predstavlja osnovni izvor električne energije cijele Dubrovačko-neretvanske županije. Glavni proizvođač električne energije je HE Dubrovnik koja je visokotlačno derivacijsko energetsko postrojenje locirano na samoj morskoj obali kod mjesta Plat. Općina Kula Norinska opskrbljuje se elektroenergijom iz TS 110/35 Kv „Opuzen“ koji zadovoljava trenutne i planske potrebe i zahtjeve.

Područjem Kule Norinske prolaze sljedeće trase dalekovoda:

- Opuzen-Ploče-Makarska 110 kV
- Čapljina-Opuzen 110 kV
- Opuzen-Neum 110 kV
- TS Opuzen kroz naselja Kula Norinska i Krvavac 35 kV

Na području Općine nalaze se sljedeće trafostanice 10/0,4 kV:

R. br.	Naziv trafostanice
1.	STS Šiljezi
2.	STS Čarapine
3.	TTS Nova Sela
4.	TS Borovci 1, TS Borovci 2
5.	TS Farma 1. TS Farma 2
6.	TS Rastočići
7.	TS Podrujnica (Zlojići), TS Podrujnica (Romići)
8.	TS Momići
9.	TS Matijevići
10.	TTS Krvavac 1, TTS Krvavac 2 (INA), STS Krvavac, GTS Krvavac 2 (Vila Neretva)
11.	TTS Kula Norinska

Tablica 13 Popis trafostanica u Općini Kula Norinska

GOSPODARSTVO

POLJOPRIVREDA I STOČARSTVO

Dolina Neretve predstavlja specifičan prirodno-geografski prostor koji je urezan u krški vapnenačko-dolomitni okvir, a unutar kojeg je poljoprivredna djelatnost tijekom vremena, doživljavala različite promjene. Sama organizacija načina življenja ljudi, ciklusi poljoprivredne proizvodnje, ali i cjelokupan živi svijet oduvijek se prilagođavao vodnom režimu prirodnog okruženja. Kasnije je želja za osvajanjem nepristupačne močvarne doline rezultirala ljudskim zahvatima privođenja dijela površina za poljodjelsku proizvodnju. Izobilje vode i topline te plodna aluvijalna tla bila su dovoljan razlog za razvoj intenzivne poljoprivredne proizvodnje. Stoga se opravdano može tvrditi da je poljoprivredna proizvodnja bila i još uvijek je glavni pokretač gospodarskog razvoja ovog područja.

Kula Norinska je Općina u kojoj poljoprivreda predstavlja najznačajniju gospodarsku djelatnost. Od ukupne površine Općine Kula Norinska poljoprivredne površine zauzimaju 9,36% površine, ali zbog izuzetne kvalitete tla i povoljnih klimatskih uvjeta poljoprivreda predstavlja značajni gospodarski resurs ovog područja. Dolina Neretve je važan poljoprivredni kraj u kojemu se pretežno uzgajaju agrumi (oko 4000 vagona mandarine), lubenice, šljive, breskve, jabuke, jagode, šipak, kivi i nektarine, a od povrća ponajviše rajčice, salata, paprika, krastavci, kupusnjače, mrkva, blitva, patlidžani i tikvice. Značajan je i uzgoj maslina koji datira još iz vremena Neretvanske kneževine. Prirodne datosti samog prostora ukazuju na značajne mogućnosti razvoja poljoprivrede. Široki mozaik tipova tla, povoljne mikroklime te zemljopisni smještaj, daje mogućnost uzgoja gotovo svih poljoprivrednih vrsta kao nigdje u Hrvatskoj. Uzgoj nekih od najosjetljivijih vrsta, poput agruma, voća i povrća i sorti vinove loze na ovom području vrlo dobro uspijeva, te se na njima bazira gotova sva poljoprivredno-prehrambena proizvodnja.

Za razvoj poljoprivrede i proizvodnju sredozemnih kultura postoje dobri klimatski i pedološki uvjeti i mogućnosti navodnjavanja. Prema karakteru poljoprivredne proizvodnje, područje Općine Kula Norinska uglavnom je povrtlarsko-voćarsko-vinogradarsko područje.

R. br.	Općina	Ukupno	Oranice i vrtovi	Povrtnjaci za vlastite potrebe	Voćnjaci		Vinogradi		Ostalo
					Ukupno	**Plantaže**	**Ukupno**	**Plantaže**	
1.	Kula Norinska	136,57	19,73	4,22	80,02	74,68	6,14	4,25	10,5

Tablica 14 Popis poljoprivrednog i ostalog zemljišta Općine Kula Norinska, DZS 2003.

Poljodjelska djelatnost se posljednjih godina izuzetno brzo razvija i prate se trendovi prijelaza s ekstenzivnog na intenzivne načine proizvodnje u okvirima koncepta održivog razvoja. U tom nastojanju potrebno je voditi računa o:

- Racionalnom korištenju poljoprivrednog tla,

- Ograničiti korištenje kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta u nepoljoprivredne svrhe,
- Saniranju devastiranog poljodjelskog tla nakon eksploatacije,
- Usmjeravanje i poticanje na proizvodnju zdrave hrane i stvaranje prepoznatljivih proizvoda,
- Unaprjeđenje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava
- Iskorištavanju postojećih obradivih površina i privođenju namjeni zapuštenih površina,
- Melioracijom površina povećati ukupnu površinu istih.

R. br.	Općina	Br. Kućan-stava	Ukupno raspoloživo zemljište (3+7)	Korišteno zemljište ha				Ostalo zemljište	Broj poljo-privrednih parcela
				Ukupno (4+5-6)	**U vlasništvu**	**Uzeto u zakup**	**Dano u zakup**		
1.		1	2	3	4	5	6	7	8
2.	Kula Norinska	327	166,21	136,57	118,85	18,29	0,57	29,64	1.645

Tablica 15 Poljoprivredna kućanstva i raspoloživo zemljište Općine Kula Norinska, DZS 2003.

U poljoprivrednoj proizvodnji Općine (dolina Neretve) ključno je voćarstvo (prvenstveno uzgoj citrusa-mandarina, ali i breskve, jabuka i šljive) i povrtlarstvo te se tijekom cijele godine proizvode različite kulture (rajčica, kupus, mrkva, cikla i krumpir). Postepeno se razvija i suvremeno vinogradarstvo i podrumarstvo te maslinarstvo.

Slika 12 Plodna dolina Neretve

R. br.	Općina Kula Norinska	Govedo	Svinje	Ovce	Koze
1.	Br. gospodarstava	1	1	5	7
2.	Br. životinja	1	3	186	65

Tablica 16 Brojno stanje domaćih životinja, HPA 2015.

Neki od istaknutijih obiteljskih poljoprivrednih proizvođača i uzgajivača stoke sa područja Općine su:

OPG Jelčić Luka – od 1985. godine u Krvavcu II. bave se ekološkim uzgojem mandarina te proizvodnjom soka od ekološki uzgojene aronije. Njihove plantaže nalaze se pod EKO nadzorom Zadruge AGRIBIOCERT – Omišalj.

„Norinčica“ – proizvodnja i prodaja voća i povrća u naselju Podrujnica

„Batala“ – farma peradi u naselju Borovci

„Norin Promet“ – farma peradi u naselju Kula Norinska

Manja obiteljska poljoprivredna gospodarstva trebaju težiti ka intenzivnoj proizvodnji povrća, voća, vinove loze i sitne stoke te se treba postići maksimalna iskorištenost zemljišta, strojeva, radne snage, znanja i proizvodno - tehnoloških iskustava, jer samo takvi uvjeti proizvodnje mogu omogućiti opstanak malih obiteljskih gospodarstava koja u svojoj biti podrazumijevaju temelj razvoja gospodarstva na lokalnoj razini kao oslonac na velike poduzetnike i trgovačke sustave.

Poljoprivredne zadruge

Prema podacima Hrvatske gospodarske komore u Općini Kula Norinska djeluju dvije poljoprivredne zadruge koje se pretežito bave poljoprivredom i mješovitom proizvodnjom. Riječ je o Poljoprivrednoj braniteljskoj zadruzi Bagalovići i Poljoprivrednoj braniteljskoj zadruzi Modro-zelena koja je registrirana u Metkoviću, ali svoje nasade ima i na prostoru Općine Kula Norinska. Modro-zelena zadruga je podigla ekološki maslinik veličine 12 hektara na zapuštenom šumskom zemljištu u Desnama te uspješno stvara preduvjete održivog razvoja i ukupne krajobrazne vrijednosti Neretvanskog kraja. Zasađena je čak 61 autohtona sorta maslina hrvatskog priobalja, a cilj zadružnih aktivnosti je proizvesti i brendirati vrhunska sortna i ekološka ulja.

RIBARSTVO I AKVAKULTURA

Neretva je rijeka u istočnom jadranskom slivu, duga oko 255 kilometara, izdašna vodom, florom i faunom, a osobito ciplima, žabama, jeguljama. Hladna, hirovita i bogata, Neretva je idealna za ribolov koji je na ovim prostorima dio tradicije. Upravo se naselja Krvavac, Kula Norinska, Desne i Momići podno Rujnice od davnina spominju kao najbolja ribarska naselja, osobito u lovu na ciple i jegulje. Svi koji su se iskušali u ribolovu na Neretvi potvrdili su da rijeka obiluje ribom, ali kao glavni problem naveli su da u rijeci ima mnogo olova koje rijeka nosi sa sobom iz visokih horizonata u Bosni i Hercegovini dok protječe svojim tokom od izvora do ušća, a i svakim je danom sve više zaslanjena. Upravo iz tih razloga je potrebno da se svi sa lokalne i državne razine, Neretvani, ekolozi i svi oni koji je koriste uključe u proces njene zaštite od zagađenja te da se rijeka očuva i budućim naraštajima kao njihova hraniteljica. Osim Neretve, važno je spomenuti i rijeku Norin, koja cijelom svojom dužinom teče širim područjem grada Metkovića te ujedno predstavlja dio njegove administrativne granice sa općinom Kula Norinska na zapadu. Norin izvire u malom izvorskom jezeru u naselju Prud na prijelazu krša u močvarno područje delte Neretve, a u Neretvu se ulijeva nedaleko od naselja Kula Norinska. Rijeka Norin obiluje vodom, što dokazuje i činjenica da je tokom čitave godine plovna cijelim svojim tokom, a iz izvora Norina vodom se opskrbljuju i suvremeni regionalni vodovod „Neretva-Pelješac-Korčula-Lastovo-Mljet“. Rijeka Norin poznata je po lovu na žabe i jegulje, a posebice je bogat jesenski ulov kada jegulja putuje u more.

Akvakulturna proizvodnja u svijetu stalno raste, posebice tijekom zadnjih deset godina. Temeljna značajka delte Neretve na kojoj se može zasnivati akvakulturni razvoj je postojanje velikog broja umjetno nastalih vodenih tijela (jaruga i kanala), koji su nastali bageriranjem i melioriranjem niskih neretvanskih močvara, a uglavnom su rezultat neplanskog pristupa i nezakonite privatne inicijative, često i u zaštićenim područjima. Svi ovi kanali se danas ne koriste za potrebe uzgoja, a vrlo lako se mogu pregraditi i staviti u funkciju akvakulturne proizvodnje.

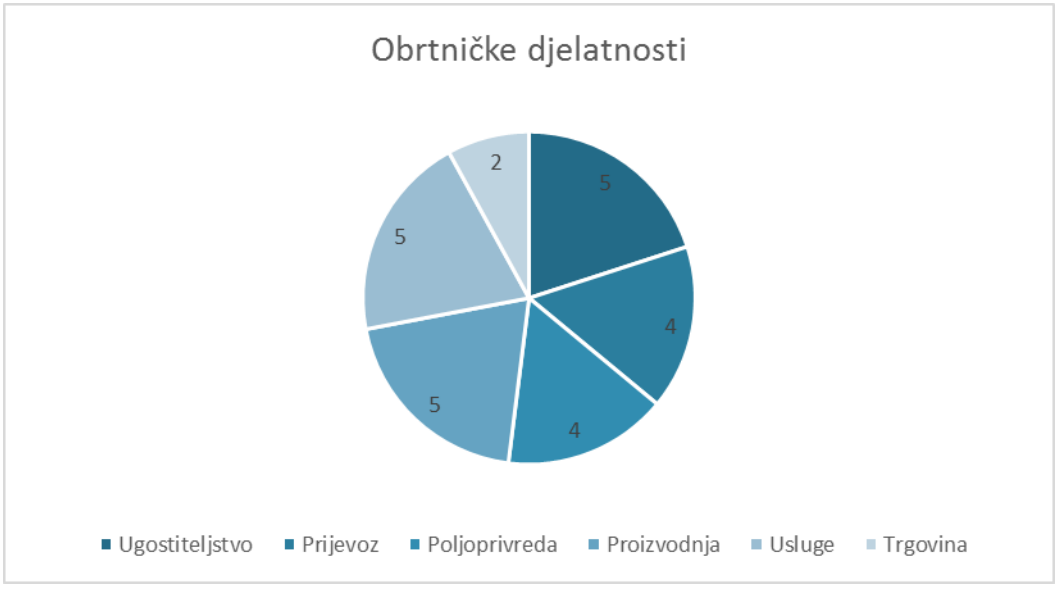
Područje doline Neretve ima idealne uvjete za razvoj akvakulturne proizvodnje, a razvojno istraživački centar za marikulturu (RIC) izradio je studiju o mikrolokalitetima uzgoja pojedinih ribljih vrsta u Općini Kula Norinska.

Naime, močvarno područje, kanali i brojni rukavci Neretve i njezinih pritoka pružaju brojne mogućnosti uzgoja morskih organizama cipola, jegulja i slatkovodnih riba u ograđenim ribnjacima. Prioritetni uzgoj bazirao bi se na jeguljama, cipoli, plosnaticama, šaranima, kozicama i zelenim vodenim žabama. Uz kultivirana ribogojilišta, predviđa se mogućnost primitivnog uzgoja ribe u prirodnim staništima kakva se mogu pronaći upravo u Kuli Norinskoj. Osim modernog načina uzgoja ribljih vrsta u suvremeno opremljenim ribnjacima, program akvakulture mogao bi obuhvaćati i primitivni uzgoj ribe u prirodnim staništima kakva su specifična za područje Kule Norinske. Ekstenzivan uzgoj ribe, osobito cipola, moguć je na nizu lokacija delte Neretve od Rogotina, Desana, Kuti, Momića, Lovorja pa do Mihalja. Ta područja su najpogodnija jer otprije postoji kanalska mreža koja se može iskoristiti za potencijalna uzgajališta.

U ribarstvu, od morske ribe najviše se lovi plava riba i to srdela, skuša i lokarda, a od bijele ribe posebno mjesto zauzima cipal. Slatkovodno ribarstvo, ponajprije ulov jegulja u posljednje vrijeme stagnira, dok je razvoj školjkarstva tek u začecima.

INDUSTRIJA, OBRTNIŠTVO I PODUZETNIŠTVO

U ekonomiji za lokalne potrebe i lokalno tržište, Općina Kula Norinska treba pronaći svoj interes, a u interakcijskom odnosu velike i male privrede, u njihovom kooperantskom povezivanju leži gospodarski razvitak Općine i to naročito u onim proizvodnim granama (prehrambena industrija) koje imaju na raspolaganju vlastite prirodne resurse Općine, poput: drva, voća, povrća, vinove loze, masline i sl. Tek kada se uspostavi realizacija i intenzitet navedenih procesa, može se očekivati uravnoteženi i održivi razvoj Općine Kula Norinska. Upravo je proizvodnja mandarina u dolini Neretve najveća industrija na otvorenom u Hrvatskoj s ukupnim godišnjim urodom od 100 tisuća tona, od kojih 15 tisuća tona pokriva i zadovoljava sve domaće potrebe tržišta.

Slika 13 Prikaz obrtničkih djelatnosti u Općini Kula Norinska, HOK 2015.

Na području Općine Kula Norinska broj obrtnika se proteklih godina znatno smanjuje, a prema posljednjim podacima iz obrtnog registra, evidentirano je ukupno 67 obrta sa područja Općine, od kojih su 24 aktivna i 43 koja su ili u privremenoj odjavi ili zatvorena. U strukturi po djelatnostima prevladavaju obrti u uslugama, prijevozništvu, ugostiteljstvu i proizvodno-poljoprivredni obrti.

Poduzetnici predstavljaju osovinu lokalnog gospodarskog razvoja, stoga je njihove stavove potrebno pravilno prepoznati i uzeti u obzir prilikom kreiranja strategije razvoja. Potpora razvoju poduzetništva predstavlja ključnu sastavnicu poticanja lokalnog razvoja, jer porast poslovnih aktivnosti ima potencijalno pozitivne efekte

na životni standard stanovništva i to uglavnom kroz porast zaposlenosti i osobnih dohodaka. Na području Općine Kula Norinska djeluje 8 poduzetnika koji zapošljavaju 10 djelatnika. Detaljni prikaz njihova djelovanja je prikazan u tablici, prema posljednjim analizama Fine za 2014. godinu.

R. br.	Općina	Br. poduzetnika	Br. zaposlenih	Ukupni prihodi	Dobit razdoblja	Gubitak razdoblja	Neto dobit
1.	Kula Norinska	8	10	2.458	44	147	-103

Tablica 17 Financijski rezultati poslovnih subjekata s Općine Kula Norinska, FINA 2014.

Ostvarivanje gospodarskog razvitka uvjetovano je:

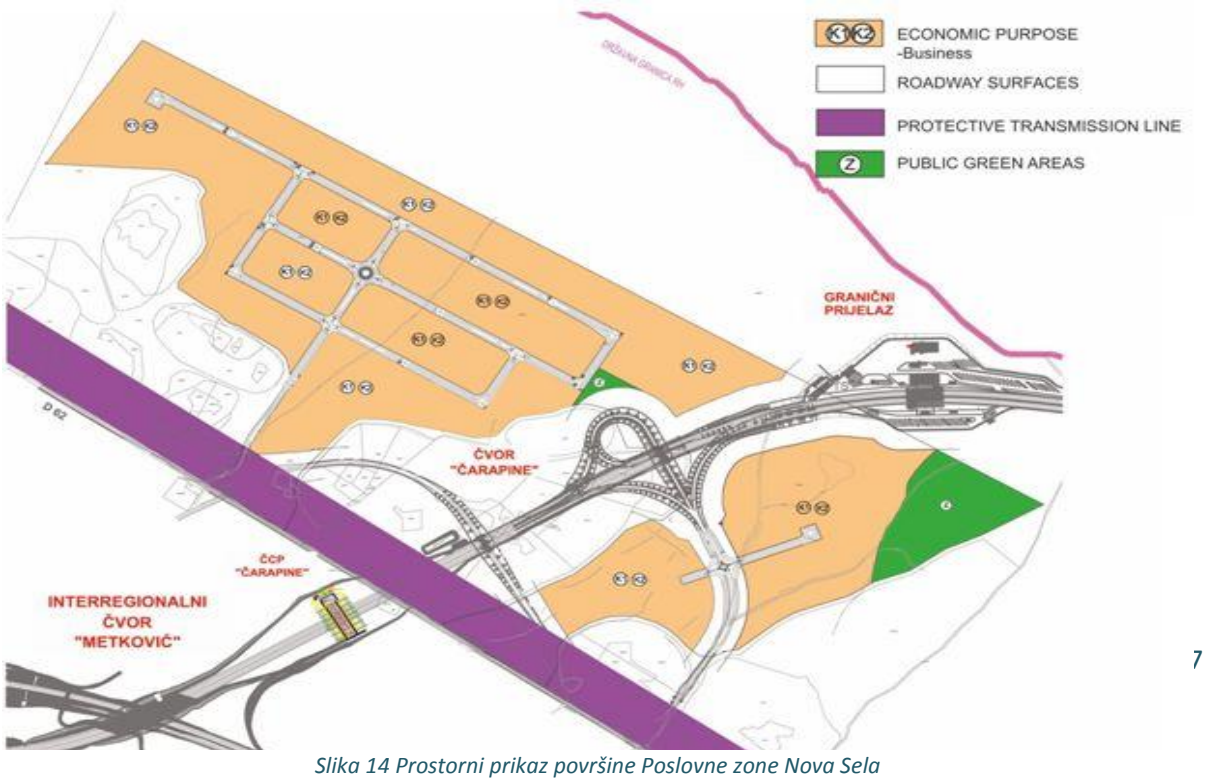
- Poticanjem razvoja obrtništva i malog poduzetništva (stvaranjem obiteljskih proizvodnih i poljoprivrednih gospodarstava),
- Poticanjem realizacije interaktivnog odnosa velike i male privrede,
- Usvajanjem proizvodnih programa konkurentnih na domaćem i stranom tržištu,
- Poticanjem podizanja razine obrazovanja radnog stanovništva,
- Poticanjem postepenog uvođenja novih proizvodnih linija.

Takvim pristupom gospodarstvu uspostavile bi se stabilne gospodarske strukture, razvio bi se kooperacijski model privređivanja, omogućio bi se rast ljudskog kapitala i povećala bi se kupovna moć i standard stanovništva.

R. br.	Naziv zone	Mjesto/Općina	Površina u ha	Komunalna opremljenost	Broj poduzeća	Broj zaposlenih
1.	Poslovna zona „Nova Sela“	Nova Sela Općina Kula Norinska	169 ha	Nedostaje plin, kanalizacija i telefon	------	------

Tablica 18 Karakteristike poslovne zone Nova Sela

S obzirom da je malo gospodarstvo (obrtništvo i poduzetništvo) izrazito važan faktor u revitalizaciji gospodarskog razvitka Općine i cijele Županije, važno se usmjeriti na policentrične modele razvoja

Slika 14 Prostorni prikaz površine Poslovne zone Nova Sela

stabilnog i održivog gospodarstva koje će moći odgovoriti svim izazovima domaćeg i stranog tržišta. Upravo iz tog razloga je u sjevernom dijelu Općine Kula Norinska u naselju Nova Sela izdvojen prostor za Poslovnu zonu „Nova Sela“ koja još uvijek nije zaživjela radi dugogodišnjih otezanja sa ishođenjem neophodne dokumentacije.

Općina trenutno raspolaže sa prostorom od oko 600 tisuća četvornih metara, raspoređenih u 38 parcela (namijenjenih za prodaju) na kojem će se graditi proizvodni pogoni i trgovački centri. Ovo je idealna prilika da se oživi Neretvansko područje i da se privuku domaći i strani investitori pošto je lokacija zone smještena neposredno uz moderan schengenski granični prijelaz s BiH i na samom raskrižju izrazito važnog prometnog koridora 5C.

TURIZAM

Turizam kao jedan od značajnijih pravaca gospodarskog razvitka, na području Općine Kula Norinska tek je u začecima svog razvoja. U Općini se trenutno nalazi jedan hotel-restaurant Villa Neretva u naselju Krvavac II, Neretvanska kuća, restoran Lopoč u naselju Momići, konoba Buđoni u Momićima te nekolicina manjih ugostiteljskih objekata koji rade tokom cijele godine. Turizam se u Općini razvija najviše kroz fotosafari turizam u čemu je Općina Kula Norinska vodeća u dolini Neretve, ali i znatno šire, što dokazuje činjenica da godišnje Kulu Norinsku posjeti preko 30.000 turista samo u tom vidu turističke djelatnosti. U općini se počinju razvijati novi vidovi turizma uz dolinu Neretve, i to na način da se iskorištavaju ljepote i reljef njenog krškog i brdovitog područja koje svojim ljepotama privlači zaljubljenike u prirodu, šetnje, pa čak i alpinizam, a povijest područja Općine je bogata kulturom najstarijih doba civilizacije.

Stanje turističke ponude u Općini Kula Norinska iz godine u godinu napreduje te se zadnjih godina turizam prometnuo u jednu od najvažnijih gospodarskih grana Općine. Prirodne, kulturne i gospodarske karakteristike su u procesu valorizacije jer su ključne za razvoj safari, lovnog, seoskog (eko-gastronomska ponuda, uključivanje turista u svakodnevnicu života na imanjima uz mogućnost noćenja), izletničkog, kulturno-edukativnog, sportsko-rekreacijskog, poslovnog, tranzitnog i ostalih oblika turizma.

Razvoj turizma u Općini Kula Norinska treba pratiti viziju turizma na nacionalnom nivou i vodit se Strategijom hrvatskog turizma 2020. Sustav vrijednosti nove vizije hrvatskog turizma temelji se na odgovorima na tri strateška pitanja:

- Kakav bi hrvatski turizam trebao biti?
- Koji su ključni preduvjeti razvoja hrvatskog turizma?
- Čime će hrvatski turizam privlačiti potražnju?

Kada se odgovori na ova pitanja, tada se dobiva konceptualni, operativni i proizvodni aspekt razvoja turizma. Stoga hrvatski turizam, pa tako i turizam općine Kula Norinska treba polaziti od činjenice da bude prepoznatljiv (brendiran), dostupan tokom cijele godine, razvijen na cijelom području, raznovrstan i inovativan (prilagodljiv preferencijama turista). U operativnom segmentu mora omogućiti dugoročnu zaštitu prostora i održivo upravljanje ekosustavom, treba biti konkurentan, atraktivan za nove investicije, treba aktivirati državnu imovinu u svrhu razvoja, raditi na povećanju znanja i vještina na svim razinama te destinacijski upravljan. Sa proizvodnog aspekta treba istaknuti ključne sastavnice hrvatskog turističkog proizvoda kojima će privlačiti potražnju, vezano uz gostoljubivost, kvalitetu, autentičnost, raznovrsnost sadržaja i doživljaja te sigurnosnu razinu. Polazeći od ovih pretpostavki, može se kvalitetno raditi na razvoju turizma i turističke ponude Općine Kula Norinska. Ako se osvrnemo na rezultate turističkog prometa u 2015. godini koje je objavilo Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, onda je vidljivo da je u Dubrovačko-neretvanskoj županiji zabilježeno 1.506.139 turističkih dolazaka i 6.787.502 noćenja što ukazuje na visoki turistički potencijal ovog područja.

TURIZAM OPĆINE KULA NORINSKA

Samo područje rijeke Neretve obilježeno je vlažnim i močvarnim predjelima, što ujedno i predstavlja osnovnu turističku atrakciju koja određuje glavne značajke ruralnog turizma i drugih selektivnih oblika u općini. U najznačajnije atrakcije Neretvanskog područja trenutačno su uključeni safari izleti koji se baziraju na vožnji lađom po rukavcima i jezerima Neretve te ornitološkoj zbirci u Metkoviću i iskopinama Narone. Iako je lokalni turizam uglavnom nedovoljno razvijen, lokalna gastronomska ponuda skromna, a ostali turistički sadržaji poput vinskih i uljnih cesta i sportskog ribolova su nedovoljno iskorišteni, Neretva ima potencijal za različite oblike ekoturizma i ruralnog turizma.

Ono po čemu je Neretva poznata među turistima je foto safari koji u svojoj ponudi nudi vožnju brodicom uskim kanalima i rukavcima Norina i Neretve u tradicionalnoj neretvanskoj lađi, lađi koja je nekad značila život, a danas je ponos i neizbrisivi trag tradicije koja uvijek iznova oduševljava svakog posjetitelja. Na specifičnim, tradicionalnim lađama kojima upravljaju domaćini s okolnih mjestašca Općine pokušavaju turistima i gostima dočarati život u Neretvi, pokazati kako Neretvani love ribu, uzgajaju agrume kao simbol Neretve (mandarine, smokve, grožđe). Kroz opuštajuću plovidbu u neretvanskim lađama starima i preko 100 godina, uz razgledavanje bogate flore i faune kroz rukavce i kanale neretvanske močvare, jedine močvare na europskom tlu i jedine delte Hrvatske, turistima se pruža jedinstveni i nezaboravan doživljaj i avantura.

U nastavku su opisani oblici turizma prisutni u općini:

- Kulturno-edukativni i izletnički turizam postao je okosnica razvoju turizma u Kuli Norinskoj. Različita gastronomsko-ugostiteljska izletišta koja su oblikovana u skladu sa lokalnim ambijentom postižu iznimne uspjehe posljednjih godina. Takva izletišta pružaju široku paletu ponude u vidu mogućnosti za noćenje, odvijanje poslovnih sastanaka i skupova, prostora za održavanje svečanosti i razonodu te bavljenje nekim vidovima sporta i rekreacije. Kulturni turizam nije razvijen do mjere za koju postoji potencijal, ali utvrdu Kula Norinska, Utvrdu Vratar, srednjovjekovnu stazu stećaka, ostatke metropole Narone i župnu Crkvu sv. Jurja svakako treba staviti u funkciju kulturnog turizma Općine zbog svoje neizmjerne povijesne i arheološke važnosti.
- Ruralni turizam je u Općini tek u početnim fazama razvitka, a potencijali za njegov razvoj su optimalni. Intenzivniji razvoj tog vida turizma pozicioniran je u naselju Desne, gdje se na površini od cca. 0,75 hektara planira gradnja eko-sela. S obzirom da je povratak prirodi i tradiciji sve izraženiji trend, a neotkrivene ljepote malih sela u dolini Neretve, izvan turističke vreve na obali, stare kamene kućice koje odišu stoljetnom tradicijom i mediteranskom kulturom, oživljavanje starih zanata, običaja i života na selu mogu biti idealno mjesto za opuštanje i uživanje u prirodi i hrani. Upravo takav vid turizma treba razvijati Općina Kula Norinska zbog potencijala koje posjeduje danom prirodom, blizinom mora i blagodatima Neretvanske doline.
- Sportsko-rekreacijski turizam ima veoma dobru predispoziciju za svoj razvoj u Općini Kula Norinska, a podrazumijeva aktivni odmor koji uključuje pješačenje u prirodi, planinarenje, vožnju biciklom, brojne adrenalinske sportove (paragliding), sportski ribolov, jahanje i slično. S obzirom na porast interesa za veslačke sportove na području donije-neretvanskog sliva, što je razlog održavanja najznačajnije manifestacije u Dalmaciji-Maraton lađa, treba ispitati mogućnost stavljanja rekreativnog veslanja u funkciju turizma.
- Lovni turizam, kao vrsta turizma koja ispunjava zahtjeve održivog turizma koji donosi dobit (ako se provodi stručno i planski, bez da se ugrožava prirodno i kulturno okruženje) u Kuli Norinskoj je uz kvalitetno osmišljenu promidžbenu aktivnost uzdignut na kvalitetniju razinu, za razliku od ostatka Republike Hrvatske. U općini je već duže vremena prisutan interes za pružanje usluga domaćim i stranim lovcima u okviru obiteljskih gospodarstava (povezanost lovnog i seoskog turizma).

- Eno-gastro turizam je oblik turizma koji postaje sve popularniji u svijetu, a posvećen je upoznavanju i prezentaciji jela i pića karakterističnih za određeno mjesto. Prema podacima instituta za turizam TOMAS 2015., čak 26% turista navelo je gastronomiju kao glavnu motivaciju dolaska na određeno područje, a čak 90% turista smatra da je važno upoznati i isprobati specijalitete koji su karakteristični za mjesta koja posjećuju. Ovakvi podaci pružaju nove načine razvoja turističke ponude u destinaciji i pružaju mogućnost širenja klasične eno-gastro ponude bazirane na autohtonim specijalitetima i načinima spremanja delicija. Upravo je dolina Neretve područje koje je poznato po tradicionalnom spremanju jela koja ne nalazimo u drugim dijelovima Hrvatske, a jegulja iz neretvanskih voda i žablji kraci, po svojoj kakvoći spadaju u sam vrh svjetske gastronomije. Uz ponudu hrane, nezaobilazno je spomenuti izuzetna vina s područja Dubrovačko-neretvanske županije poput Dingača i Pošipa koji su ujedno i prva hrvatska vina sa zaštićenim geografskim podrijetlom s ovog područja, ali tu valja spomenuti i Plavac mali crni, Dubrovačku bijelu Malvaziju, Crljenak, Maraštinu, Grk i Kadarun kao specifične sorte vinove loze sa ovog područja.

Intenzivniji razvoj turizma na području Općine Kula Norinska je ograničen brojnim faktorima, od nedostatka raznovrsnih i kvalitetnih smještajnih kapaciteta i turističke infrastrukture, ali i nedostatka kvalitetnog marketinga i promocije, osobito specifičnih vrsta turizma i manjka interesa za ulaganje u turizam, kao i nedovoljna informiranost o suvremenoj potražnji u turizmu.

DRUŠTVENA INFRASTRUKTURA

Društvena infrastruktura podrazumijeva javne službe (upravu, prosvjetu, kulturu, zdravstvo i socijalnu skrb i sport) te udruge civilnoga društva, političke stranke, vjerske zajednice i druge organizacije utemeljene kao sadržaji od javnog interesa koji pripadaju skupini središnjih funkcija i čine suprastrukturu nekog područja. Osnovni cilj društvene infrastrukture slijedi potrebe društva i na taj način doprinosi poboljšanju standarda i kvalitete života, a usko je povezana sa prosperitetom ukupnog razvoja Općine. U nastavku je prikazana infrastruktura Općine Kula Norinska koja preko društvenih djelatnosti osigurava potrebne preduvjete za cjelokupni razvoj Općine.

Društvena infrastruktura na području Općine Kula Norinska obuhvaća sljedeće djelatnosti:

- Obrazovanje,
- Zdravstvo i socijalna skrb,
- Status i razvoj udruga civilnog društva,
- Objekte i ustanove koje promiču kulturu, sport i rekreaciju

Razvoj društvenih djelatnosti zahtijeva zajedništvo udruga, sustava zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, obrazovanja te objekte i institucije koje promiču kulturni i sportski život stanovnika općine Kula Norinska.

OBRAZOVANJE

S obzirom da obrazovanje predstavlja jednu od najvažnijih sastavnica društvene infrastrukture, a njegova institucionalizacija se zasniva na usvajanju niza pravila i društvenih vrijednost, potrebno mu je posvetiti osobitu pozornost. Osnovna škola Kula Norinska izgrađena je 1967. godine u središtu istoimenog mjesta Kula Norinska. Ustanova kojoj je ovo već 49. godina rada i djelovanja ispratila je brojne generacije uspješnih učenika i vrsnih učitelja. Škola trenutno broji oko 130 učenika i 20 nastavnika, zajedno sa Područnim školama Momići i Krvavac koje su u njezinu sastavu. Naselja koja gravitiraju Školi su: Kula Norinska, Krvavac, Nova Sela, Podrujnica, Momići, Matijevići, Desne, Borovci, Pozla Gora i Opuzen do željezničke stanice. U sklopu Osnovne škole Kula Norinska izgrađena je i sportska dvorana za potrebe tjelesnog odgoja djece, a često se koristi i za ostale kulturne priredbe u Općini.

Sa osamostaljenjem Republike Hrvatske, Škola se počinje modernizirati i trenutno ima dobar ugled koji je poznat diljem Hrvatske (s obzirom na veličinu škole i broj njezinih učenika) zbog uspješnih i nadarenih učenika koji sudjeluju u brojnim natjecanjima. Po svojoj opremljenosti, Škola je među prvih 50 škola u Hrvatskoj, a svaka učionica ima računalne projektore te svoj laptop. Informatička radionica broji 20 novih računala, što još uvijek ne odgovara potrebama, pa se nastava informatike odvija u dvije smjene.

Predškolska nastava i vrtićki odgoj za djecu s područja Općine Kula Norinska odvija se gradu Metkoviću u Dječjem centru Metković. S obzirom na udaljenost dječjeg vrtića, Općina razmatra mogućnost osnivanja

predškolskog odgoja u nekom od naselja u Kuli Norinskoj, a najpovoljnija lokacija bila bi u naselju Krvavac ili Momići. U sklopu područne škole u Momićima uređen je dio prostora za predškolsku nastavu, ali zbog nezadovoljavanja minimalnih tehničkih uvjeta, dječji vrtić nije pušten u funkciju.

ZDRAVSTVO I SOCIJALNA SKRB

Prema podacima Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, u ožujku 2016. Općina Kula Norinska broji 1760 zdravstveno osiguranih osoba. Zdravstvo, odnosno zdravstvena djelatnost na području Općine Kula Norinska obavlja se u okviru Dubrovačko-neretvanske županije, putem zdravstvene ustanove u vlasništvu županije. Na području Općine djeluje Dom zdravlja Metković. Djelatnost Doma zdravlja obuhvaća: opću medicinu, zdravstvenu zaštitu žena i djece i stomatološku zaštitu. Na svom području Dom zdravlja mora osigurati higijensko-epidemiološku djelatnost, hitnu medicinsku pomoć, laboratorijsku, radiološku i drugu dijagnostiku. Na području Općine djeluje ambulanta opće medicine.

Socijalna skrb – ustroj i mreža socijalne skrbi u Općini prati ustroj socijalne skrbi na nivou Države i Županije. Općina Kula Norinska na godišnjoj razini donosi Socijalni program, čiji je cilj sagledavanje potreba, te vrsta i oblika pomoći osobama u stanju socijalne potrebe na području Općine Kula Norinska, kako bi se kroz proračun osigurala potrebna sredstva i odlukama odredili korisnici i pravo po osnovi socijalne skrbi. Programom socijalne skrbi utvrđeni su sljedeći oblici socijalne skrbi: jednokratne socijalne pomoći u obliku potpora novorođenoj djeci, gdje se za svako novorođeno dijete izdvaja 1.000,00 kn. Financiranje programa predškolskog odgoja za djecu s područja Općine Kula Norinska, sufinanciranje cijene prijevoza učenicima srednjih škola koji imaju prebivalište na području Općine sa 10% mjesečne pretplatne karte, te sufinanciranje rada udruga koje skrbe o stradalnicima Domovinskog rata.

STATUS I RAZVOJ UDRUGA CIVILNOG DRUŠTVA

U Dubrovačko-neretvanskoj županiji djeluju brojne udruge civilnoga društva, a na području Općine Kula Norinska djeluju udruge sa različitog područja društvenog i javnog života. Udruge se najčešće okupljaju s ciljem udruživanja mještana s istim ili sličnim interesima koje nastoje promicati i ispunjavati kroz zajedničko djelovanje. Time interesne skupine kroz organizaciju projekata i manifestacija nastoje ostvariti svoje ciljeve, te u skladu s time doprinijeti unaprjeđenju društva kao cjeline. Na području Općine Kula Norinska djeluju 4 udruge, a svaka od njih je u svom djelokrugu vrlo bitna za Općinu, budući da svaka udruga okuplja određenu kategoriju stanovnika.

R. br.	Naziv udruge	Naselje
1.	KUD „Župa Bagalović“	Krvavac
2.	KUD „Udruga Škrapa“	Momići
3.	Udruga za očuvanje tradicijskih vrijednosti	Krvavac
4.	Pokladno društvo	Krvavac
5.	Udruga Norin	Matijevići
6.	Udruga lađara	Krvavac II.

7.	Udruga za zaštitu, očuvanje i revitalizaciju baštine sela Borovci	Borovci
8.	Oba Krvavca	Krvavac I. i Krvavac II.
9.	Eko udruga Život	Kula Norinska
10.	DVD Kula Norinska	Kula Norinska
11.	Udruga Sv. Ante	Kula Norinska
12.	Ogranak Udruge veterana IV. Gardijske brigade	Kula Norinska
13.	NK Maestral	Krvavac
14.	MNK Desne	Desne
15.	MNK Župa Bagalović	Krvavac
16.	MNK Škrapa	Momići
17.	Boćarski klub Kravac	Krvavac
18.	Udruga lađara Sveti Roko	Podrujnica
19.	Sportska udruga Graničar	Nova Sela
20.	Udruga lađara	Krvavac
21.	Udruga lađara Matijevići	Matijevići
22.	Udruga lađara Škrapa	Momići

Tablica 19 Popis udruga u općini Kula Norinska

Na području Općine Kula Norinska nalaze se 4 Doma kulture i to u naseljima Nova Sela, Desne, Krvavac i Podrujnica. Općina Kula Norinska od 2011. godine ima dobrovoljno vatrogasno društvo Kula Norinska koje broji 32 člana od kojih je 21 aktivni te 11 područnih članova. DVD ima u vlasništvu 3 vozila (navalno vozilo, cisternu i jedan terenac), a također se mogu pohvaliti sa brojnim uspješnim intervencijama izvršenim u proteklim godinama.

SUBJEKTI I USTANOVE S PODRUČJA KULTURE, SPORTA I REKREACIJE

Na području Općine Kula Norinska, mještani svoju potrebu za duhovnim uzdizanjem zadovoljavaju uglavnom u Župnoj crkvi Gospe od Karmela, sagrađenoj 1865. godine u Bagaloviću, selu koje je nenaseljeno, na mjestu nekadašnje stare kapele iz 1790 godine. Osim Župne crkve, u općini se nalaze i Crkva sv. Martina biskupa u Krvavcu, Kapela sv. Nikole biskupa u Kuli Norinskoj sa vjeronaučnom dvoranom, Crkva Gospe Fatimske u Momićima, Crkva sv. Roka u Podrujnici izgrađena od klesanog kamena 1972. na mjestu stare kapele i Kapelica Gospi Žalosnoj koja se nalazi na brdu Bobalj, a prema usmenoj predaji sagradila ju je jedna mještanka prije 170 godina iz zavjeta na mjestu ovećeg kamena. Svake godine više stotina vjernika iz Župe, ali i cijele Neretve hodočaste na malo brdo smješteno iznad Matijevića i Kule Norinske ispunjavajući svoje zavjete.

Kulturne manifestacije

Općina Kula Norinska tokom godine organizira u suradnji sa brojnim udrugama različite kulturno-zabavne manifestacije.

- Maraton lađa na Neretvi je amatersko sportsko natjecanje u utrci lađa, tradicijskih autohtonih plovila u dolini Neretve. Natjecanje se održava jednom godišnje, druge subote u kolovozu, pod pokroviteljstvom predsjednika Republike, a u organizaciji Udruge lađara Neretve. Maraton se održava od 1998. godine u sklopu obilježavanja akcije Hrvatske vojske Operacija Zelena tabla-Mala bara. Po broju izravnih sudionika, ovo je jedno od najmasovnijih natjecanja u Hrvatskoj (oko 600 natjecatelja) i jedna od najvećih turističkih atrakcija. Ruta maratona odvija se od Metkovića-Kule Norinske – Krvavca – Opuzena – Komina – Banje - Šarić Struga – Rogotin – Čeveljuša - Stablina pa do Ploča. Zanimljivo je spomenuti da je 2008. godine jedna posada neretvanskih lađara sudjelovala i na Svjetskoj izložbi mora i mornara u francuskom Brestu, 2009. je reprezentativna momčad neretvanskih lađara preveslala čuveni kanal La Manche između britanske i francuske obale u vremenu od 3 sata i 40 minuta, 2010. je posada neretvanskih lađara u sklopu projekta Tragovima pradjedova - lađom preko Jadrana preveslala Jadransko more u relaciji od 140 milja neprekidno

veslajući 35 sati, 2013. godine neretvanski lađari kao prva međunarodna posada sudjelovali su u međunarodnoj regati Palio del Medeterraneo u utrci tradicionalnih čamaca gozzo koja je održana u Tarantu.

- Toćijada u Momićima je gastronomsko-zabavna manifestacija u sklopu koje se provodi natjecanje u pripremanju toća, a održava se povodom blagdana Sv. Nikole na platou ispred mjesne škole. Po pravilima organizatora, toć se kuha od tri vrste mesa, a osim stručnog žirija, hranu mogu kušati svi posjetitelji.
- Dani jegulje u Neretvi tradicionalno se održavaju u Opuzenu, ali sudionici ove gastronomske manifestacije dolaze s čitavog područja doline Neretve, pa i Kule Norinske. Manifestacija se održava zadnji tjedan u studenome, jer je upravo u ovo doba jeseni jegulja najbolja. Posjetitelji mogu uživati u vrhunskim delicijama spremljenih od neretvanske jegulje, a nezaobilazno mjesto zauzima neretvanski brudet s jeguljama. Kako bi u manifestaciji moglo uživati što više mještana i zaljubljenika u vrhunsku gastronomiju, cijeli vikend neretvanski restorani koji su uključeni u manifestaciju nude posebne tematske jelovnike po promotivnim cijenama.
- Ribarska večer u Krvavcu održava se krajem srpnja i počela se pretvarat u tradicionalnu i prepoznatu manifestaciju. Manifestacija obuhvaća folklorne plesove i narodnu muziku i bogatu eno-gastronomsku ponudu.

Od ostalih kulturnih događanja važno je istaknuti proslavu blagdana Svetog Jure u Desnama, kao stoljetnu tradiciju svetkovanja, obilježenu svetom misom, procesijom i narodnim veseljem. U Krvavcu se održava Krvavčansko lito, manifestacija bazirana na nizu kulturnih, sportskih i zabavnih događaja. Velika fešta održava se i Novim Selima povodom obilježavanja blagdana Svetog Antuna Padovanskog. Valja istaknuti i Božićni koncert KUD-a Župa Bagalović te proslavu Gospe Karmelske, kada se obilježava dan Općine.

Rimokatolička crkva je najzastupljenija vjerska zajednica među stanovništvom Hrvatske, a ujedno i Općine Kula Norinska. Organizirana je hijerarhijski i teritorijalno radi bolje povezanosti s vjernicima. Na području Općine postoje crkve u Krvavcu, Nova Sela, Borovci, Desne, Momići i Podrujnica, te kapele u naseljima Krvavac i Kula Norinska.

Sport i rekreacija

Na području Općine Kula Norinska postoji cijeli niz različitih oblika sportskih aktivnosti uključujući natjecateljski sport i sport i rekreaciju u sportskim udrugama i sportske aktivnosti organizirane kao izvannastavni program u osnovnim školama. Škole su osnovni nositelji tjelesnog odgoja djece i mladeži, ali u nedostatku materijalnih uvjeta (naročito odgovarajućih zatvorenih sportskih terena) nije u mogućnosti takvu funkciju u potpunosti uspješno obavljati. Od najvažnijih sportskih događaja i natjecanja u dolini Neretve svakako je važno ponovno spomenuti Maraton lađa koji je detaljno opisan u kulturnim događanjima Općine Kula Norinska. Noviji trend u Općini trenutno su električni bicikli koje je općina nabavila preko Fonda za zaštitu okoliša i energetsku učinkovitost, a njihova svrha je rekreativna i namijenjeni su žiteljima i turistima, a osim zdravog života promiču i čišći transport. Općina Kula Norinska odlučila se za nabavu električnih bicikala zbog mnogobrojnih zdravstvenih pogodnosti i zdravijeg i aktivnijeg provođenja slobodnog vremena svojih mještana i turista.

Nositelji sportskih aktivnosti u Općini Kula Norinska su: NK Maestral iz Krvavca, MNK Desne iz Desne, MNK Župa Bagalović iz Krvavaca, MNK Škrapa iz Momića, Boćarski klub Krvavac iz Krvavca, Udruga lađara Sveti Roko iz Podrujnica, Udruga lađara iz Krvavca II., Udruga lađara iz Krvavca I., Udruga lađara Škrapa iz Momića, Udruga lađara Matijevići iz Matijevića i Sportska udruga Graničar iz Nova Sela.

Prema Prostornom planu uređenja Općine Kula Norinska koji je mijenjan 2016. godine, prema članku 51. planirana je izgradnja sportsko-rekreacijskih građevina izvan građevinskog područja naselja. Unutar obuhvata Plana u naselju Krvavac, lokalitetu Pod Livadama nalazi se postojeća zona sportsko-rekreacijskih namjena površine 1,29 ha, a planirane su još dvije sportsko-rekreacijske namjene smještene u naseljima Kula Norinska i

Krvavac, i to lokalitet Livade, sportska dvorana i sportsko igralište površine 0,40 ha i u naselju Kula Norinska, sportsko-rekreacijski centar površine 0,98 ha.

ZAŠTITA OKOLIŠA

S obzirom da okoliš predstavlja prirodno okruženje koje čini voda, tlo, zrak, more, klima, biljni i životinjski svijet, potrebno je vršiti nadzor ljudskih aktivnosti u svrhu njegove zaštite i očuvanja za buduće naraštaje. Glavni cilj zaštite okoliša je očuvanje prostora i dostizanje više razine kvalitete života. Iz tog razloga potrebno je ustanoviti trenutno stanje i zatečeno stanje prema potrebi odgovarajuće sanirati i sve daljnje aktivnosti provoditi u skladu sa zakonodavstvom. Području Općine Kula Norinska za vrijeme obilnih oborina prijeti opasnost od poplava, osobito u dijelu naselja Krvavac na desnoj obali Neretve gdje se planiraju raditi nasipi, kanali i druge građevine za obranu od poplava i erozije obale. U takvim okolnostima izrazito je važno procijeniti utjecaj zahvata na okoliš kako ne bi došlo do negativnih utjecaja na prirodno okruženje.

Mjere sprečavanja nepovoljnih utjecaja na okoliš u svrhu njegove zaštite:

- provoditi mjere sanacije ugroženih dijelova prostora i okoliša u okviru djelovanja svih subjekata korištenja prostora, osobito sustava s velikim utjecajem na okoliš (industrija, energetika, promet, intenzivna poljoprivreda, vodno gospodarstvo),
- osnažiti udjel ulaganja u infrastrukturu i kvalitativnu transformaciju postojećih gospodarskih sustava (uklanjanje nečistih, zastarjelih tehnologija),
- u postupcima određivanja novih lokacija i trasa te prostorno-planskih projekcija obuhvatiti bitne elemente okoliša i osigurati interdisciplinaran pristup,
- izvršiti tretiranje otpadnih voda raznih industrijskih pogona prije ispuštanja u javni odvodni sustav,
- ispitati mogućnosti upotrebe mulja u poljoprivredi i šumarstvu,
- provesti sanitarnu zaštitu izvorišta koja se koriste u vodoopskrbi,
- ograničiti i kontrolirati upotrebu umjetnih gnojiva i kemijskih sredstava,
- zabraniti odlaganje otpada na ne sanitarnim, divljim odlagalištima.

ZBRINJAVANJE OTPADA

Problematika zbrinjavanja otpada obuhvaća zbrinjavanje komunalnog otpada, tehnološki neopasnog otpada i opasnog otpada te ima osobitu važnost s gledišta zaštite okoliša i prirodnih resursa, ali nedovoljno sagledano gospodarsko-razvojno značenje. Mjere za organizirano i kontrolirano postupanje s otpadom obuhvaćaju: smanjenje nastanka otpada, mjere korištenja otpada i sigurno odlaganje neiskoristivog otpada sa prethodnim i pratećim mjerama i postupcima osiguranja od bilo koje vrste štetnog djelovanja. Otpad sa područja Općine Kula Norinska odvozi se na dvije lokacije: Lovornik u Pločama i Dubravica u Metkoviću. Odlagalište Lovornik se nalazi zapadno od grada Ploče u blizini Baćinskih jezera i neposredno uz državnu cestu D8.

Na odlagalištu se odlaže komunalni otpad s područja naselja Borovci, Desne, Krvavac, Nova Sela, Kula Norinska, Matijevići, Momići i Podrujnica. U neposrednoj blizini je izgrađeno i stočno groblje. Odlagalište nije ograđeno iako postoji nadzor organizirane čuvarske službe. Na odlagalište Dubravica odvozi se otpad s područja naselja Krvavac II, kao i većine ostalih naselja, a odvozi ga komunalno poduzeće „Metković“. Znatne količine neprijavljenog opasnog otpada i gotovo sav opasni otpad iz kućanstava, zbog otežane kontrole i nepostojanja stanovništvu prihvatljivog načina prikupljanja manjih količina, zbrinjava se na nelegalan i po okoliš štetan način (divlja odlagališta).

Agencija za zaštitu okoliša svake godine objavljuje podatke o količina skupljenog komunalnog otpada po županijama i općinama Republike Hrvatske. S obzirom da na posljednjim popisima nisu dostupni podaci za Općinu Kula Norinska, prikazani podaci odnose se na 2011. godinu.

R. br.	Općina	Kg/stanovniku	Ukupni otpad u (t)	Miješani komunalni otpad (t)	Proizvedeni biorazgradivi otpad (t)
1.	Kula Norinska	429	144,00	144,00	96,48

Tablica 20 Količine skupljenog otpada u Općini Kula Norinska, 2011.

Za potpuno sagledavanje problematike zbrinjavanja otpada, važno je naglasiti da se u kućanstvima obuhvaćenim organiziranim odvozom otpada, komunalni otpad ne razvrstava (sortira) pa na odlagalištima često završava i najveći dio otpada s vrijednim reciklažnim svojstvima poput papira, stakla, metala i biljnog otpada.

ZAŠTITA ZRAKA, VODE I TLA

S obzirom da na području Općine nema velikih energetskih postrojenja, a osnovni energent u domaćinstvima i gospodarstvu je električna energija koja je čisti energent, može se tvrditi da je zrak relativno čist i njegova kvaliteta relativno visoka. U vidu njegove daljnje zaštite i održavanja razine kakvoće, potrebno je kontrolirati daljnji razvoj izgradnje u prostoru i ojačati nadzor nad praćenjem količine ispušnih štetnih tvari u zrak, sukladno Zakonu o zaštiti zraka.

Glavni izvor onečišćenja koji predstavljaju otpadne vode naselja i gospodarstava predstavljaju ozbiljnu prijetnju okolišu. Različiti herbicidi i umjetna gnojiva kojima se tretiraju poljoprivredna zemljišta te divlja odlagališta otpada znatno narušavaju stanje podzemnih voda. Upravo zbog zaštite i sprječavanja nepovoljnih utjecaja na podzemne vode i vodotoke potrebno je poduzeti određene mjere i aktivnosti:

- planska izgradnja sustava odvodnje otpadnih voda,
- ugradnja sustava pročišćavanja otpadnih voda,
- prilagoditi poljoprivrednu proizvodnju kontroliranom unosu umjetnih gnojiva i upotrebe herbicida i pesticida (usmjeriti se na ekološku poljoprivredu),
- uspostaviti sustav dugoročnog, kontroliranog gospodarenja otpadom,
- izvršiti sanaciju divljih (nelegalnih) odlagališta otpada i spriječiti nastanak novih,
- unaprijediti sustav praćenja kvalitete vode u vodotocima,
- zaštititi vodeni ekosustav i cijelo područje šireg vegetacijskog pojasa uz rijeke i potoke.

S obzirom da tlo uz vodu i zrak čini jednu od sastavnica ekosustava, potrebno je osigurati njegovu zaštitu od onečišćenja, i ne samo zbog zaštite poljoprivrednog zemljišta i u svrhu proizvodnje zdrave hrane, već radi zaštite zdravlja ljudi te cjelokupnog životinjskog i biljnog svijeta. Područje Općine Kule Norinske može se

pohvaliti relativno čistim i očuvanim tlom, što i dokazuju brojni ekološki certificirani poljoprivredno-prehrambeni proizvođači s tog područja.

Problem zaslanjenosti Neretve

Jedan od najvećih problema, kako gospodarskih (poljoprivreda), tako i ekološki, svakako je prodor slane morske vode u korito rijeke Neretve. Kako bi se osigurala dovoljna količina nezaslanjene vode za potrebe navodnjavanja i ispravnih ekoloških prilika u donjoj Neretvi, kao izvor dostatnih količina je rijeka Neretva. Sama rijeka je sve do Metkovića pod utjecajem mora, što utječe na zaslanjenost, naročito ljeti kad su potrebe za navodnjavanjem najpotrebnije. Iako je zaslanjivanje vode i tla u Neretvi dio prirodnog procesa, ljudski faktor iskorištavanje Neretve izlaznim kanalima za navodnjavanje poljoprivrednih zemljišta dodatno pogoršava situaciju. Poljoprivredni proizvođači povrća i voća nemaju drugu alternativu, pa za navodnjavanje svojih obradivih površina crpe zaslanjenu vodu. Jedno od rješenja navedenog problema, svakako je gradnja brane na Neretvi, koja bi usporila uzvodni tok i tako podigla razinu vode u Neretvi za nekih 50 do 60 centimetara, što bi se moglo iskoristiti na svim nizvodnim lokacijama Neretvanske doline. Realizacija takvog projekta, osim što je dugotrajna (minimalno 3 godine) i složena zadaća, mora sagledati i zadovoljiti cijeli niz uvjeta. Neki od njih su vezani uz njenu plovnost do Metkovića, gdje se treba omogućiti siguran i nesmetan prolaz brodovima, zbog relativno niskih kota terena doline, obrana od poplava je otežana, a brana takvu situaciju ne smije pogoršati. Također je cijeli prirodni prostor Neretvanske doline izrazito vrijedan te treba uzeti u obzir i estetski kontekst izgradnje brane. Iako je navedeno rješenje tek dio pilot projekta nastalog u suradnji Građevinski-arhitektonskog fakulteta u Splitu i Agronomskog fakulte

ta u Zagrebu, uređenje i gospodarenje područjem donje Neretve izuzetno je složena zadaća koja zahtijeva multidisciplinaran pristup i uključivanje svih ključnih aktera na lokalnoj i državnoj razini, kao i suradnju sa ključnim akterima sa susjedne Bosne i Hercegovine. Također se preporuča suradnja u pogledu nalaženja ostalih rješenja navedenog problema, kako bi se među kvalitetnim alternativama odabrala najbolja, što je zapravo i glavni interes svih Neretvljana, ali i nacionalni interes s obzirom na važnost i vrijednost rijeke Neretve.

Problemi s elementarnim nepogodama

Područje Općine Kula Norinska visoko je rizično po pitanju elementarnih nepogoda. U zimskim mjesecima zbog učestalih padalina na slivnom području rijeke Neretve, naglog topljenja snijega i prepunjenih akumulacija na gornjim tokovima u susjednoj BiH, dovodi do velikih poplava u kojima najviše stradaju stambeni i gospodarski objekti, osobito s desne strane toka rijeke Neretve. Osim stambenih i gospodarskih objekata, štete se najviše zbrajaju na poljoprivrednim kulturama, osobito povrtlarskoj i plasteničkoj proizvodnji koja je specifična za Neretvansku dolinu, kao i na urodu mandarina čija berba radi poplava često mora biti odgođena.

Osim s obilnim oborinama koje dovode do izlijevanja Neretve u zimskim mjesecima, Općina Kula Norinska, ali i cijeli jug Hrvatske, u ljetnim mjesecima strepi od požara. Iako su požari u ljetnim mjesecima uobičajena pojava u primorskom i južnom dijelu zemlje, najveći problem leži u činjenici da su požari izazvani nemarom pojedinaca. S obzirom na močvarnu konfiguraciju terena na kojoj dominiraju šaš i trstika, pojedinci iz različitih motiva pale vatru koju nerijetko ostavljaju bez nadzora, što dovodi do požara koji zahvaćaju površinu i do nekoliko hektara. Posljedice požara rezultirale su uništenim staništima i gnjezdištima ptica močvarnica, ugrožen bude i ornitološki rezervat, kao i brojni nasadi mandarina koji se protežu kroz rubne dijelove močvare. Problem organizacije i intervencije vatrogasnih službi često bude osporavan zbog nepristupačnosti močvarnom terenu, stoga se preporuča da se pojača nadzor protupožarnih službi kao prevencija riziku od požara.

Ciljevi zaštite okoliša

Zaštita okoliša je skup odgovarajućih aktivnosti i mjera kojima je cilj sprječavanje onečišćenja i zagađenja okoliša, sprječavanje nastanka šteta, smanjivanje i/ili otklanjanje šteta nanesenih okolišu te povrat okoliša u stanje prije nastanka štete. Prema Zakonu o zaštiti okoliša (NN 110/2007) kojim se uređuju načela zaštite okoliša i održivog razvitka, kao glavne ciljeve zaštite okoliša u ostvarivanju uvjeta za održivi razvitak ističe se:

- zaštita života i zdravlja ljudi,

- zaštita biljnog i životinjskog svijeta, biološke i krajobrazne raznolikosti te očuvanje ekološke stabilnosti,
- zaštita i poboljšanje kakvoće pojedinih sastavnica okoliša,
- zaštita ozonskog omotača i ublažavanje klimatskih promjena,
- zaštita i obnavljanje kulturnih i estetskih vrijednosti krajobraza,
- sprječavanje i smanjenje onečišćenja okoliša,
- racionalno korištenje energije i poticanje uporabe obnovljivih izvora energije,
- uklanjanje posljedica onečišćenja okoliša,
- održivo korištenje prirodnih dobara, bez većih oštećenja i ugrožavanja okoliša,
- unaprjeđenje stanja okoliša i osiguravanje zdravog okoliša za sve.

Ciljevi zaštite okoliša Općine Kula Norinska u skladu su s dugoročnom nacionalnom, socijalnom i ekonomskom postojećom regulativom o okolišu u svrhu provođenja postojećih zakona i participacijom u unaprjeđenju postojećih zakona, strategija, programa i planova.

INSTITUCIJA RAZVOJNOG UPRAVLJANJA

U dijelu lokalne samouprave na području Općine Kula Norinska djeluju sljedeće institucije:

- Općinsko vijeće Općine Kula Norinska,
- Općinski načelnik i zamjenik općinskog načelnika (Nikola Krstičević i Branko Jerković)
- Upravni odjel Općine Kula Norinska

Navedena tijela imaju sjedište u općinskom središtu Kula Norinska, Runjička 1. U Općini je više naselja osnovalo mjesne odbore i izabralo članove Mjesnih odbora: Vijeće mjesnog odbora, predsjednik vijeća mjesnog odbora i mjesni zbor građana. Tijela državne uprave koja pokrivaju prostor Općine Kula Norinska smješteni su u Metkoviću i županijskom središtu Dubrovniku. Općina Kula Norinska zadužena je za obavljanje poslova kojima se indirektno ostvaruju potrebe stanovništva tog područja, a koji Ustavom ili Zakonom nisu dodijeljene državnim tijelima. Općina je jedinica lokalne samouprave koja se osniva u pravilu (nije isključeno) za područje više naseljenih mjesta koja predstavljaju prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu, te koja su povezana zajedničkim interesima stanovništva. (Zakon o lokalnoj i područnoj samoupravi, NN 33/01, 60/01, 109/07, 125/08). Općina u svom upravnom djelokrugu obavlja sljedeće poslove:

- uređenje naselja i stanovanja,
- prostorno i urbanističko planiranje,
- komunalno gospodarstvo,
- briga o djeci,
- socijalna skrb,
- primarna zdravstvena zaštita,
- odgoj i osnovno obrazovanje,
- kultura, tjelesna kultura i sport,
- zaštita potrošača,
- zaštita i unaprjeđenje prirodnog okoliša,
- protupožarna zaštita i civilna zaštita,
- sigurnost prometa na području općine,
- ostali poslovi sukladno posebnim zakonima.

AKTIVNO VOĐENJE PRORAČUNA OPĆINE KULA NORINSKA

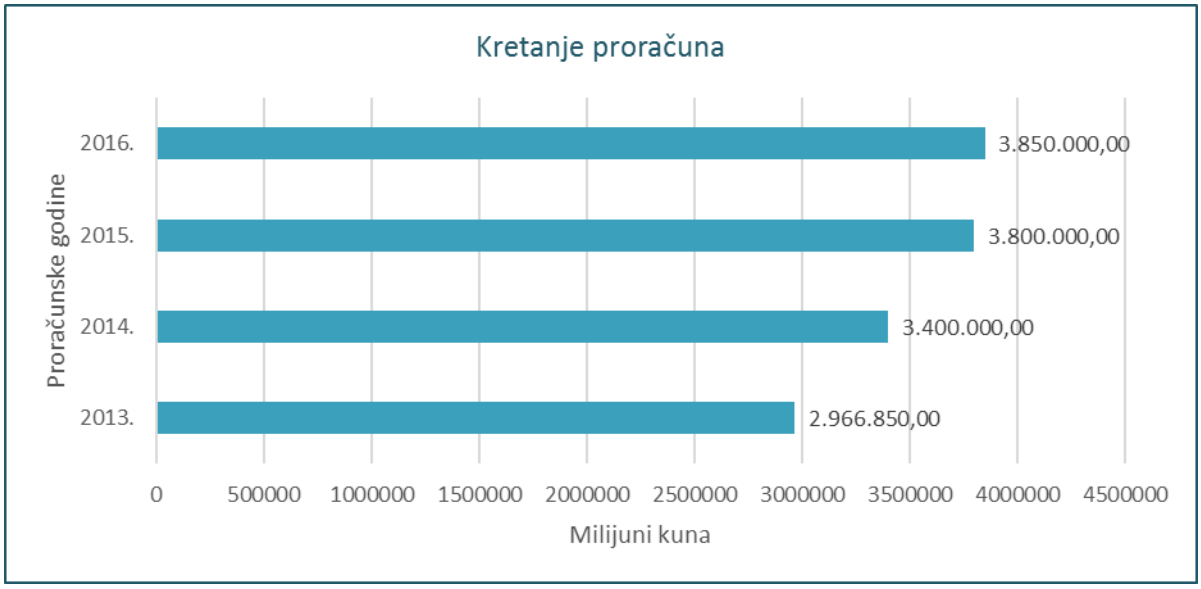
Proračun predstavlja najvažniji dokument koji se donosi na razini jedinice lokalne samouprave. Proračun je akt kojim se procjenjuju prihodi i primici te utvrđuju rashodi i izdaci jedinice lokalne samouprave za proračunsku godinu, a sadrži i projekcije prihoda i rashoda za dvije godine unaprijed.

Sukladno članku 39. Zakona o proračunu (NN 87/08, 136/12) predstavničko tijelo jedinice lokalne i područne samouprave donosi proračun na razini podskupine ekonomske klasifikacije za iduću proračunsku godinu i projekciju na razini skupine ekonomske klasifikacije za sljedeće dvije godine do kraja tekuće godine. Proračun je višestruko značajan jer predstavlja financijski plan za područje na kojem se donosi. To je strateški dokument, pravni akt, vodič za postupke upravljanja općinom, sredstvo komunikacije s ukupnom javnošću koja sudjeluje u prihodovnoj ili u rashodovnoj strani proračuna te ostalim interesnim skupinama.

	Proračun za 2016. i projekcije za 2017. i 2018.	2016.	Projekcija 2017.	Projekcija 2018.
A	**RAČUN PRIHODA I RASHODA**			
	Prihodi poslovanja	**2.700.000,00**	**2.900.000,00**	**3.100.000,00**
	Prihodi od prodaje nefinancijske imovine	1.000.000,00	2.000.000,00	3.000.000,00
	Rashodi poslovanja	**3.080.000,00**	**2.210.000,00**	**2.165.000,00**
	Rashodi za nabavu nefinancijske imovine	620.000,00	2.780.000,00	3.935.000,00
	RAZLIKA	**0,00**	**0,00**	**0,00**
B	**RAČUN ZADUŽIVANJA/FINANCIRANJA**			
	Primici od financijske imovine i zaduživanja	150.000,00	100.000,00	100.000,00
	Izdaci za financijsku imovinu i otplate zajmova	150.000,00	100.000,00	100.000,00
	NETO ZADUŽIVANJE/FINANCIRANJE	0,00	0,00	0,00
	VIŠAK/MANJAK+NETO ZADUŽIVANJA/FINANCIRANJA	**0,00**	**0,00**	**0,00**
C	**SVEUKUPNO PRIHODI I PRIMICI**	**3.850.000,00**	**5.000.000,00**	**6.200.000,00**
	SVEUKUPNO RASHODI I IZDACI	**3.850.000,00**	**5.000.000,00**	**6.200.000,00**

Tablica 21 Prikaz proračuna Općine Kula Norinska za 2016.

Ako se promatra trend kretanja proračuna Općine Kula Norinska od 2013. godine do 2016. godine, može se primijetiti umjereni trend rasta, koji je prikazan na grafikonu.

Slika 15 Prikaz trenda kretanja proračuna Općine Kula Norinska

Općina Kula Norinska u prvom redu, zbog relativno malog broja stanovnika, ali i relativno malog broja poduzetnika ostvaruje i nizak proračun, te je time onemogućena značajnije ulagati u kvalitetu i urbanitet Općine te značajnije raditi na zadržavanju postojećih stanovnika i doseljavanju novih. U prilog navedenim činjenicama, govori i podatak da je sjedište tvrtke u Općini Kula Norinska u 2014. godini imalo svega 8 poduzetnika (Fina 2014.)

SWOT ANALIZA

Kako bi se odredio najpovoljniji način realiziranja Plana ukupnog razvoja Općine Kula Norinska, potrebno je izraditi kvalitetnu analizu stanja. To podrazumijeva da Općina treba sagledati sve vanjske i unutarnje čimbenike kako bi se dobio uvid u trenutno stanje i spoznao najbolji način ostvarenja željenih dugoročnih ciljeva. SWOT analiza kao jedan od instrumenata za kreiranje Plana ukupnog razvoja, podrazumijeva kvalitetnu analitičku metodu koja kroz četiri osnovna čimbenika nastoji prikazati snage, slabosti, prilike i prijetnje Općine. Važno je napomenuti da unutarnje čimbenike, a to u snage i slabosti, određujemo na temelju prošlosti, a rezultat su trenutnog stanja, dok vanjski čimbenici, a to su prilike i prijetnje, predstavljaju budućnost temeljenu na prošlosti i trenutnom stanju. Nakon izrade analize stanja po svim strateškim područjima razvoja Općine Kula Norinska, dobiven je temelj za izradu SWOT analize koja će poslužiti za daljnje utvrđivanje ciljeva, razvojnih prioriteta i mjera. Cilj izrade SWOT analize je pojasniti informacije i podatke dobivene analizom postojećeg stanja, kroz utvrđivanje snaga, slabosti, prilika i prijetnji u kontekstu razvojnog potencijala.

- Snage su područja, resursi i sposobnosti unutar Općine Kula Norinska na koje se Općina može osloniti u daljnjem razvoju s najvećim mogućnostima za uspjeh.
- Slabosti ukazuju na područja, resurse i sposobnosti unutar Općine koja ograničavaju ili onemogućuju daljnji razvoj te ih je potrebno ublažiti ili ukloniti.
- Prilike su područja, resursi i sposobnosti izvan Općine koje bi Općina mogla iskoristiti za svoj daljnji razvoj na način da poveća svoje trenutne snage i/ili umanji svoje slabosti.
- Prijetnje su područja, resursi i sposobnosti izvan Općine koje mogu potencijalno ugroziti daljnji razvoj Općine, kroz djelovanje na smanjenje snaga i povećanje vlastitih slabosti.

SNAGE	SLABOSTI
• Očuvan krajobrazni prostor i bogata prirodna baština • Brojna i atraktivna kulturno-povijesna baština • Tranzitno područje (Dubrovnik, Međugorje) • Atraktivni turistički položaj • Raznovrsni kulturno-zabavni programi • Brojne udruge civilnog društva • Dobar potencijal za obnovljive izvore energije (vjetar, sunce) • Bogatstvo vode (Neretva) • Pogodni uvjeti za poljoprivredu, voćarstvo, vinogradarstvo i maslinarstvo • Dobro razvijeno voćarstvo (mandarine) i povrtlarstvo • Veliki potencijal ekološke poljoprivredne proizvodnje • Optimalni uvjeti za razvoj ruralnog turizma • Cijenjena autohtona gastronomija	• Depopulacija stanovništva • Visoka razina nezaposlenosti • Slaba provedba programa cjeloživotnog učenja i usavršavanja • Ispodprosječna obrazovna razina stanovništva • Nedovoljna prometna povezanost • Loša prometna infrastruktura • Nedovoljna razina svijesti o vrijednosti kulturne i prirodne baštine • Neadekvatno upravljanje baštinom i prirodnim resursima • Slaba promocija kulturno-povijesne baštine • Nedostatak dječjeg vrtića u Općini • Nedostatna infrastruktura za sportsko-rekreativne aktivnosti • Slaba uključenost udruga u lokalni razvoj • Nerazvijena komunalna infrastruktura • Zastarjela elektroopskrbna mreža • Nekontrolirano ispuštanje otpadnih voda • Brojna divlja odlagališta otpada • Nedovoljno iskorišten potencijal obnovljivih izvora energije • Stagnacija malog i srednjeg poduzetništva • Prazna poslovna zona (nedostatak investitora) • Neriješeni imovinsko-pravni odnosi nad zemljištem • Loša povezanost poljoprivrede i ruralnog turizma • Mala raštrkana zemljišta
PRILIKE	**PRIJETNJE**
• Razvoj ruralnog turizma i ostalih selektivnih oblika turizma • Razvoj ekološke poljoprivredne proizvodnje • Unaprjeđenje obiteljskih poljoprivrednih i prehrambenih gospodarstava • Melioracija tla s ciljem okrupnjavanja zemljišnih parcela • Dobro iskorišteni obnovljivi izvori energije • Intenzivno voćarstvo i povrtlarstvo • Autohtoni i brendirani proizvodi • Unaprjeđenje komunalne, prometne i elektroopskrbne infrastrukture • Mogućnosti financiranja razvoja fondovima EU • Regionalno povezivanje i prekogranična suradnja • Poticanje razvoja obrtništva, malog i srednjeg poduzetništva • Aktivna poslovna zona	• Nastavak loše gospodarske situacije • Neodgovarajuća provedba politike ruralnog razvoja • Loše raspolaganje zemljištem • Zaslanjenost Neretve (nemogućnost navodnjavanja) • Loše gospodarenje otpadom (zagađenja) • Elementarne nepogode • Pad turističke potražnje • Nedovoljna informiranost i slaba motivacija mještana za projekte od općeg interesa • Trend emigracije mladog, obrazovanog stanovništva

Tablica 22 SWOT analiza Općine Kula Norinska

VIZIJA, MISIJA I CILJEVI RAZVOJA

Viziju razvoja Općine Kula Norinska čine sastavnice koje omogućuju podizanje kvalitete života i podrazumijevaju sklad i sinergiju gospodarske, ekološke i društveno-socijalne razvojne dimenzije. S obzirom da okruženje znatno utječe na razvoj života u zajednici, potrebno je zaštititi i njegovati vrijednosti atraktivne prirodne i kulturne baštine te očuvati tradicijske vrijednosti nematerijalne baštine kako bi se očuvao identitet i prepoznatljivost Općine Kula Norinska.

VIZIJA

Općina Kula Norinska je sigurno i ugodno mjesto življenja sa razvijenom i konkurentnom poljoprivredno-prehrambenom proizvodnjom i atraktivnom turističkom ponudom sa očuvanom prirodnom i kulturnom baštinom.

Misija

Općina Kula Norinska će poticati razvoj ruralnog i kulturnog turizma temeljenog na očuvanoj kulturnoj i prirodnoj baštini i zaštiti okoliša. Ulaganjem u razvoj konkurentne poljoprivredno-prehrambene proizvodnje i poticanjem razvoja malog i srednjeg poduzetništva omogućit će prosperitet lokalnog stanovništva, njegovu uključivost i zapošljivost.

Dugoročni ciljevi proizlaze iz vizije Općine Kula Norinska, a svaki pojedini cilj unutar sebe sadrži razrađene strateške prioritete. Za svaki strateški prioritet utvrđuju se provedbene mjere koje osiguravaju njegovo ostvarenje. Upravo mjere predstavljaju konkretne načine i pravce realizacije Plana ukupnog razvoja Općine Kula Norinska.

Za ostvarivanje postavljene vizije razvoja Općine Kula Norinska utvrđena su tri cilja od strateškog značaja, a to su:

1. Razvoj gospodarstva

2. Zaštita okoliša i prevencija od elementarnih nepogoda

3. Povećana kvaliteta života kroz unaprjeđeno obrazovanje te kulturne i sportske sadržaje

Na temelju definirane vizije i misije Općine Kula Norinska i gore navedenim strateškim ciljevima Plana ukupnog razvoja, predloženi su ključni razvojni prioriteti i mjere za ostvarenje pojedinog razvojnog cilja, kako je prikazano u tablici koja slijedi:

STRATEŠKI CILJEVI	PRIORITETI	MJERE
1. Razvoj gospodarstva	1.1. Razvoj gospodarstva temeljenog na razvoju turizma 1.2. Unaprjeđenje poduzetništva i privlačenje ulaganja 1.3. Razvoj gospodarstva na temelju poljoprivredno-prehrambene proizvodnje i prerade proizvoda 1.4. Razvoj tržišne infrastrukture i udruživanje lokalnih proizvođača	1.1.1. Obnoviti, valorizirati i turistički prezentirati monumentalnu utvrdu Kula Norinska i tvrđavu Vratar 1.1.2. Osmisliti edukativne izletničke rute Stazom stećaka i obilazak prapovijesnih gradina i gomila u naseljima Borovci i Desne 1.1.3. Poticati udruživanje mještana, edukacije i potporu razvoju turističkih sadržaja i proizvoda 1.1.4. Poticati stavljanje malih smještajnih kapaciteta u funkciju turizma 1.1.5. Promovirati safari i lovni turizam uz Neretvu 1.2.1. Poticati razvoj malog i srednjeg poduzetništva (osobito u segmentu proizvodnje i prerade hrane) 1.2.2. Aktivirati Poslovnu zonu „Nova Sela“ 1.2.3. Osnovati ured za promociju, privlačenje i umrežavanje investitora 1.3.1. Okrupniti i urediti posjede poljoprivrednog zemljišta 1.2.2. Omogućiti edukativne programe i aktivnosti za unaprjeđenje znanja i vještina poljoprivrednika 1.3.3. Pružiti potporu poljoprivrednicima za razvoj novih kultura i revitalizaciju postojećih 1.3.4. Stimulirati razvoj ekološki prihvatljive poljoprivredno-prehrambene proizvodnje 1.4.1. Ulagati u tržišnu infrastrukturu i marketing poljoprivredno prehrambenih proizvoda 1.4.2. Unaprijediti rad poljoprivredne zadruge
2. Zaštita okoliša i prevencija od elementarnih nepogoda	2.1. Zaštita i održivo upravljanje okolišem 2.2. Razvoj i unaprjeđenje komunalne i prometne infrastrukture	2.1.1. Ulagati u očuvanje prirodnog okoliša 2.1.2. Ulagati i poticati korištenje obnovljivih izvora energije i provedbu programa energetske učinkovitosti 2.1.3. Uspostaviti upravljački sustav i redukciju kanaliranja korita rijeke Neretve 2.1.4. Unaprijediti rad i nadzor protupožarnih službi 2.2.1. Izgraditi suvremenu kanalizacijsku mrežu i sustav pročišćavanja otpadnih voda 2.2.2. Provesti rekonstrukciju i modernizaciju postojećih cesta i javnih površina (signalizacija, proširenja, asfaltiranje, uređenje) 2.2.3. Izgraditi i ucrtati biciklističke i pješačke staze te urediti biciklističke rute

3. Povećana kvaliteta života kroz unaprjeđeno obrazovanje te kulturne i sportske sadržaje	3.1. Podizanje standarda predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja te cjeloživotnog učenja 3.2.Razvoj civilnog društva te kulturnog i sportskog života stanovništva	3.1.1. Ulagati u kapacitete odgojno-obrazovnog sustava za ranu dob i predškolski odgoj 3.1.2. Ulagati u modernizaciju kapaciteta osnovne škole 3.1.3. Ulagati u socijalno uključivanje 3.2.1. Ulagati u kapacitete za razvoj civilnog društva 3.2.2. Ulagati u objekte za sport i rekreaciju

Tablica 23 Pregled strateških ciljeva, prioriteta i mjera

CILJ 1. RAZVOJ GOSPODARSTVA

Razvoj gospodarstva podrazumijeva dugoročni proces unaprjeđivanja životnog standarda i dobrobiti stanovništva kako na nacionalnoj tako i na lokalnoj razini, a postiže se povećanjem industrijalizacije kao i unaprjeđenjem ostalih sektora gospodarstva. Ciljem se nastoji unaprijediti gospodarstvo bazirano na razvoju turizma te malog i srednjeg poduzetništva. Kroz razvoj turističke infrastrukture podići će se razina kvalitete pružanja usluga turistima, a razvojem novih turističkih sadržaja i proizvoda temeljenih na prirodnim i kulturnim vrijednostima, Općina će postati atraktivna destinacija za turiste, ali i mjesto ugodnog življenja lokalnog stanovništva. Razvojem konkurentnog gospodarstva stvorit će se povoljno okruženje za rast i razvoj obrtništva, malog i srednjeg poduzetništva, osobito u segmentu proizvodnje i prerade hrane, a kroz uspostavu ureda za promociju, privlačenje i umrežavanje investitora omogućiti će se aktivacija Poslovne zone Nova Sela. Održiva, produktivna poljoprivredno-prehrambena proizvodnja bitan je segment ukupnog razvoja ruralnih sredina, a njezin utjecaj na ukupni gospodarski razvoj doći će do izražaja kroz mjere restrukturiranja gdje će se nastojati okrupniti i urediti poljoprivredni posjedi, uspostaviti i razviti konkurentni oblici proizvodnje i konkurentna poljoprivredna gospodarstava bazirana na proizvodnji i preradi autohtonih i tradicijskih proizvoda, specifičnih za podneblje područja Općine. Kroz stimuliranje edukativnih programa i aktivnosti, unaprijediti će se znanja i vještine poljoprivrednika koja će primijeniti u svojim proizvođačkim procesima u svrhu usklađivanja kvalitete sa standardima EU, što će biti dodatni poticaj da se određen broj poljoprivredno-prehrambenih proizvođača okrene ekološkoj proizvodnji. Kroz organiziranje oblika povezivanja i zajedničkog nastupanja, poljoprivrednicima će se otvoriti konkurentna tržišta na koja će moći plasirati lokalne proizvode, a ujedno će imati povoljnije uvjete za realizaciju projekata održivog razvoja.

Opravdanje

Analizom stanja i SWOT analizom utvrđeno je da na području Općine Kula Norinska posluje svega 8 poduzetnika koji zapošljavaju tek 10 djelatnika. Analiza koju provodi Financijska agencija pokazala je nezadovoljavajuće financijske učinke poduzetnika kao i njihovu nedostatnu konkurentnost. U općini također djeluje 67 obrta, od kojih su 24 aktivna, a 43 u privremenoj odjavi ili zatvorena. S obzirom daje riječ uglavnom o uslužnim djelatnostima, ugostiteljstvu i proizvodno-poljoprivrednoj djelatnosti, nužno je stvoriti povoljno poslovno okruženje za njihov opstanak i razvoj na tržištu. Također je potrebno staviti u funkciju Poslovnu zonu Nova Sela za koju je izrađen urbanistički plan i ishođena građevinska dozvola, ali nisu riješeni svi potrebni uvjeti za privlačenje investitora. Trenutno su

otvoreni javni natječaji za prodaju zemljišnih parcela, a ukupna površina zone iznosi 60 hektara sa mogućnošću širenja na 160 hektara.

Iako još nedovoljno razvijen, turizam predstavlja ogroman neiskorišteni potencijal Općine. Analiza stanja ukazuje na bogatstvo kulturno-povijesnih i prirodnih lokaliteta koji su nedovoljno valorizirani i nisu stavljeni u funkciju turizma, a takvoj situaciji pridonosi i činjenica da u općini nema razvijenih smještajnih kapaciteta koji bi privukli i zadržali goste. Stoga je potrebno identificirane resurse, staviti u funkciju i osigurati potrebne uvjete za stavljanje manjih seoskih domaćinstava u funkciju turizma.

Analizom je također utvrđeno stanje poljoprivrednih površina Općine gdje uglavnom prevladava ekstenzivni oblik poljoprivredne proizvodnje, a obradivo je 136,5 hektara zemljišta na rascjepkanim parcelama. S obzirom na iznimni poljoprivredno-prehrambeni potencijal Općine i mogućnost povezivanja s turističkim sektorom, planira se ulaganje u njezin intenzivniji razvoj i komasaciju.

Prioriteti i opis mjera

Razvojni prioritet 1.1. Jačanje gospodarstva temeljenog na razvoju turizma	
Mjera 1.1.1. Obnoviti, valorizirati i turistički prezentirati monumentalnu utvrdu Kula Norinska i tvrđavu Vratar	
Popis indikativnih aktivnosti	Budući da Općina Kula Norinska posjeduje bogatu kulturnu i povijesnu baštinu, mjera ima za cilj daljnje očuvanje, obnovu i revitalizaciju monumentalne utvrde Kula Norinska i turističku prezentaciju tvrđave Vratar što će pridonijeti unaprjeđenju turističke ponude i stvaranju identiteta turističke destinacije. Mjera obuhvaća provedbu aktivnosti obnove i rekonstrukcije trenutnog stanja utvrde, uređenje njene unutrašnjosti i prenamjenu u turističke i društvene svrhe. Svi radovi trebaju biti usklađeni sa prostorno-planskom dokumentacijom Općine, izvođeni pod nadzorom konzervatorskog odjela te moraju udovoljavati standardima zaštite okoliša. U vidu turističke prezentacije, prostor Kule treba biti jednako dostupan i prilagođen osobama s invaliditetom. Preporučuje se izrada projekta i prijava na Javni poziv Programa prekogranične suradnje Hrvatska-Bosna i Hercegovina-Crna Gora.
Pokazatelji/rezultati	• veća osviještenost i senzibilnost mještana prema kulturnoj baštini, • očuvana kulturna baština za buduće naraštaje, • razvoj turizma u općini i povećanje broja dolazaka i turističkih noćenja gostiju za 10%, • otvoreni novi turističko-ugostiteljski objekti, • smanjena stopa nezaposlenosti za 5% • opći gospodarski razvoj naselja u kojima se nalaze atraktivni povijesni i arheološki lokaliteti.
Mjera 1.1.2. Osmisliti edukativne izletničke rute Stazom stećaka i obilazak prapovijesnih gradina i gomila u naseljima Borovci i Desne	
Popis indikativnih aktivnosti	Obzirom da se u Općini Kula Norinska nalaze vrijedna nalazišta prapovijesnih kamenih stećaka (nadgrobnih spomenika), gomila i gradina, potrebno je osmisliti edukativno-izletničke rute (šetačke staze i biciklističke rute) Stazom stećaka kroz naselja Borovci i Desne i potaknuti razvoj dodatnih sadržaja u turizmu. Mjera obuhvaća aktivnosti za ulaganja u građenje i opremanje izletišta, kampova, odmorišta i drugih sadržaja koji će nadopuniti turističku ponudu. Sva ulaganja moraju biti usklađena s prostorno-planskom dokumentacijom općine kao i standardima vezanima uz zaštitu okoliša.

Pokazatelji/rezultati	• program turističkih edukativno-izletničkih ruta, • izgrađeno i uređeno izletište, • označene šetačke staze i postavljena turistička signalizacija, • otvoreni novi turističko-ugostiteljski objekti
Mjera 1.1.3. Poticati udruživanje mještana, edukacije i potporu razvoju turističkih sadržaja i proizvoda	
Popis indikativnih aktivnosti	Mjera je usmjerena na zajedničku suradnju mještana i Općine da kroz edukacijske aktivnosti pridonesu razvoju ideja o potencijalnim turističkim sadržajima i novim turističkim proizvodima. Mjera obuhvaća aktivnosti vezane uz prikupljanje podataka o trenutačnom stanju turizma u Općini gdje će se nastojat umrežiti glavne nositelje turističke ponude te ih uključiti u izradu idejnih prijedloga razvoja turističke ponude općine.
Pokazatelji/rezultati	• održane 2 edukativne radionice, • osmišljeni novi turistički sadržaji i proizvodi, • izrađena baza turističkih subjekata općine.
Mjera 1.1.4. Poticati stavljanje malih smještajnih kapaciteta u funkciju turizma	
Popis indikativnih aktivnosti	Cilj navedene mjere je stvoriti nužne preduvjete za razvoj turizma, s obzirom da je analizom stanja utvrđen nedostatak smještajnih kapaciteta u općini. Izgradnjom smještajnih kapaciteta podigla bi se konkurentnost turističko-ugostiteljskog sektora i stvorili bi se povoljniji uvjeti za buduće investicije. Mjera podrazumijeva gradnju manjih smještajnih objekata poput obiteljskih pansiona, smještaj u sklopu seljačkih domaćinstava, gdje bi se usluživali domaći i autohtoni proizvodi ovoga kraja i pružila mogućnost gostima da sudjeluju u svakodnevnim poslovima domaćina (domaće životinje, berba mandarina, maslina i grožđa). Sva ulaganja moraju biti usklađena sa prostorno-planskom dokumentacijom općine i udovoljavati standardima vezanima uz zaštitu okoliša.
Pokazatelji/rezultati	• 2 obiteljska pansiona s 30 raspoloživih ležaja, • 4 smještajna objekata u sklopu seljačkih domaćinstava s 25 raspoloživih ležaja, • 3 ugostiteljska objekta za usluživanje autohtone i tradicionalne hrane i pića, • povećan udio dolazaka i noćenja gostiju za 15%, • 6 novozaposlenih osoba.
Mjera 1.1.5. Promovirati safari i lovni turizam uz Neretvu	
Popis indikativnih aktivnosti	Mjera podrazumijeva zajedničku inicijativu Općine, mještana, udruga, aktera s područja turizma i svih ostalih sudionika u kreiranju promidžbenih aktivnosti i materijala o safari i lovnom turizmu na području Neretve. Preporuča se integracija turističkog info sadržaja na službenu web stranicu Općine koja omogućuje direktnu poveznicu na turističke subjekte koji pružaju usluge izletničkog, lovnog i safari turizma u tradicionalnim neretvanskim lađama. Također se preporuča štampanje informativnih promidžbenih letaka na 3 strana jezika sa turističkom ponudom lovnog i safari turizma.
Pokazatelji/rezultati	• izrađene trojezične turističke brošure s ponudama safari i lovnog turizma, • izrađena poveznica turističkog info sadržaja u sklopu službene web stranice općine, • povećani prihodi od izletničkog turizma za 5%.

Razvojni prioritet 1.2. Unaprjeđenje poduzetništva i privlačenje ulaganja
Mjera 1.2.1. Poticati razvoj malog i srednjeg poduzetništva osobito u segmentu proizvodnje i prerade hrane

Popis indikativnih aktivnosti	Mjerom se nastoje unaprijediti uvjeti kako bi se modernizirala poljoprivredno-prehrambena proizvodnja i prerada poljoprivrednih proizvoda te osigurali preduvjeti za proizvodnju kvalitetnih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Cilj je razviti veću proizvodnu učinkovitost i smanjenje troškova uz povećanje dohotka proizvođača na način da se lokalni proizvođači potaknu na otvaranje malih vlastitih poduzeća. To će omogućiti komercijalizaciju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, njihovu konkurentnost na tržištu i povezivanje sa ugostiteljsko-turističkim sektorom u općini, ali i šire. Također se preporuča održavanje informativnih radionica o mogućnostima financiranja njihovih investicija sredstvima iz EU strukturnih i investicijskih fondova.
Pokazatelji/rezultati	• 2 novootvorena mala poduzeća za proizvodnju i prodaju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, • 1 novootvoreno poduzeće za preradu i pakiranje poljoprivrednih proizvoda, • 3 samozaposlene osobe i 6 novozaposlenih osoba.
Mjera 1.2.2. Aktivirati Poslovnu zonu „Nova Sela“	
Popis indikativnih aktivnosti	Mjera se odnosi na stavljanje postojeće poslovne zone „Nova Sela“ u potpunu gospodarsku funkciju na području Općine Kula Norinska. Potrebno je uložiti u izgradnju komunalne infrastrukture, gdje će se uvesti plinofikacija, kanalizacija i telefonski vodovi, što je moguće uvesti paralelno sa projektom izgradnje kanalizacijske infrastrukture i modernizacije prometnica u općini, radi jednostavnosti izvođenja radova. Svi građevinski i infrastrukturni radovi trebaju biti usklađeni s prostorno-planskom dokumentacijom općine i udovoljavati zahtjevima zaštite okoliša. U sklopu navedene mjere potaknuti će se brža realizacija projektne ideje B.E.P.O. u suradnji sa susjednom, prekograničnom općinom Ljubuški i Pojezerje kako bi se zona proširila na područje dviju zemalja.
Pokazatelji/rezultati	• spojeni priključci i izgrađena komunalna infrastruktura, • spojeni i uređeni pristupni putevi zone i glavnih prometnih dionica, • izgrađeni proizvodni hangari i hale.
Mjera 1.2.3. Osnovati ured za promociju, privlačenje i umrežavanje investitora	
Popis indikativnih aktivnosti	Obzirom da se poslovna zona Nova Sela nalazi na važnom prometnom čvorištu koridora A1 i 5C, na najvažnijoj gospodarskoj granici Europe i Istoka, potrebno je otvoriti ured za promociju poslovnog okružja, konkurentskih prednosti područja te privlačenje i umrežavanje potencijalnih investitora. Potreba je uvjetovana i činjenicom planiranog projekta B.E.P.O. te mogućnošću širenja zone preko granica. Mjera obuhvaća ulaganja u infrastrukturne i ljudske kapacitete, a mora biti usklađena sa prostorno-planskom dokumentacijom općine te udovoljavati standardima zaštite okoliša.
Pokazatelji/rezultati	• otvoren ured s komponentom virtualnog ureda za promociju, privlačenje i umrežavanje investitora u naselju Nova Sela, • 14 novo privučenih investitora, • 9 zakupljenih parcela za gradnju, • 3 novozaposlene osobe.

Razvojni prioritet 1.3. Razvoj gospodarstva na temelju poljoprivredno-prehrambene proizvodnje	
Mjera 1.3.1. Okrupniti i urediti posjede poljoprivrednog zemljišta	
Popis indikativnih aktivnosti	Mjera obuhvaća poticanje vlasnika poljoprivrednih zemljišta (neobrađenih i obrađenih) na njihovo davanje u zakup/korištenje drugom poljoprivrednom

	gospodarstvu/proizvođaču. Cilj mjere je putem informativno-edukativnih radionica informirati vlasnike poljoprivrednih zemljišta o zakonskim odredbama i mogućnostima korištenja zemljišta kroz ulaganja u proizvodnju i kupnju/najam zemljišta kroz Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj. Time će se riješiti problem rascjepkanosti poljoprivrednih parcela i neobrađenih površina, a povećati će se konkurentnost poljoprivrednih proizvođača i osigurati njihov opstanak na tržištu. Predlaže se izrada projektnog rješenja za formiranje novih poljoprivrednih površina u Krvavcu 2, prema jezeru Kuti.
Pokazatelji/rezultati	• 3 održane informativno-edukativne radionice na temu prednosti okrupnjavanja zemljišta, • umanjena rascjepkanost zemljišnih parcela s početnih 118 (ARKOD) na 90, • povećana obradivost poljoprivrednih površina sa 136,57 hektara na 150 hektara.
Mjera 1.3.2. Omogućiti edukativne programe i aktivnosti za unaprjeđenje znanja i vještina poljoprivrednika	
Popis indikativnih aktivnosti	Budući da je znanje glavni pokretač svake uspješne djelatnosti, važno je omogućiti poljoprivrednim proizvođačima mogućnost unaprjeđenja znanja i vještina iz područja agrarne proizvodnje. Mjerom se nastoje unaprijediti znanja, vještine i kompetencija poljoprivrednih proizvođača u području racionalnije primjene fitofermaceutskih kemijskih sredstava u proizvodnji, održivoj uporabi pesticida, umjetnih gnojiva i ostalih sredstava nužnih u intenzivnoj poljoprivredno-prehrambenoj proizvodnji, ali isto tako se nastoji kroz edukativne, stručne seminare utjecati na svijest poljoprivrednika o mogućnostima alternativnog, ekološki prihvatljivog uzgoja poljoprivrednih i voćarskih kultura.
Pokazatelji/rezultati	• 2 održane edukativne radionice na temu primjene fitofermaceutskih sredstava u poljoprivredi, • 2 održana stručna seminara o alternativnoj poljoprivrednoj proizvodnji, • 45 polaznika radionica i seminara.
Mjera 1.3.3. Pružiti potporu poljoprivrednicima za razvoj novih kultura i revitalizaciju postojećih	
Popis indikativnih aktivnosti	Mjerom se nastoji potaknuti poljoprivredno-prehrambene proizvođače na razvoj novih kultura u svrhu konkurentnosti i diversifikacije poljoprivredno-prehrambene proizvodnje te ih se ujedno potiče na uzgoj domaćih proizvoda, tradicionalnih autohtonih sorti, što dodatno utječe na promociju i prepoznatljivost Općine te obogaćuje turističku eno-gastro ponudu domaćim, izvornim proizvodima. Mjera obuhvaća aktivnosti podrške u savjetovanju i sufinanciranju razvoja uzgoja novih poljoprivredno-prehrambenih kultura.
Pokazatelji/rezultati	• 2 održana seminara o diversifikaciji poljoprivredno-prehrambene proizvodnje, • 2 nova poljoprivredna gospodarstva koja se bave uzgojem autohtone neretvanske mandarine, • 3 nova poljoprivredno-prehrambena gospodarstva koja se bave uzgojem novih kultura.
Mjera 1.3.4. Stimulirati razvoj ekološki prihvatljive poljoprivredno-prehrambene proizvodnje	
Popis indikativnih aktivnosti	Cilj mjere je stvoriti uvjete za razvoj i opstanak poljoprivrednih proizvođača kroz usmjeravanje na razvoj novih djelatnosti i proizvoda za koje postaju dobri uvjeti u općini, a stvaraju povećanu dodanu vrijednost. S obzirom na očuvani okoliš i povoljne klimatske uvjete, mjerom se nastoji potaknuti poljoprivredne proizvođače na prijelaz u sustav ekološke poljoprivredne proizvodnje koja može rezultirati kvalitetnim i konkurentnim proizvodima, osobito u području uzgoja

	tradicionalnih voćarskih kultura. Sva ulaganja moraju biti usklađena s prostorno-planskom dokumentacijom općine i standardima zaštite okoliša.
Pokazatelji/rezultati	• povećan broj poljoprivrednih gospodarstva u sustavu ekološke proizvodnje s 2 na 4 poljoprivredna gospodarstva, • razvijeni novi prehrambeni proizvodi na bazi ekološki uzgojenih poljoprivrednih proizvoda.

Razvojni prioritet 1.4. Razvoj tržišne infrastrukture i udruživanja lokalnih proizvođača	
Mjera 1.4.1. Ulagati u tržišnu infrastrukturu i promociju poljoprivredno-prehrambenih proizvođača	
Popis indikativnih aktivnosti	Mjera ima za cilj potaknuti uključivanje poljoprivredno-prehrambenih proizvođača u organizirani sustav koji će im omogućiti zajednički tržišni nastup, ali i uspostavu rješenja poput: zajedničkih skladišnih kapaciteta, hladnjača, distributivnog centra, pogona za sortiranje, preradu i pakiranje te plasman proizvoda. Sustav je zamišljen kao cjeloviti proizvodni proces koji objedinjuje elementa kooperacije i poljoprivrednih kombinata. Sva ulaganja trebaju biti usklađena sa prostorno-planskom dokumentacijom općine i standardima zaštite okoliša. Mjera podrazumijeva i provedbu marketinških aktivnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvođača poput izrade i distribucije promidžbenih materijala, razvoj specijaliziranih strukovnih web stranica proizvođača te organizaciju sajmova.
Pokazatelji/rezultati	• 2 održane radionice na temu udruživanja poljoprivrednih proizvođača, • 2 pravna oblika udruživanja poljoprivrednih i prehrambenih proizvođača s područja općine.
Mjera 1.4.2. Unaprijediti rad poljoprivredne zadruge	
Popis indikativnih aktivnosti	Mjera podrazumijeva aktivnosti kojima će se značajno unaprijediti rad poljoprivredne zadruge i prilagoditi uvjetima tržišta. Potrebno je pokrenuti postupke revitalizacije poslovanja u plasteničkoj proizvodnji kako bi se postigli povoljniji uvjeti za proizvodnju i tržište malim poljoprivrednim domaćinstvima. Mjera obuhvaća edukativne aktivnosti iz područja poljoprivredne proizvodnje, maslinarstva te upoznavanje s primjerima dobre zadružne prakse u regiji. Edukativne aktivnosti potrebno je usmjeriti na postojeće ljudske resurse zadruge s ciljem informiranja zadrugara i stjecanja znanja iz područja zadrugarstva, tehnoloških procesa, marketinga i brendinga.
Pokazatelji/rezultati	• održane 2 edukativne radionice o tehnološkim procesima plasteničke proizvodnje, • održana 1 radionica o revitalizaciji starih autohtonih sorti maslina, • nabavljena potrebna oprema za poljoprivredno-prehrambenu proizvodnju.

CILJ 2. ZAŠTITA OKOLIŠA I PREVENCIJA OD ELEMENTARNIH NEPOGODA

Razvoj infrastrukture i zaštita okoliša ne području Općine važan je preduvjet za ostvarenje gospodarskog razvoja te podizanje kvalitete života stanovništva. Razvoj komunalne infrastrukture i infrastrukture za obnovljive izvore energije doprinosi boljem korištenju i zaštiti prirodnih resursa kao i očuvanju okoliša, dok se unaprjeđenjem prometne infrastrukture povećava kvaliteta i sigurnost prometovanja lokalnim cestama i jača povezanost naselja unutar općine. Novim upravljačkim sustavom obalnim dijelom korita Neretve omogućit će se racionalnije korištenje vode kao prirodnog resursa, osobito u svrhu navodnjavanja poljoprivrednih zemljišta i sprječavanja intenzivnijeg zaslanjivanja rijeke. U svrhu prevencije od rizika elementarnih nepogoda, prvenstveno od poplava u zimskim mjesecima, potrebno je donijeti optimalno rješenje u dogovoru sa lokalnom, regionalnom i nacionalnom razinom, a u svrhu prevencije od požara u ljetnim mjesecima, potrebno je pojačati nadzor vatrogasnih (protupožarnih) službi s ciljem povećanja intervencijske spremnosti i organiziranosti.

Opravdanje

Analizom stanja i SWOT analizom utvrđeni su brojni nedostaci i problemi vezani uz javnu infrastrukturu i zaštitu okoliša na području Općine Kula Norinska, a koji kao takvi znatno utječu na smanjenu kvalitetu i sigurnost života lokalnog stanovništva. Analizom je utvrđeno da u Općini ne postoji suvremena kanalizacijska infrastruktura, već lokalno stanovništvo sve onečišćene, fekalne vode ispušta u septičke jame kućanstava, te one izravno prodiru u tlo i podzemne vode jer ne postoji pročišćivač otpadnih voda. Nadalje, postojeća prometna infrastruktura zahtijeva rekonstrukciju i modernizaciju u cestovnom prometu, a uočeni nedostaci vezani su uz: suženje kolničkih traka pojedinih dionica, oštećenjem kolnika, zastarjelom i neadekvatnom prometnom signalizacijom te potrebom za izgradnjom i ucrtavanjem biciklističkih traka i ruta. Analizom stanja je također utvrđeno da u općini postoji divlje odlagalište otpada što ukazuje na neadekvatan sustav gospodarenja otpadom te da postoji potreba za poticanjem energetske učinkovitosti i korištenja obnovljivih izvora energije s obzirom na prirodne datosti samog prostora. Područje Općine Kula Norinska visoko je rizično po pitanju elementarnih nepogoda, gdje zimi prijeti opasnost od poplava, a ljeti je područje ugroženo brojnim, nemarom izazvanim požarima.

Prioriteti i opis mjera

Razvojni prioritet 2.1. Zaštita i održivo upravljanje okolišem	
Mjera 2.1.1. Ulagati u očuvanje prirodnog okoliša	
Popis indikativnih aktivnosti	Prirodan okoliš Općine Kula Norinska relativno je očuvan, ali postoji potreba za kontinuiranim radom na zaštiti i očuvanju okoliša te vrijednih i zaštićenih prirodnih resursa. Mjerom se nastoji uvećati atraktivnost prirodnog prostora općine te njegovim očuvanjem podići razina kvalitete života stanovništva. Mjera se odnosi aktivnosti gradnje reciklažnog dvorišta u općini i unaprjeđenje sustava gospodarenja otpadom gdje je potrebno uvesti sustav sortiranja otpada po kantama na svim područjima općine te potaknuti kompostiranje biološkog otpada po kućanstvima. Mjerom se također nastoji utjecati na osviještenost stanovništva o potrebi očuvanja i zaštite prirodnog okoliša za buduće generacije, što će se postići provedbom informativnih eko radionica za djecu i mlade te izradom i distribucijom informativno-edukativnih letaka i brošura.
Pokazatelji/rezultati	• 2 edukativne radionice za provedbu mjera odvojenog skupljanja i

	razvrstavanja otpada, • izgrađeno reciklažno dvorište u sklopu poslovne zone Nova Sela, • izgrađeno reciklažno dvorište za potrebe stanovništva općine u Krvavcu.
Mjera 2.1.2. Ulagati i poticati korištenje obnovljivih izvora energije i provedbu programa energetske učinkovitosti	
Popis indikativnih aktivnosti	S obzirom da Općina Kula Norinska posjeduje izniman potencijal za korištenje obnovljivih i alternativnih izvora energije (sunce, voda, vjetar) potrebno je voditi računa o zaštiti okoliša te održivom upravljanju i korištenju raspoloživih prirodnih resursa. Mjerom se nastoji potaknuti ulaganje u izgradnju solarnog postrojenja za proizvodnju energije kojom bi se snadbijevala kućanstva, gospodarstva i javni objekti. Mjerom se također nastoji utjecati na stanovništvo da umanje energetsku potrošnju u domaćinstvima, što će se provesti kroz informativne radionice i skupove na temu postizanja energetskih ušteda u kućanstvima te podrškom u nabavci A+++ kućanskih uređaja. Ova mjera je zapravo i jedna od važnijih smjernica europske i nacionalne energetske politike te je usklađena s Strategijom energetskog razvoja Republike Hrvatske i 3. Nacionalnim akcijskim planom za energetsku učinkovitost. Mjerom će se smanjiti potrošnja električne energije i vode, smanjiti će se troškovi kućanstava te emisija stakleničkih plinova. Preporuča se priprema i prijava projekata „Vjetropark“ na otvorene pozive Ministarstva zaštite okoliša i prirode te na Fond za zaštitu okoliša i energetsku učinkovitost. Također se predlaže projekt solarne (led) javne rasvjete.
Pokazatelji/rezultati	• 1 informativna radionica o postizanju energetskih ušteda korištenjem A+++ uređaja, • izrada idejnog projekta solarne elektrane na lokalitetu Rujnica, • izrada projekta solarne led javne rasvjete u naselju Kula Norinska.
Mjera 2.1.3. Uspostaviti upravljački sustav i redukciju kanaliranja korita rijeke Neretve	
Popis indikativnih aktivnosti	Područje Općine Kula Norinska suočeno je sa velikim gospodarskim i ekološkim problemom vezanim uz zaslanjenost rijeke Neretve zbog prodora slane morske vode u korito rijeke. Mjerom se nastoji uspostaviti kvalitetan upravljački sustav (monitoring cijelog područja) cijelog riječnog područja i pripadajućega obalnog područja, kako bi se redukcijom kanaliranja korita smanjio prodor slane morske vode u korito rijeke. Mjera obuhvaća kompleksne aktivnosti i izrade stručnih studija, infrastrukturne radove i uključivanje ljudskih kapaciteta sa obje strane granice. U svrhu rješenja navedenog problema, preporuča se izrada projektnog rješenja i prijava na otvoreni poziv Prekogranične suradnje Hrvatska – Bosna i Hercegovina.
Pokazatelji/rezultati	• 2 informativno-edukativne radionice na temu zaštite Neretve kao prirodnog resursa, • uspostava upravljačkog sustava područjem Neretve, • izrada idejnog projekta o zaštiti Neretve od daljnjeg zaslanjenja i onečišćenja.
Mjera 2.1.4. Unaprijediti rad i nadzor protupožarnih službi	
Popis indikativnih aktivnosti	Prirodni prostor i sigurnost stanovništva Općine ugroženi su brojnim požarima, najčešće izazvanim ljudskim nemarom za vrijeme ljetnih mjeseci i većih sušnih razdoblja. Zbog nepristupačnosti močvarnom terenu koji obiluje šašem i trstikom znatno su usporene vatrogasne intervencije. Mjerom se nastoji pojačati nadzor, organiziranost i intervencijska spremnost protupožarnih službi kroz organizirane aktivnosti kontrole i nadzora nad ugroženim područjima (sustav monitoringa) te će se organizirati informativne radionice i javne tribine kako bi se utjecalo na

	svijest stanovništva o važnosti zaštite prirodnog prostora općine. Također je potrebno provesti edukaciju odgovornih osoba u nadležnom vatrogasnom društvu, kontinuiranu edukaciju i nadogradnju znanja i vještina u vatrogasnoj postrojbi, provođenje preventivnih radnji i akcija gašenja požara, ulaganje u novu tehnologiju te razvojem i unaprjeđenjem logističke potpore.
Pokazatelji/rezultati	• 1 informativni skup/radionica o zaštiti okoliša i prevenciji od požara, • nabava 1 navalnog vozila za potrebe DVD-a, • probijanje i održavanje protupožarnih puteva na području općine, • razvoj i uvođenje nadzornih tehnologija.

Razvojni prioritet 2.2. Razvoj i unaprjeđenje komunalne i prometne infrastrukture	
Mjera 2.2.1. Izgraditi suvremenu kanalizacijsku mrežu i sustav pročišćavanja otpadnih voda	
Popis indikativnih aktivnosti	Na području Općine Kula Norinska ne postoji suvremeni sustav javne odvodnje (kanalizacijski sustav), već se sve otpadne i fekalne vode ispuštaju u septičke jame, najbliže vodotoke i sabirne kanale. Mjera podrazumijeva ulaganja i infrastrukturne radove izrade suvremene kanalizacijske infrastrukture sa prikladnim sustavom za odvodnju i pročišćavanje otpadnih voda. Cilj mjere je osigurati osnovne preduvjete za unaprjeđenje kvalitete života stanovništva i lokalnih gospodarstvenika. Sva ulaganja moraju biti usklađena s prostorno-planskom dokumentacijom i standardima zaštite okoliša. U sklopu ove mjere realizirati će se projekt izgradnje kanalizacijske infrastrukture i projekt izgradnje crpne stanice Neretva i sustava oborinske odvodnje na dijelu naselja Krvavac za kojeg su odobrena sredstva Ministarstva regionalnog razvoja.
Pokazatelji/rezultati	• izgrađen razdjelni sustav javne odvodnje otpadnih voda s uređajem za pročišćavanje, • izgrađena crpna stanica Neretva i sustav oborinske odvodnje u Krvavcu, • izgrađene nepropusne sabirne jame s uređajem za pročišćavanje u dijelovima naselja slabe naseljenosti i topografskih ograničenja.
Mjera 2.2.2. Provesti rekonstrukciju i modernizaciju postojećih cesta i javnih površina	
Popis indikativnih aktivnosti	Rekonstrukcija i modernizacija prometne infrastrukture nužna je kako bi se podigla kvaliteta života stanovništva, unaprijedio gospodarski rast i razvoj i stvorili što povoljniji životni uvjeti. S obzirom da je općina relativno dobro povezana s ostatkom zemlje i nalazi se na križanju važnih prometnih koridora A1 i 5C potrebno je izvesti radove rekonstrukcije i modernizacije pojedinih lokalnih cesta i cesta kojima su naselja povezana s periferijom. U sklopu mjere predviđene su aktivnosti proširenja kolničkih traka, asfaltiranje oštećenih dijelova kolnika, postavljanje prometne signalizacije i uređenje javnih površina uz prometnice. Sva ulaganja u prometnu infrastrukturu trebaju biti usklađena s prostorno-planskom dokumentacijom i standardima zaštite okoliša.
Pokazatelji/rezultati	• rekonstrukcija državne ceste D9 i dijela ceste od Kule Norinske do državne granice s BiH, • izgradnja prometnog čvorišta Kula Norinska i spoj na nižu prometnu mrežu D62, • proširene, rekonstruirane i asfaltirane lokalne ceste koje povezuju periferni dio,

	• postavljena nova prometna signalizacija.
Mjera 2.2.3. Izgraditi i ucrtati biciklističke i pješačke staze te urediti biciklističke rute	
Popis indikativnih aktivnosti	U općini Kula Norinska nema razvijene biciklističke infrastrukture te se biciklistički promet odvija paralelno sa cestovnim prometom, što znatno ugrožava sigurnost jednih i drugih sudionika u prometu. Cilj mjere je izgraditi biciklističke staze u dijelovima naselja općine koja to svojom površinom zakonski dopuštaju, a u ostatku naselja planiraju se ucrtati biciklističke trake na onim dijelovima kolnika koji svojom širinom dopuštaju ucrtavanje istih. Također je potrebno razviti dio biciklističke infrastrukture koji je namijenjen potrebama turizma, te je potrebno postaviti svu turističku i biciklističku signalizaciju. Svi radovi trebaju biti usklađeni s prostorno-planskom dokumentacijom i standardima zaštite okoliša.
Pokazatelji/rezultati	• izgrađena trasa biciklističke infrastrukture • označene biciklističke i pješačke staze na čitavom području općine, • uređeni pločnici za kretanje pješaka u glavnim mjesnim ulicama (širina od 0,6-1,6 m).

CILJ 3. POVEĆANA KVALITETA ŽIVOTA KROZ UNAPRJEĐENO OBRAZOVANJE TE KULTURNE I SPORTSKE SADRŽAJE

Dostupnost obrazovnih, kulturnih i sportskih sadržaja dio je društvene infrastrukture, nužne za kvalitetu života u određenoj sredini i svojevrsno je jamstvo ostanka stanovništva na području Općine i njegove socijalne uključenosti. Poticanjem kvalitetnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja, stvaraju se preduvjeti za uspješnije poslovanje, što kasnije dodatno pridonosi osiguravanju primanja te socijalnoj zaštiti stanovništva. Dostupnost kulturnih i sportskih sadržaja omogućuje lokalnom, stanovništvu kvalitetno i aktivno provođenje slobodnog vremena, podiže kvalitetu života i ujedno pridonosi jačanju turističke ponude.

Opravdanje

Analizom stanja i SWOT analizom utvrđeno je da na području Općine Kula Norinska djeluje osnovna škola Kula Norinska zajedno sa područnim školama u Momićima i Krvavcu kojima gravitiraju sva općinska naselja. Iako je škola jedna od 50 najboljih škola u Hrvatskoj po informatizaciji učionica, utvrđena je potreba za opremanjem osnovne škole potrebnom informatičkom opremom za kvalitetno izvođenje informatičke nastave. Školska sportska dvorana koja je namijenjena tjelesnom odgoju djece, često se koristi i u druge svrhe, te se nameće potreba za gradnjom barem jednog sportsko-rekreativnog objekta. Predškolski odgoj odvija se u gradu Metkoviću, što ukazuje na potrebu za dječjim vrtićem za ranu dob i predškolski odgoj u Općini Kula Norinska. Nedostaci su uočeni u području cjeloživotnog učenja, gdje ne postoje programi za dodatna usavršavanja ili prekvalifikacije, a demografskom analizom stanovništva je uočeno da u obrazovnoj strukturi, udio stanovnika bez završene škole ili završenom tek osnovnom školom zauzima gotovo 23% te da je u strukturi nezaposlenih 40% stariji od 40 godina. Programi međugeneracijske solidarnosti i suradnje gotovo da i nisu prisutni u općini. Strateški cilj 3. izravno je povezan s tematskim ciljevima strategije Europa 2020 na kojima se baziraju i nacionalni programi i Operativni programi za razdoblje od 2014-2020: visoka zapošljivost i mobilnost radne snage, socijalno uključivanje, obrazovanje i cjeloživotno

učenje. Cilj je također usklađen s Strategijom borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u RH, Operativnim programom Razvoj ljudskih potencijala te Strateškim planom Ministarstva socijalne politike i mladih.

Prioriteti i opis mjera

Razvojni prioritet 3.1. Podizanje standarda predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja te cjeloživotnog učenja	
Mjera 3.1.1. Ulagati u koncepte odgojno-obrazovnog sustava za ranu dob i predškolski odgoj	
Popis indikativnih aktivnosti	U Općini Kula Norinska iskazana je potreba za smještajnim kapacitetom odgojno-obrazovnog prostora za ranu dob i predškolski odgoj. Unatoč postojanju predškolskog vrtića u općini, brojni roditelji svoju djecu upisuju u dječje vrtiće u Metkoviću, gdje Općina sufinancira dio troškova. Mjera ima za cilj osigurati adekvatnu i kvalitetnu odgojno-obrazovnu infrastrukturu koja se manifestira u prikladnom prostornom kapacitetu dječjeg vrtića. Mjera obuhvaća izgradnju ili najam prikladnog prostora dječjeg vrtića sa otvorenim dvorištem za aktivnosti djece i njegovo opremanje u jednom od naselja (Momići ili Krvavac) kojem će gravitirati djeca iz okolnih naselja općine. Svi radovi moraju biti usklađeni s prostorno-planskom dokumentacijom općine i standardima zaštite okoliša.
Pokazatelji/rezultati	• novootvoren dječji vrtić za ranu dob i predškolski odgoj, • uređeno dvorište sa zabavnim parkom uz dječji vrtić.
Mjera 3.1.2. Ulagati u modernizaciju kapaciteta osnovne škole	
Popis indikativnih aktivnosti	U Općini Kula Norinska djeluje Osnovna škola Kula Norinska koja je proteklih godina preuređena i relativno zadovoljava potrebe za normalno odvijanje nastave, ali je analizom stanja utvrđeno da za potrebe informatičke nastave nema dovoljno računala za samostalni rad i informatičku izobrazbu djece. Mjera ima za cilj osigurati dovoljan broj stolnih računala u informatičkim učionicama kako bi sva djeca imala jednaku mogućnost samostalnog sudjelovanja u praktičnom dijelu nastave i stjecanju informatičkih vještina nužnih za kasnije obrazovanje i razvoj.
Pokazatelji/rezultati	• osigurana informatička oprema za potrebe informatičke nastave.
Mjera 3.1.3. Ulagati u socijalno uključivanje	
Popis indikativnih aktivnosti	Analizom stanja i SWOT analizom utvrđena je visoka stopa nezaposlenosti stanovništva (69% prema posljednjim podatcima HZZ-a, područnog ureda u Dubrovniku) na području Općine Kula Norinska, a osobito su zastupljene žene. Također je utvrđeno da 22% stanovništva nema završenu školu ili ima završeno tek osnovnoškolsko obrazovanje. Mjera ima za cilj podići konkurentnost radne snage kroz obrazovanje i osposobljavanje te potaknuti stanovništvo, a osobito ranjive skupine na stjecanje određenih kvalifikacija, vještina i znanja kako bi se podigla njihova konkurentnost na tržištu rada. Mjera obuhvaća aktivnosti organizacije, promocije i provedbe programa za zapošljavanje, samozapošljavanje, stručno osposobljavanje i usavršavanje kroz organizirane edukacije (informatičkih tehnologija, učenje stranih jezika te edukacije iz područja poljoprivredne djelatnosti)
Pokazatelji/rezultati	• održane 2 informativne i promotivne radionice o poticajnoj politici HZZ-a, • provedeni programi osposobljavanja i usavršavanja namijenjeni ranjivim skupinama društva,

	• održane 2 radionice na temu zapošljavanja i samozapošljavanja.

Razvojni prioritet 3.2. Razvoj civilnog društva te kulturnog i sportskog života stanovništva	
Mjera 3.2.1. Ulagati u kapacitete za razvoj civilnog društva	
Popis indikativnih aktivnosti	U Općini Kula Norinska iskazana je potreba za smještajnim kapacitetom odgojno-obrazovnog prostora za ranu dob i predškolski odgoj. Unatoč postojanju predškolskog vrtića u općini, brojni roditelji svoju djecu upisuju u dječje vrtiće u Metkoviću, gdje Općina sufinancira dio troškova. Mjera ima za cilj osigurati adekvatnu i kvalitetnu odgojno-obrazovnu infrastrukturu koja se manifestira u prikladnom prostornom kapacitetu dječjeg vrtića. Mjera obuhvaća izgradnju ili najam prikladnog prostora dječjeg vrtića sa otvorenim dvorištem za aktivnosti djece i njegovo opremanje u jednom od naselja (Borovci/Desne) kojem će gravitirati djeca iz okolnih naselja općine. Svi radovi moraju biti usklađeni s prostorno-planskom dokumentacijom općine i standardima zaštite okoliša.
Pokazatelji/rezultati	• osigurani vlastiti prostori za rad i djelovanje udruga civilnog društva, • izgrađen dom umirovljenika na području naselja Nova Sela-Desne, • uređeni objekti DVD-a Kula Norinska, obnovljeni prostori doma kulture u Desnama.
Mjera 3.2.2. Ulagati u objekte za sport i rekreaciju	
Popis indikativnih aktivnosti	U Općini Kula Norinska iskazana je potreba za smještajnim kapacitetom odgojno-obrazovnog prostora za ranu dob i predškolski odgoj. Unatoč postojanju predškolskog vrtića u općini, brojni roditelji svoju djecu upisuju u dječje vrtiće u Metkoviću, gdje Općina sufinancira dio troškova. Mjera ima za cilj osigurati adekvatnu i kvalitetnu odgojno-obrazovnu infrastrukturu koja se manifestira u prikladnom prostornom kapacitetu dječjeg vrtića. Mjera obuhvaća izgradnju ili najam prikladnog prostora dječjeg vrtića sa otvorenim dvorištem za aktivnosti djece i njegovo opremanje u jednom od naselja (Borovci/Desne) kojem će gravitirati djeca iz okolnih naselja općine. Svi radovi moraju biti usklađeni s prostorno-planskom dokumentacijom općine i standardima zaštite okoliša.
Pokazatelji/rezultati	• 1 uređeno sportsko-rekreacijsko igralište na lokalitetu Pod Livadama (1,29 ha), • izgrađeni sportsko-rekreativni objekt (sportska dvorana) na lokalitetu Livade, • uređeno dječje igralište u naselju Kula Norinska, • izgrađeno i opremljeno dječje igralište u Krvavcu.

POPIS PROJEKATA OPĆINE KULA NORINSKA

Id. br. projekta	1/1
Naziv projekta	Projekt izgradnje crpne stanice „Neretva“ i sustava oborinske odvodnje dijela naselja Krvavac
Opis	projekt je od iznimne važnosti za Općinu jer je upravo u ovom djelu Općine dosadašnjih godina prilikom većeg vodostaja rijeke Neretve dolazilo do plavljenja obiteljskih kuća.
Razina gotovosti	Pripremljen je dio dokumentacije, nabavljen je kolektor
Planirani period provedbe	1 do 2 godine
Prioritet (1 max, 10 min)	1

Id. br. projekta	1/2
Naziv projekta	Projekt izgradnje vodoopskrbnog sustava u naseljima Borovci-Nova Sela
Opis	Projektom će se potaknuti razvoj komunalnog gospodarstva i komunalnog standarda u općini, a u tu svrhu je Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja Općini odobrilo iznos od 200.000,00 kn za sufinanciranje projektne dokumentacije.
Razina gotovosti	Početna faza izrade dokumentacije
Planirani period provedbe	16 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	1

Id. br. projekta	1/3
Naziv projekta	Projekt izgradnje dječjeg igrališta i trga u Krvavcu
Opis	Projekt izgradnje dječjeg igrališta i trga u Krvavcu kao projekt koji će poboljšati standard i kvalitetu života lokalnog stanovništva, pridonijeti znatnijem razvoju samog područja i stvoriti preduvjete za održivi gospodarski i društveni razvoj.
Razina gotovosti	Početna faza prikupljanja potrebne dokumentacije
Planirani period provedbe	6 do 12 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	2

Id. br. projekta	1/4
Naziv projekta	Poslovan zona Nova Sela
Opis	Projekt će obuhvaćati gradnju poslovne zone na prostoru koji je Planom prostornog uređenja u naselju Nova Sela namijenjen za izgradnju poslovne zone u kojoj će se graditi proizvodni pogoni i trgovački centri. Riječ je o površini od 600 četvornih metara sa 38 parcela.
Razina gotovosti	Ishođene su određene dozvole, ali nedostaje komunalna infrastruktura. U tijeku je otvoren natječaj za kupnju parcela unutar zone.
Planirani period provedbe	48 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	2

Id. br. projekta	1/5
Naziv projekta	Izgradnja vatrogasnog doma za DVD Kula Norinska
Opis	Projekt podrazumijeva izgradnju i potpuno opremanje Vatrogasnog doma za potrebe djelovanja DVD-a Kula Norinska
Razina gotovosti	Nije započeto
Planirani period provedbe	12 mjeseci

Prioritet (1 max, 10 min)	4

Id. br. projekta	1/6
Naziv projekta	Vjetropark na Rujnici
Opis	Projekt „Vjetropark“ na brdu Rujnica podrazumijeva gradnju vjetroelektrane čime se potiču aktivnosti vezane uz korištenje obnovljivih izvora energije s ciljem razvoja gospodarstva na temelju „zelene“ energije.
Razina gotovosti	Za projekt postoji potencijalni investitor, izdan je PEO (prethodno energetsko odobrenje) na 22 MW te Studija utjecaja na okoliš koja je u završnoj fazi izrade te se čeka njeno izlaganje javnosti.
Planirani period provedbe	48 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	3

Id. br. projekta	1/7
Naziv projekta	Izgradnja i sanacija nerazvrstanih cesta
Opis	Projektom će se urediti stanje nerazvrstanih općinskih cesta, njihovo proširenje i asfaltiranje.
Razina gotovosti	U fazi pripreme
Planirani period provedbe	24 mjeseca
Prioritet (1 max, 10 min)	4

Id. br. projekta	1/8
Naziv projekta	Izgradnja kanalizacijske infrastrukture i odvodnje
Opis	Projektom će se izgraditi sustav kanalizacijske mreže i odvodnje otpadnih voda na sustav za pročišćavanje, čime će se spriječiti lokalna zagađenja površinskih i podzemnih voda i povećati kvaliteta života u općini.
Razina gotovosti	U fazi početne pripreme
Planirani period provedbe	48 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	1

Id. br. projekta	1/9
Naziv projekta	Izgradnja biciklističke infrastrukture
Opis	Projektom će se izgraditi potrebna javna biciklistička infrastruktura koja će izgradnjom biciklističkih staza na atraktivnim dionicama duž općine stvoriti povoljnije uvjete za rast i razvoj turizma.
Razina gotovosti	U fazi početne pripreme
Planirani period provedbe	24 mjeseca
Prioritet (1 max, 10 min)	3

Id. br. projekta	1/10
Naziv projekta	Sanacija Doma kulture u Podrujnici i Desnama
Opis	Projektom će se sanirati vanjska pročelja na domovima kulture u mjestima Podrujnica i Desne te će se urediti i prilagoditi unutrašnji prostor namijenjen radu udruga civilnog društva.
Razina gotovosti	U početnoj fazi
Planirani period provedbe	12 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	4

Id. br. projekta	1/11
Naziv projekta	LED rasvjeta
Opis	Projektom će se izmijeniti stari i neekonomični sustav rasvjete u naselju Kula Norinska, štedljivim sustavom LED rasvjete koja koristi 50% manje energije te ima 10 puta duži radni vijek.
Razina gotovosti	U početnoj fazi
Planirani period provedbe	8 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	4

Id. br. projekta	1/12
Naziv projekta	Adaptacija sportskih igrališta
Opis	Projektom će se adaptirati sportsko igralište u Krvavcu u sklopu Sportsko-rekreacijskog centra i igralište u Desnama.
Razina gotovosti	U fazi početne pripreme idejnog rješenja
Planirani period provedbe	12 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	3

Id. br. projekta	1/13
Naziv projekta	Izgradnja reciklažnog dvorišta
Opis	Projektom će se izgraditi poseban ograđeni prostor namijenjen odvojenom prikupljanju i privremenom skladištenju manjih količina posebnih vrsta otpada.
Razina gotovosti	U fazi početne pripreme idejnog rješenja
Planirani period provedbe	48 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	2
Id. br. projekta	1/14
Naziv projekta	Izgradnja Planinarskog doma
Opis	Projektom će se izgraditi Planinarski dom na Rujnici koji će biti čvorište planinarskih staza i puteva te će biti stavljen u funkciju turizma.
Razina gotovosti	U fazi početne pripreme idejnog rješenja
Planirani period provedbe	48 mjeseci
Prioritet (1 max, 10 min)	4

PLAN IMPLEMENTACIJE I EVALUACIJE PUR-A

Provedba Programa ukupnog razvoja iznimno je zahtjevan posao koji se provodi u suradnji s regionalnom i državnom upravom, ustanovama i instituvijama, poduzetnicima, udrugama civiilnog društva i drugim dionicima. Najvažniju ulogu u provedbi,reviziji i praćenju imaju načelnik i radni tim za provedbu PUR-a.

Kako je Program ukupnog razoja strateški, no prije svega operativni dokument on sadrži jasno definirane smjernice razvoja koje je potrebno slijedititi kako bi se postigli razvojni ciljevi i vizija općine.

Uspješnost provedbe mjeri se razinom postizanja pokazatelja mjera kao i razinom provedbe strateških pojekata. Ovdje navedeni strateški projekti nužno neće doprinijeti postizanju svih pokazatelja rezultata provedbe mjera, stoga je preporučljivo za zvaku godinu provedbe PURA izraditi poseban, detlajan akcijski plan. Akcijski plan osigurao bi učinkovito provođenje novih projekata kako bi se postigli razvojni ciljevi.

Za učinkovitu provedbu Programa ukupnog razvoja, osim detaljnog plana razvoja potrebni su nam i učinkoviti ljudski resursi. Prije početka provedbe preporučuje se održati radionicu o provedbi strategije s ciljem učinkovite i uspješne provedbe mjera i projekata.

Organizacija	**Odgovornost**
Načelnik	Nadzire provedbu, pruža potporu provedbi mjera i projekata, odlučuje o formalnim partnerstvima i prijavi projekata na EU fondove, donosi godišnji izvještaj o provedbi PUR-a
Radni tim	Provodi aktivnosti s ciljem postizanja mjera i strateških ciljeva, izvještava načelniku i općinskom vijeću
Općinsko vijeće	Usvaja važne odluke koje doprinose ostvarenju strateških ciljeva
Javni sektor	Provodi aktivnosti iz svog djelokruga
Udruge civilnog društva	Provode aktivnosti iz svog djelokruga
Privatni sektor	Provodi aktivnosti iz svog djelokruga

Najvažnije preporuke za uspješnu provedbu PUR-a su sljedeće:

- uspostaviti organizacijsku strukturu (koordinacija, provedba, nadzor);
- sustavno i odgovorno provoditi predložene aktivnosti/projekte;
- sustavno pratiti provedbu mjera, aktivnosti i projekata i kontinuirati izvještavati o postignutim rezultatima;
- bilježiti dobre prakse i preporuke za poboljšanje,
- po mogućnosti koristiti informacijske i komunikacijske tehnologije s automatskom analizom rezultata, te vizualnim prikazom rezulata provedbe PUR-a,
- revidirati postojeći, odnosno po potrebi izraditi novi Akcijski plan.

INSTITUCIONALNI OKVIR

Iako su navedeni razvojni projekti u domeni lokalne samouprave, ovaj Program ukupnog razvoja provodi se u suradnji Općine s civinim društvom, privatnim sektorom i ostalim razvojnim dionicima Općine.

Općina Kula Norinska

Općina planira i provodi strategiju (PUR) i njezine strateške projekte. Provedba uključuje osiguranje i raspodjelu resursa, alokaciju financijskih sredstava, angažiranje stručnjaka (ako je potrebno), praćenje ostvarenja mjera i procjenu ukupnog učinka provedbe PUR-a. Načelnik općine imenuje Radni tim te nadzire njihov rad u procesu provedbe PUR-a.

Radni tim

Radni tim provodi i nadzire provedbu strateških projekata te o tome izvještava Načelnika Općine. Njegova uloga je savjetodavna i operativna. Djelokrug rada Radnog tima uključuje imenovanje voditelja projekata, predlaganje financijskih instrumenata provedbe projekata (odgovarajući EU fondovi) provedbu projekta, komunikaciju s ključnim dionicima i nadležnim tijelima te procjenu uspješnosti provedbe planiranih projekata. Radni tim čine zaposlenici Općine koji djeluju u suradnji s akademskim sektorom, javnim i privatnim sektorom, stručnjacima i civilnim društvom.

Javni sektor

Dionike javnog sektora čine predstavnici javnih ustanova koji su zaduženi za provedbu razvojnih mjera i/ili projekata. To su primjerice komunalna poduzeća, turističke zajednice, razvojne agencije, upravni odjeli, ministarstva, državne agencije i insitucije. Svaki od navedenih ustanova sa svojim stručnim kapacitetima i resursima izravno doprinosi povećanju kvalitete planiranja i provedbe razvojnih mjera i projekata.

Udruge civilnog društva

Udruge civilnog društva svojim djelovanjem doprinose povećanju kvalitete života te rješavnaju društvenih izazova. Tako postaju važnim čimbenikom razvoja općine koji svojim lokalnim djelovanjem čine općinu i njezina naselja ugodnijom i atraktivnijom za život. Udruge za razvoj poželjni su partneri jer osim što zastupaju interese

građana, često posjeduju znanja i vještine pripreme i provedbe EU projekata kojima osiguravaju prihode potrebne za njihov rad. Sinergijskim djelovanje općine i udruga povećava se kvaliteta pripreme i provedbe projekata te time i vjerojatnost ostvarenja sufinanciranja.

Privatni sektor

Poduzetnici svojim djelovanjem generiraju prihode i nova radna mjesta, no njihovo djelovanje ovisi o nizu vanjskih izazova i prilika stoga im je neophodna suradnja i potpora lokalne samouprave. Privatni sektor nositelj je gospodarskog razvoja te osnovni fokus ovog strateškog plana (PUR-a).

PROCES PRAĆENJA I PROCJENE PROVEDBE

S ciljem osiguranje kvalitete provedbe PUR-a neophodno je omogućiti i organizirati praćenje provedbe projekata te praćenje provedbe i utjecaja Programa ukupnog razvoja. U procesu praćenja i procjene preporučuje se korištenje obrazaca priloženih u Dodatcima 1,2,3. Za nadzor i evaluaciju potrebno je identificirati indikatore ostvarenja mjera, prioriteta i ciljeva za već odrađene aktivnosti te ih usporediti s planiranim razvojnim pokazateljima/indikatorima. Pokazatelji provedbe mjere se na sljedeće tri razine: a) stupanj ostvarenja utvrđenih ciljeva, prioriteta i mjera, b) ostvarene rezulate i učinke na razvoj, c) učinkovitost i uspješnost u korištenju financijskih sredstava.

Praćenje uspješnosti provedbe PUR-a – praćenje uspješnosti provedbe Programa ukupnog razvoja dokazuje se i mjeri pokazateljima rezultultata provedbe razvojnih mjera (npr. broj zaposlenih osoba) te njihovom usporedbom s početnim stanjem tj. stanjem prilikom donošenja PUR-a. Za učinkovito i jednostavnije praćenje preporučujemo korištenje obrasca u Dodatku 2. te narativni izvještaj u Dodatku 3. Narativni izvještaj (dodatak 3) ispunjava Radni tim za tekuću godinu s rokom 31.12. tekuće godine te ga predaje Načelniku na odobrenje. Obrazac praćenja utjecaja projekta (Dodatak 2) ispunjava Radni tim na kraju provedbenog razdoblja (2020). Prilikom procjene utjecaja provedbe PUR-a preporučuje se prikupiti mišljenja stanovnika putem strukturiranog intervjua.

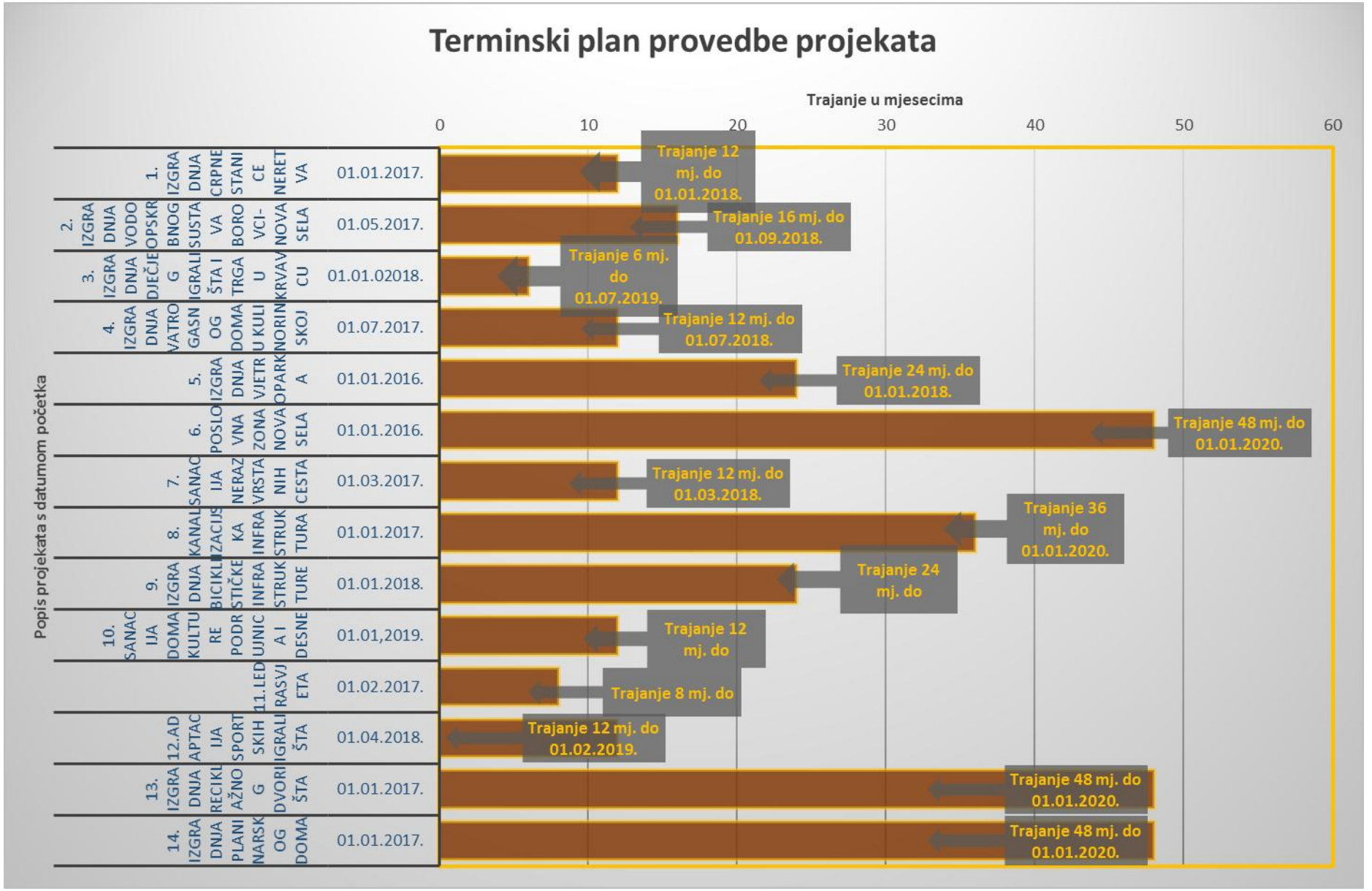
Praćenje uspješnosti provedbe projekata – praćenje provedbe projekta provodi član Radnog tima koji je zadužen za provevedbu pojedinog projekta, uz pomoć obrasca u Dodatku 1. Obrazac1. Ispunjava se tijekom i nakon provedbe

Objašnjenje priloženih obrazaca za praćenje i procjenu provedbe

Obrazac	Objašnjenje	Vrijeme ispunjavanja
DODATAK 1: Obrazac za	Ispunjeni obrazac sadržavat će	Svaka 4 mjeseca tijekom

praćenje provedbe projekata	informacije o planiranom stanju i trenutnom statusu projekta. Informacije uključuju pokazatelje rezultata, financijske i resursne pokazatelje.	provedbe projekta te po završetku projekta.
DODATAK 2: Obrazac za procjenu učinka provedbe PUR-a	Obrazac sadrži popis pokazatelja čije vrijednosti se mjere tijekom provedbe projekta. Upisane vrijednosti uspoređuju se s planiranim projekcijama.	Na kraju provedbenog razdoblja (2020).
DODATAK 2: Narativno izvješće	Narativno izvješće pripremljeno je u obliku prijedloga sadržaja izvješća tj. upućuje što Izvješće mora minimalno sadržavati. Potrebno je odgovoriti na sva pitanja narativnog izvještaja.	Na kraju tekuće godine.

TERMINISKI PLAN PROVEDBE PROJEKATA

Terminski plan provedbe projekata
Trajanje u mjesecima
0
10
20
30
40
50
60
Popis projekata s datumom početka
1. IZGRADNJA CRPNE STANICE NERETVA
01.01.2017.
Trajanje 12 mj. do 01.01.2018.
2. IZGRADNJA VODOOPSKRBNOG SUSTAVA BOROVCI-NOVA SELA
01.05.2017.
Trajanje 16 mj. do 01.09.2018.
3. IZGRADNJA DJEČJEG IGRALIŠTA I TRGA U KRVAVCU
01.01.02018.
Trajanje 6 mj. do 01.07.2019.
4. IZGRADNJA VATROGASNOG DOMA U KULI NORINSKOJ
01.07.2017.
Trajanje 12 mj. do 01.07.2018.
5. IZGRADNJA VJETROPARKA
01.01.2016.
Trajanje 24 mj. do 01.01.2018.
6. POSLOVNA ZONA NOVA SELA
01.01.2016.
Trajanje 48 mj. do 01.01.2020.
7. SANACIJA NERAZVRSTANIH CESTA
01.03.2017.
Trajanje 12 mj. do 01.03.2018.
8. KANALIZACIJSKA INFRASTRUKTURA
01.01.2017.
Trajanje 36 mj. do 01.01.2020.
9. IZGRADNJA BICIKLISTIČKE INFRASTRUKTURE
01.01.2018.
Trajanje 24 mj. do
10. SANACIJA DOMA KULTURE PODRUJNICA I DESNE
01.01,2019.
Trajanje 12 mj. do
11. LED RASVJETA
01.02.2017.
Trajanje 8 mj. do
12. ADAPTACIJA SPORTSKIH IGRALIŠTA
01.04.2018.
Trajanje 12 mj. do 01.02.2019.
13. IZGRADNJA RECIKLAŽNOG DVORIŠTA
01.01.2017.
Trajanje 48 mj. do 01.01.2020.
14. IZGRADNJA PLANINARSKOG DOMA
01.01.2017.
Trajanje 48 mj. do 01.01.2020.

ZAKLJUČAK

Izrada i postojanje Plana ukupnog razvoja preduvjet je za osmišljeno upravljanje promjenama s ciljem temeljnog vrednovanja svih relevantnih čimbenika, kako ekonomskih, tako i društvenih, a osmišljen je kao prvi korak ka planiranom, dugoročnom i održivom razvoju Općine Kula Norinska. Svi ciljevi, prioriteti i mjere definirani ovim dokumentom temelje se na glavnim razvojnim pravcima Općine, sa namjerom da se stvore uvjeti za kvalitetan i dostojanstven život stanovništva, povoljna klima za razvoj gospodarstva te da se očuva bogata povijest, prirodno i kulturno nasljeđe. S obzirom da je Plan operativnog karaktera, treba poslužiti kao sredstvo koje će biti pokretač razvojnog ciklusa te istovremeno mora omogućiti efikasno upravljanje održivim razvojem Općine. U tu svrhu, dokument je usklađen sa širim razvojnim prioritetima, ciljevima i smjernicama Europske unije, nacionalnim i regionalnim programima i propisima.

Krajnji cilj ovog dokumenta je osigurati višu razinu kvalitete života svih stanovnika Općine, kroz unaprjeđen prostor i infrastrukturu, gospodarsku konkurentnost, unaprjeđeni društveni život i očuvan okoliš.

POPIS SLIKA

SLIKA 1 METODOLOGIJA STRATEŠKOG PLANIRANJA 3
SLIKA 2 GODIŠNJA RUŽA VJETROVA 16
SLIKA 3 SPOLNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA OPĆINE KULA NORINSKA 18
SLIKA 4 STANOVNIŠTVO PREMA NARODNOSTI, DZS 2011. 20
SLIKA 5 KRETANJE NEZAPOSLENOSTI U OPĆINI KULA NORINSKA, HZZ 2016. 20
SLIKA 6 NEZAPOSLENOST PREMA STUPNJU OBRAZOVANJA, HZZ 2016. 21
SLIKA 7 DOBNA STRUKTURA NEZAPOSLENIH, HZZ 2016. 22
SLIKA 8 MODRO OKO - DESNE 24
SLIKA 9 UTVRDA KULA NORINSKA 25
SLIKA 10 UTVRDA VRATAR 26
SLIKA 11 STEĆCI U BOROVCIMA 27
SLIKA 12 PLODNA DOLINA NERETVE 34
SLIKA 13 PRIKAZ OBRTNIČKIH DJELATNOSTI U OPĆINI KULA NORINSKA, HOK 2015. 36
SLIKA 14 PROSTORNI PRIKAZ POVRŠINE POSLOVNE ZONE NOVA SELA 37
SLIKA 16 PRIKAZ TRENDA KRETANJA PRORAČUNA OPĆINE KULA NORINSKA 52

POPIS TABLICA

TABLICA 1 USKLAĐENOST PUR-A S PRIORITETIMA PROGRAMA RURALNOG RAZVOJA 6
TABLICA 2 DUŽINA KOPNENE I MORSKE GRANICE ŽUPANIJE 12
TABLICA 3 POPIS STANOVNIŠTVA OPĆINE PO NASELJIMA 13
TABLICA 4 STANOVNIŠTVO PREMA POPISU OD 1971.-2011. 18
TABLICA 5 SPOLNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA PO NASELJIMA, DZS 2011. 18
TABLICA 6 DOBNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA, DZS 2011. 19
TABLICA 7 PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA OPĆINE KULA NORINSKA, DZS 2014. 19
TABLICA 8 OBRAZOVNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA, DZS 2011. 21
TABLICA 9 ZAPOSLENI PREMA PODRUČJU DJELATNOSTI, DZS 2011 22
TABLICA 10 STANOVNIŠTVO PREMA GLAVNIM IZVORIMA SREDSTAVA ZA ŽIVOT, DZS 2011. 23
TABLICA 11 INDEKS RAZVIJENOSTI OPĆINE KULA NORINSKA, 2011. IZVOR: MRRFEU 2011. 23
TABLICA 12 POPIS ARHEOLOŠKIH LOKALITETA S PODRUČJA OPĆINE 28
TABLICA 13 POPIS TRAFOSTANICA U OPĆINI KULA NORINSKA 32
TABLICA 14 POPIS POLJOPRIVREDNOG I OSTALOG ZEMLJIŠTA OPĆINE KULA NORINSKA, DZS 2003. 33
TABLICA 15 POLJOPRIVREDNA KUĆANSTVA I RASPOLOŽIVO ZEMLJIŠTE OPĆINE KULA NORINSKA, DZS 2003. 34
TABLICA 16 BROJNO STANJE DOMAĆIH ŽIVOTINJA, HPA 2015. 34
TABLICA 17 FINANCIJSKI REZULTATI POSLOVNIH SUBJEKATA S OPĆINE KULA NORINSKA, FINA 2014. 37
TABLICA 18 KARAKTERISTIKE POSLOVNE ZONE NOVA SELA 37
TABLICA 19 POPIS UDRUGA U OPĆINI KULA NORINSKA 43
TABLICA 20 KOLIČINE SKUPLJENOG OTPADA U OPĆINI KULA NORINSKA, 2011. 47
TABLICA 21 PRIKAZ PRORAČUNA OPĆINE KULA NORINSKA ZA 2016. 51
TABLICA 22 SWOT ANALIZA OPĆINE KULA NORINSKA 55
TABLICA 23 PREGLED STRATEŠKIH CILJEVA, PRIORITETA I MJERA 59

DODATAK 1: OBRAZAC ZA PRAĆENJE PROVEDBE PROJEKATA

Naziv projekta:

Identifikacijski broj projekta:

Osnovne informacije o projektu	
Vrsta projekta	Infrastrukturni/društveni/gospodarski
Trajanje projekta (od do)	
Proračun projekta	
Osoba/organizacija zadužena za provedbu	

Utjec	
Utjecaj provedbe	
Usklađenost sa sektorskom strateg	
Usklađenost sa županijskom razvo strategijom	
Usklađenost s lokalnim razvojnim	

Pokazatelji provedbe - planirano		
Pokazatelj rezultata	Cilj PUR-a	Očekivana vrijednost
1.		
2.		
3.		

Provje	
Aktualna vrijednost pokazatelja na	

Opis projekta

Status projekta (uklj. do sada utošeno)

Projektne aktivnosti i zaduženja za godinu provedbe					
Aktivnost	Zaduženje	Početak provedbe	Rok izvršenja	Trošak provedbe	% izvrš
1.					
2.					
3.					

Projektne aktivnosti za provesti tijekom narednih godina			
Aktivnost	Zaduženje	Rok izvršenja	
1.			
2.			
3.			

Ukupna analiza realizacije projekta nakon godine 2016		
% izvršenja projekta	% utrošenog proračuna	% utrošenog vremena

DODATAK 2: OBRAZAC ZA PROCJENU UČINKA PROVEDBE PUR-A

Cilj	ID. broja pokazatelja	Naziv pokazatelja	Pokazatelj rezultata [4]
1. Razvoj gospodarstva	1.1.	Veća osviještenost i senzibilnost mještana prema kulturnoj baštini	
	1.2.	Očuvana kulturna baština za buduće naraštaje	
	1.3.	Razvoj turizma u općini i povećanje broja dolazaka i turističkih noćenja gostiju za 10%	
	1.4.	Otvoreni novi turističko-ugostiteljski objekti	
	1.5.	Smanjena stopa nezaposlenosti za 5%	
	1.6.	Opći gospodarski razvoj naselja u kojima se nalaze atraktivni povijesni i arheološki lokaliteti	
	1.7.	Program turističkih edukativno-izletničkih ruta	
	1.8.	Izgrađeno i uređeno izletište	
	1.9.	Označene šetačke staze i postavljena turistička signalizacija	
	1.10.	Otvoreni novi turističko-ugostiteljski objekti	
	1.11.	Održane 2 edukativne radionice	

[4] prepisati iz Obrasca za praćenje provedbe projekta

	1.12.	Osmišljeni novi turistički sadržaji i proizvodi	
	1.13.	Izrađena baza turističkih subjekata općine	
	1.14.	2 obiteljska pansiona s 30 raspoloživih ležaja	
	1.15.	4 smještajna objekta u sklopu seljačkih domaćinstava s 25 raspoloživih ležaja	
	1.16.	3 ugostiteljska objekta za usluživanje autohtone i tradicionalne hrane i pića	
	1.17.	Povećan udio dolazaka i noćenja gostiju za 15%	
	1.18.	6 novozaposlenih osoba	
	1.19.	Izrađene trojezične turističke brošure s ponudama safari i lovnog turizma	
	1.20.	Izrađena poveznica turističkog info sadržaja u sklopu službene web stranice općine	
	1.21.	Povećani prihodi od izletničkog turizma za 5%	
	1.22.	2 novootvorena mala poduzeća za proizvodnju i prodaju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	
	1.23.	1 novootvoreno poduzeće za preradu i pakiranje poljoprivrednih proizvoda	
	1.24.	3 samozaposlene osobe i 6 novozaposlenih osoba	
	1.25.	Spojeni priključci i izgrađena komunalna infrastruktura	
	1.26.	Spojeni i uređeni pristupni putevi zone i glavnih prometnih dionica	
	1.27.	Izgrađeni proizvodni hangari i hale	
	1.28.	Otvoren ured s komponentom virtualnog ureda za promociju, privlačenje i umrežavanje investitora u naselju Nova Sela	
	1.29.	14 novo privučenih investitora	
	1.30.	9 zakupljenih parcela za gradnju	
	1.31.	3 novozaposlene osobe	
	1.32.	3 održane informativno-edukativne radionice na temu prednosti okrupnjavanja zemljišta	
	1.33.	Umanjena rascjepkanost zemljišnih parcela s početnih 118(ARKOD) na 90	
	1.34.	Povećana obradivost poljoprivrednih površina sa 136 ha na 150 ha	
	1.35.	2 održane informativno-edukativne radionice na temu primjene fitofermaceutskih sredstava u poljoprivredi	
	1.36.	2 održana stručna seminara o alternativnoj poljoprivrednoj	

		proizvodnji	
	1.37.	45 polaznika radionice i seminara	
	1.38.	2 održana seminara o diversifikaciji poljoprivredno-prehrambene proizvodnje	
	1.39.	2 nova poljoprivredna gospodarstva koja se bave uzgojem autohtone neretvanske mandarine	
	1.40.	3 nova poljoprivredna gospodarstva koja se bave uzgojem novih kultura	
	1.41.	Povećan broj poljoprivrednih gospodarstava u sustavu ekološke proizvodnje s 2 na 4 poljoprivredna gospodarstva	
	1.42.	Razvijeni novi prehrambeni proizvodi na bazi ekološki uzgojenih poljoprivrednih proizvoda	
	1.43.	2 održane radionice na temu udruživanja poljoprivrednih proizvođača	
	1.44.	2 pravna oblika udruživanja poljoprivrednih i prehrambenih proizvođača s područja općine	
	1.45.	Održane 2 edukativne radionice o tehnološkim procesima plasteničke proizvodnje	
	1.46.	Održana 1 radionica o revitalizaciji starih autohtonih sorti maslina	
	1.47.	Nabavljena potrebna oprema za poljoprivredno-prehrambenu proizvodnju	
2. Zaštita okoliša i prevencija od elementarnih nepogoda	2.1.	2 edukativne radionice za provedbu mjera odvojenog skupljanja i razvrstavanja otpada	
	2.2.	Izgrađeno reciklažno dvorište u sklopu poslovne zone Nova Sela	
	2.3.	Izgrađeno reciklažno dvorište za potrebe stanovništva općine u Krvavcu	
	2.4.	1 informativna radionica o postizanju energetskih ušteda korištenjem A+++ uređaja	
	2.5.	Izrada idejnog projekta solarne elektrane na lokalitetu Rujnica	
	2.6.	Izrada projekta solarne led javne rasvjete u naselju Kula Norinska	
	2.7.	2 informativno-edukativne radionice na temu zaštiti Neretve kao prirodnog resursa	
	2.8.	Uspostava upravljačkog sustava područjem Neretve	
	2.9.	Izrada idejnog projekta o zaštiti Neretve od daljnjeg zaslanjenja i onečišćenja.	
	2.10.	1 informativni skup/radionica o zaštiti okoliša i prevenciji od požara	
	2.11.	Nabava 1 navalnog vozila za potrebe DVD-a	
	2.12.	Probijanje i održavanje protupožarnih puteva na području općine	

	2.13.	Razvoj i uvođenje nadzornih tehnologija	
	2.14.	Izgrađen razdjelni sustav javne odvodnje otpadnih voda s uređajem za pročišćavanje	
	2.15.	Izgrađena crpna stanica Neretva i sustav oborinske odvodnje u Krvavcu	
	2.16.	Izgrađene nepropusne sabirne jame s uređajem za pročišćavanje u dijelovima naselja slabe naseljenosti i topografskih ograničenja	
	2.17.	Rekonstrukcija državne ceste D9 i dijela ceste od Kule Norinske do državne granice s BiH	
	2.18.	Izgradnja prometnog čvorišta Kula Norinska i spoj na nižu prometnu mrežu D62	
	2.19.	Proširene, rekonstruirane i asfaltirane lokalne ceste koje povezuju periferni dio	
	2.20.	Postavljena nova prometna signalizacija	
	2.21.	Izgrađena trasa biciklističke infrastrukture	
	2.22.	Označene biciklističke i pješačke staze na čitavom području općine	
	2.23.	Uređeni pločnici za kretanje pješaka u glavnim mjesnim ulicama (širina od 0,6-1,6 m).	
3. Povećanje kvalitete života kroz unaprjeđeno obrazovanje te kulturne i sportske sadržaje	3.1.	Novootvoren dječji vrtić za ranu dob i predškolski odgoj	
	3.2.	Uređeno dvorište sa zabavnim parkom uz dječji vrtić	
	3.3.	Osigurana informatička oprema za potrebe informatičke nastave	
	3.4.	Održane 2 informativne i promotivne radionice o poticajnoj politici HZZ-a	
	3.5.	Provedeni programi osposobljavanja i usavršavanja namijenjeni ranjivim skupinama društva	
	3.6.	Održane 2 radionice na temu zapošljavanja i samozapošljavanja	
	3.7.	Osigurani vlastiti prostori za rad i djelovanje udruga civilnog društva	
	3.8.	Izgrađen dom za umirovljenike na području naselja Nova Sela- Desne	
	3.9.	Uređeni objekti DVD-a Kula Norinska	
	3.10.	Obnovljeni prostori doma kulture u Desnama	
	3.11.	1 uređeno sportsko-rekreacijsko igralište na lokalitetu Pod Livadama (1,29 ha)	
	3.12.	Izgrađeni sportsko-rekreativni objekt (sportska dvorana) na lokalitetu Livade	
	3.13.	Uređeno dječje igralište u naselju Kula Norinska	
	3.14.	Izgrađeno i opremljeno dječje igralište u Krvavcu	

DODATAK 3. SADRŽAJ NARATIVNOG IZVJEŠĆA O PROVEDBI PUR-A

1. Opće informacije

- Razdoblje izvještaja
- Izvori provjere podataka

2. Provedba projekata

- Kratak opis provedbe projekata
- Opis odstupanja od planiranog
- Financijski učinak provedbe – usporedba planiranih i utrošenih sredstava
- Preporuke za iduće provedbeno razdoblje

3. Učinak provedbe akcijskog plana – pokazatelji rezultata

- Odnos zadano – ostvareno
- Opis odstupanja od planiranog
- Preporuke za naredno provedbeno razdoblje
- Priožiti izvještaje o učinku PUR-a

5. Ocjena potrebe za revizijom

- Opis glavnih prepreka i preporuke za poboljšanjem

6. Izvješće o status projekata

- Priložiti izvještaje o provedbi projekata

7. Popis osoba koje su sastavile izvješće

- Navesti osobe koje su sudjelovale u pripremi izvješća